

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR KRIMINOLOGIJOS KATEDRA

LINAS ŽALNIERIŪNAS

**NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ VAIKUI IR ŠEIMAI
KVALIFIKAVIMO TEORINĖS IR PRAKTINĖS
PROBLEMOS**

Baudžiamosios teisės magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62401S111

Vadovė:
lekt. K.Grinevičiūtė

Konsultantas:
Doc. dr. O. Fedosiukas

Recenzentas:
Dr. S. Bikelis

Vilnius, 2010

TURINYS

IVADAS.....	5
I. VAIKAS IR ŠEIMA KAIP BAUDŽIAMOJO ĮSTATYMO SAUGOMOS VERTYBĖS.....	8
1.1. Šeimos samprata baudžiamojoje teisėje.....	8
1.2. Vaikas, kaip baudžiamojo įstatymo saugoma vertybė.....	10
II. ATSKIRŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ VAIKUI IR ŠEIMAI KVALIFIKAVIMO TEORINĖS IR PRAKTINĖS PROBLEMOS.....	12
2.1. Piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis.....	12
2.1.1. Piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis vaiko atžvilgiu samprata.....	12
2.1.2. Piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis būdai.....	15
2.1.2.1. Vaiko gniuždymas.....	15
2.1.2.1.1. Fizinis vaiko gniuždymas.....	15
2.1.2.1.2. Psichinis vaiko gniuždymas.....	19
2.1.2.2. Vaiko palikimas ilgą laiką be priežiūros.....	21
2.1.2.3. Panašus žiaurus elgesys su vaiku.....	24
2.1.3. Subjektas, piktnaudžiaujantis teisėmis ar pareigomis.....	28
2.1.4. Piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis kaltės turinys.....	33
2.1.5. Nusikaltimo baigtumo momentas.....	36
2.1.6. Piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis, sukėlusio sveikatos sutrikdymą arba mirtį, kvalifikavimas.....	37
2.2. Vengimas išlaikyti vaiką.....	40
2.2.1. BK 164 straipsnio saugoma vertybė.....	40
2.2.2. Teisinė pareiga išlaikyti vaiką ir jos turinys.....	42
2.2.3. Vaiko išlaikymo būdai.....	44
2.2.4. Pareigos išlaikyti vaiką vengimo samprata.....	46
2.2.5. Teismo sprendimas, įpareigojantis materialiai išlaikyti vaiką, kaip būtina baudžiamosios atsakomybės sąlyga.....	48
2.2.6. Subjektas, vengiantis išlaikyti vaiką.....	49
2.2.7. Vengimo išlaikyti vaiką kaltės turinys.....	51
2.2.8. Nusikaltimo baigtumo momentas.....	53
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS.....	55
LITERATŪRA.....	58
ANOTACIJA.....	64
SANTRAUKA.....	66
SUMMARY.....	66
PRIEDAI.....	67

PRIEDAI

1. Anketa baudžiamosios teisės specialistams.....	67
2. 8. klausimas. Respondentų atsakymai į klausimą, „Kaip suprantate BK 163 str. naudojamą terminą „gniuždymas“?“.....	72
3. 17. klausimas. Respondentų atsakymai į klausimą, „Jūsų nuomone, kokios kvalifikavimo problemos šiuo metu pačios opiausios piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis (BK 163 str.) atvejais?“.....	72
4. 18. klausimas. Respondentų atsakymai į klausimą, „Jūsų pastebėjimai ir pasiūlymai BK 163 str. kokybei tobulinti.“.....	72
5. 22. klausimas. Respondentų atsakymai į klausimą, „Ar tikslinga BK 164 str. numatyti kaip specialią normą – BK 245 str. (teismo sprendimo nevykdymas) atžvilgiu?“.....	72
6. 24. klausimas. Respondentų atsakymai į klausimą, kokios kvalifikavimo problemos šiuo metu pačios opiausios vengimo išlaikyti vaiką (BK 164 str.) atvejais?“.....	73
7. 24. klausimas. Respondentų atsakymai į klausimą, „Jūsų nuomone, kokios kvalifikavimo problemos šiuo metu pačios opiausios vengimo išlaikyti vaiką (BK 164 str.) atvejais?“.....	73
8. 25. klausimas. Respondentų atsakymai į klausimą, „Jūsų pastebėjimai ir pasiūlymai BK 164 str. kokybei tobulinti.“.....	73
9. 26. klausimas. Respondentų atsakymai į klausimą, „Kiti, Jūsų nuomone, svarbūs BK 163 ir 164 str. probleminiai kvalifikavimo teoriniai ir praktiniai aspektai“.....	73
10. 1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal užimamas pareigas.....	74
11. 2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių.....	74
12. 3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo stažą.....	75
13. 4 pav. Respondentų atsakymai į klausimą, „Kaip Jūs vertinate teisinį-baudžiamąjį piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis reglamentavimą galiojančiame įstatyme?“.....	75
14. 5 pav. Respondentų atsakymai į klausimą, „Kokiais kriterijais vadovaujantis, derėtų atriboti administracinę atsakomybę numatančius ATPK 181 ir 181(prim) str. nuo BK 163 str?“.....	76
15. 6 pav. Respondentų atsakymai į klausimą, „Kaip vertintumėte tai, kad fizinės bausmės panaudojimas prieš vaiką auklėjimo tikslais, šalintų tėvų, globėjų, rūpintojų ar kitų teisėtų vaiko atstovų baudžiamąją atsakomybę?“.....	76
16. 7 pav. Respondentų atsakymai į klausimą, „Ar fizinį bausmių naudojimas, sukeliantis tik fizinį skausmą, gali būti laikomas mažareikšmiu, ir ar asmuo dėl to turėtų būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės?“.....	77
17. 8 pav. Respondentų atsakymai į klausimą, „Kaip derėtų kvalifikuoti vienkartinės ir pavienės fizinės bausmės, sukėlusias tik fizinį skausmą?“.....	77
18. 9 pav. Respondentų nuomone terminas „fizinis ar psichinis gniuždymas“ apima.....	78
19. 10 pav. Tyrimo dalyvių atsakymai į klausimą, „Jūsų nuomone, kaip derėtų kvalifikuoti fizinio gniuždymo atvejus, sukeliančius fizinį skausmą?“.....	78

20. 11 pav. Specialistų atsakymai į klausimą, „Kaip manote, jei fiziškai gniuždant vaiką jam buvo nesunkiai ar sunkiai sutrikdyta sveikata, ar turi būti inkriminuojamas BK 163 str. kartu su sveikatos sutrikdymu, kaip idealioji sutaptis?“	79
21. 12 pav. Apklaustųjų manymu fizinis vaiko gniuždymas turi apimti tokius padarinius.....	79
22. 13 pav. Respondentų pasirinkimas BK 163 str. dispozicijoje minimam terminui - „panašus žiaurus elgesys“ apibūdinti.....	80
23. 14 pav. Specialistų atsakymai, į klausimą „Kaip manote, ar piktnaudžiavimo atveju, baudžiamoji atsakomybė turėtų kilti abiems, - tiek teisėtam vaiko atstovui, palikusiam prižiūrėti vaiką, tiek ir faktiškai prižiūrinčiam bei piktnaudžiaujančiam asmeniui?.....	80
24. 15 pav. Respondentų atsakymai į klausimą, „Kaip manote, ar BK 163 str. numatytai veikai, įstatymų leidėjas turėtų įtvirtinti kvalifikuojantį požymį – „nukentėjusiojo mažametystė“?“.....	81
25. 16 pav. Specialistų atsakymai į klausimą, ar „Kaip manote, ar BK 164 str. norma turėtų apimti išimtį, ir numatyti baudžiamąją atsakomybę už vengimą išlaikyti pilnametystės sulaukusį asmenį?“.....	81
26. 17 pav. Tyrimo dalyvių atsakymai į klausimą, „Kaip manote, ar BK 164 str. saugo BK XXII skyriaus vertybes – vaiką ir šeimą, kadangi baudžiamoji atsakomybė pagal šį straipsnį neužtikrina vaikui reikiamo išlaikymo?“	82
27. 18 pav. Specialistų atsakymai į klausimą, „Kaip manote, pagal galiojanti BK 164 str. asmuo turėtų būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn kai?“	82

Įvadas

Bendroji temos charakteristika ir jos aktualumas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 str. skelbia: „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.“¹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 39 str. 3 dalyje nustatyta: „Nepilnamečius vaikus gina įstatymai.“ Vaiko ir šeimos interesų apsaugai skiriamas dėmesys ir Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje², Vaiko teisių konvencijoje (toliau – Konvencija)³, Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte⁴. Galiojančio baudžiamojo kodekso XXIII skyriuje⁵ nusikalstamomis veikomis vaikui ir šeimai vadinama ta grupė veikų, kurių rūšinė ir tiesioginė, be to, pagrindinė saugoma vertybė yra būtent vaikas ir šeima.

Darbe analizuojant nusikalstamas veikas vaikui ir šeimai buvo pasirinktos tokios veikos, kaip piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis (BK 163 str.) bei vengimas išlaikyti vaiką (BK 164 str.). Lietuvos baudžiamosios teisės teorijoje šios veikos plačiai nenagrinėtos. Todėl tema yra aktuali ir nauja. Dėl gilesnės šių veikų analizės trūkumo kvalifikuojant veikas, iškyla prieštaravimų praktikoje taikant teorines nuostatas.

Darbe remiamasi Grinevičiūtės K.,⁶ Fedosiuko O.,⁷ Marcinauskaitės R.,⁸ Bikelio S.⁹ straipsniais ir moksliniais darbais, kurie padėjo atskleisti piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis sampratą, tiksliai apibrėžti analizuojamų veikų subjektų ratą, nustatyti objektyviuosius ir subjektyviuosius veikų požymius, kaltės turinį, baigtumo momentą. Kaip baudžiamosios teisės pagrindas ir šaltinis darbe plačiai naudojamos profesoriaus Piesliako V. baudžiamosios teisės knygos „Lietuvos baudžiamoji teisė“.¹⁰ Cituojamas Sakalauskas G. bei kiti Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkai.

Artimi nagrinėjamai temai Lietuvos kriminologijos mokslo atstovai – Michailovič. I., Uscila R.,¹¹ Babachinaitė G.¹², kurie teisės mokslo raidą, nusikaltimų prieš vaikus srityje, papildė įvairių kriminologinių tyrimų aprašymu ir jų pateikimu.

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės Žinios. 1992, Nr. 33-1014.

² Visuotinė žmogaus teisių deklaracija//Valstybės žinios. 1948, Nr. 9-244.

³ Vaiko teisių konvencija//Valstybės žinios. 1989, Nr. 60 – 1501.

⁴ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas//Valstybės žinios. 1966, Nr. 3288.

⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 1968.

⁶ Žr. pvz., Grinevičiūtė K. Piktnaudžiavimo tėvų, globėjų (rūpintojų) arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis subjekto samprata//Socialinių mokslų studijos. 2009, Nr. 4(4); Grinevičiūtė K. Vaikas ir šeima kaip baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės//Jurisprudencija 2007, Nr. 8 (98).

⁷ Fedosiuk O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje//Jurisprudencija. 2001, Nr. 21 (13).

⁸ Marcinauskaitė R. Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje//Jurisprudencija. 2008, Nr.11(113).

⁹ Bikelis S. Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje/ Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2007.

¹⁰ Žr. pvz., Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius, 2006./Antroji knyga. Vilnius, 2008.

¹¹ Žr. pvz., Uscila R. Viktimologijos pagrindai. Vilnius, 2005.

¹² Babachinaitė G., Galinaitytė J. Ir kt. Kriminologija. Vilnius, 2010.

Nagrinėjant nusikalstamas veikas, susijusias su vengimu išlaikyti vaiką, aktualūs civilinės teisės atstovų - Mikelėno V.,¹³ Sagačio G.¹⁴ bei kt. mokslininkų darbai, aprašantys konkrečias civilinės teisės normas, susijusias su baudžiamosios atsakomybės taikymu.

Paminėtini Rusijos autoriai, įvairiais aspektais nagrinėję nusikaltimus prieš nepilnamečius - Красиков А. В., Пудовочкин Ю. Е., Мельникова Э. Б., Брагин. А. П. Anglų kalba rašantys autoriai – Kargman W., Richard A. W., Mitchell M. J., Bein D. A., savo knygose analizavo nusikalstamas veikas prieš vaikus, gilinasi į šeimos teisės aspektus ir niuansus. Darbe taip pat remiamasi įvairių šalių mokslinių straipsnių autoriais, analizavusiais vaiko teises bei jų pažeidimus - Гуль Н. В., Федотов И., Пристанская О. В., Гаджиева А., Шахшаева А., Arsmstrong G. H., Flynn C. P., Romeo F., ir kt.

Tyrimo objektas - Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXIII skyrius - „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai“, bei šio skyriaus taikymo teorinės ir praktinės problemos.

Tyrimo dalykas – nusikalstamos veikos, numatytos BK 163 (piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis) ir BK 164 (vengimas išlaikyti vaiką) straipsniuose.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Magistro baigiamojo darbo tikslas – atliekant baudžiamosios teisės doktrinos bei teismų praktikos analizę, nustatyti ir atskleisti pagrindines BK 163 ir 164 straipsnių kvalifikavimo teorines ir praktines problemas, bei atsižvelgiant į atliktą analizę pateikti informatyvias išvadas ir rekomendacijas.

Siekiant užsibrėžto tikslo keliami sekantys uždaviniai:

1. Atlikti teorinę nusikalstamų veikų, padarytų piktnaudžiaujant tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis (BK 163 str.) bei vengimo išlaikyti vaiką (BK 164 str.), saugomų vertybių analizę;
2. Atskleisti BK 163 ir 164 straipsnių objektyviuosius ir subjektyviuosius požymius;
3. Išnagrinėti ir pateikti teismų praktikos pavyzdžius, susijusius su analizuojamomis veikomis;
4. Atlikti tyrimą, apklausiant baudžiamosios teisės specialistus raštu, ir įvertinus gautus rezultatus pateikti jų nuomonę atspindinčius analizuojamų veikų problemų sprendimo būdus;
5. Suformuoti atitinkamas išvadas ir pasiūlymus.

Hipotezė. Kvalifikuojant nusikalstamas veikas, numatytas BK 163 ir 164 str. susiduriama su teorinėmis ir praktinėmis problemomis, kurių sprendimo būdai dažnai prieštarauja vieni kitiems, ir yra sunkiai suderinami. Teorinės nuostatos yra vertinamojo pobūdžio, todėl sunkiai suprantamos ir pritaikomos praktikoje. Normų taikymas yra problemiškas.

¹³ Žr. pvz., Mikelėnas V. Šeimos teisė. Vilnius, 2009.

¹⁴ Žr. Sagatys G. Aktualūs vaiko išlaikymo dydžio nustatymo klausimai // Jurisprudencija. 2005, Nr. 71(63).; Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. Vilnius, 2006.

Tyrimo metodai. Darbo problematika ir keliama uždaviniai sąlygojo naudotus tyrimo metodus. Moksliniam tyrimui buvo naudojami tiek teoriniai, tiek empiriniai metodai: sisteminės ir dokumentų analizės, lyginamasis, formalusis teisinis, anketinis, loginis bei gramatinis metodai.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, du skyriai, kurie skirstomi į smulkesnius poskyrius bei išvados ir pasiūlymai.

Pirmasis darbo skyrius skirtas vaiko ir šeimos, kaip baudžiamojo įstatymo saugomų vertybių, teoriniams aspektams atskleisti. Jame pateikiama vaiko ir šeimos samprata pasirinktų nusikalstamų veikų (BK 163 ir 164 str.) atžvilgiu. Aptariamos pagrindinės vaiko teisės ir laisvės, bei jų pažeidimai, kaip nagrinėjamų straipsnių inkriminavimo priežastys.

Antrajame darbo skyriuje analizuojamos dvi XXIII skyriaus veikos, - piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis (BK 163 str.), ir vengimas išlaikyti vaiką (BK 164 str.). Skyriuje nagrinėjami pasirinktų nusikalstamų veikų sudėties požymiai, pateikiami kvalifikavimo probleminiai momentai, teisingos kvalifikacijos siūlymai. Naudojami teismų praktikos pavyzdžiai bei aptariamos problemos, su kuriomis susiduriama kvalifikuojant veikas teismuose.

Darbo autoriaus atliktas kokybinis tyrimas atskleidžia egzistuojančius nagrinėjamų nusikalstamų veikų reguliavimo trūkumus bei pateikia šių veikų reglamentavimo tobulinimo siūlymus, taip pat padeda spręsti klausimus, kylančius veikų atribojimo srityje. Tyrime dalyvavo 81 specialistas: 38 ikiteisminio tyrimo pareigūnai, 9 prokurorai, 6 advokatai, 3 teisėjai, 15 vaiko teises ginančių institucijų atstovų bei 7 kiti asmenys, susiduriantys su pasirinktų veikų kvalifikavimu bei turintys darbinės patirties nusikaltimų prieš vaikus srityje. Tyrimo metu gauti duomenys yra naudojami visame darbe. Tokiu būdu palaikomas glaudus ryšys tarp baudžiamosios teisės doktrinos ir realiai egzistuojančios praktikos. Tyrimo duomenys taip pat naudojami pagrįsti ar paneigti darbe keliamą hipotezę.

Darbo pabaigoje pateikiamos dėstymo eigą atspindinčios išvados bei pasiūlymai.

Raktiniai žodžiai: Vaikas, šeima, kvalifikavimas, nusikalstamos veikos vaikui ir šeimai, vaiko teisės, piktnaudžiavimas teisėmis ar pareigomis, vengimas išlaikyti vaiką.

Naudojamas trumpinys: „Piktnaudžiavimas teisėmis ar pareigomis“ - tai piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis.

I. VAIKAS IR ŠEIMA KAIP BAUDŽIAMOJO ĮSTATYMO SAUGOMOS VERTYBĖS

1.1. Šeimos samprata baudžiamojoje teisėje

Visos pasaulio valstybės pripažįsta, kad šeima yra pagrindinis visuomenės vienetas. Dauguma žmonių šeimą pripažįsta esant svarbiau nei darbas, draugai, politika, religija ar dar kiti dalykai. Dar 1999 m. Lietuvoje atlikto sociologinio tyrimo rezultatai rodo, kad 67 procentai apklaustųjų šeimą laiko svarbiausiu dalyku gyvenime.¹⁵ 2005 m. kompanijos „Baltijos tyrimai“ atlikto tyrimo duomenys rodo, kad net 62 procentai respondentų visiškai pasitiki savo šeima, ir tik 2 procentai nepasitiki.¹⁶ Nemažai yra tyrimų, įrodančių, jog ydingas auklėjimas šeimoje yra svarbiausias faktorius, ugdantis asmenybines savybes, palankias psichologinėms problemoms ir neurotinėms reakcijoms atsirasti.¹⁷ Todėl šeimą galima suprasti kaip pagrindinę visuomeninę instituciją, užtikrinančią vaiko augimą, gerovę, būtiną globą ir meilę, taip reikalingą vaikui. Šeimos svarba pasireiškia kaip vaiko teisė turėti šeimą. Dar 1804 m. paskelbtame Napoleono teisyne (*Code Napoleon*), buvo akcentuojami vaikų ir šeimos interesai. Pasak Napoleono, valstybės gyvavimą, jos gyventojų skaičiaus augimą, gyventojų dvasios ir kūno stiprumą gali pasiekti tik šeimoje išaugę vaikai.¹⁸

Etimologinė žodžio „šeima“ reikšmė nurodo, jog tai žmonių grupė, susidedanti iš tėvų, vaikų, gyvenančių kartu, arba tai žmonių grupė, organizacija, turinti bendrus interesus, arba tiesiog, - visuma artimų giminaičių, gyvenančių kartu¹⁹. Tačiau skirtingi šaltiniai nurodo skirtingas šeimos sampratas. Civilinio proceso profesorius Meilius K. bei Jonaitis M. savo straipsnyje rašo ir apie „alternatyvias šeimas“, kurias sudaro poros, gyvenančios kartu nesusituokus.²⁰ Valstybinės šeimos politikos koncepcijoje šeima apibrėžiama, kaip sutuoktiniai ir jų vaikai, jeigu jų yra.²¹ Mikelėnas V. teigia, jog šeima yra specifinis teisinio reguliavimo dalykas, į kurį nukreipta ne tik teisė, bet ir moralės, religijos, ideologijos jėga ir įtaka²². Taip pat jis pabrėžia, jog šeima yra ypatinga žmonių bendrumo forma, savotiškas kolektyvinis subjektas, kuriame susipina dvasiniai, ekonominiai, socialiniai elementai. Mikelėnas V. šeimą taip pat sieja su santuoka, iš kurios išplaukia visi kiti teisiniai santykiai, tokie kaip turtas, vaikai ir jų apsauga, globa ir pan.²³ Todėl, pasak jo, dviejų žmonių teisiškai įtvirtinta sąjunga (santuoka), nors ir neturint vaikų, jau yra šeima.

¹⁵ Stankūnienė V. Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai. Socialinių tyrimų institutas, Vilnius, 2003. P. 82.

¹⁶ Mikelėnas V. Šeimos teisė. Vilnius, 2009. P. 15.

¹⁷ Armstrong H. All in the Family//Canadian Medical Association Journal. 1997, Vol.157. P. 1693.

¹⁸ Janulaitis A. Napoleono Teisynas. Kaunas, 1930. P.102.

¹⁹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius, 2000. P. 802.

²⁰ Meilius K., Jonaitis M. Alternatyvūs šeimos kūrimo modeliai, dirbtinis apvaisinimas bei vaiko teisės ir interesai//Jurisprudencija. 2008, Nr. 2(104), P. 9.

²¹ Lietuvos Respublikos Valstybinės šeimos politikos koncepcija. Valstybės žinios. 2008, Nr. X-1569.

²² Mikelėnas V. Trečioji civilinio kodekso knyga „Šeimos teisė“//Teisės problemos. 1998, Nr. 2. P. 11.

²³ Ten pat.

Paminėtina, kad baudžiamasis įstatymas saugo vaiko teises, neatsižvelgiant, ar vaikas auklėjamas šeimoje, ar globojamas valstybės. Šeimos sąvoka neapsiriboja santuokos pagrindu sukurtais santykiais ir gali apimti kitus šeimos ryšius, asmenims gyvenant ne santuokoje. Todėl gimęs vaikas yra laikytinas tokios šeimos dariniu dalimi nuo pat gimimo momento.²⁴

Sprendžiant iš baudžiamojo įstatymo XXIII skyriaus „Nusikalstamos veikos vaikui ir šeimai“ pavadinimo, įstatymų leidėjas daro nuorodą, jog vaikas ir šeima yra lyg ir atskiros vertybės, kurias gina baudžiamasis įstatymas. Tačiau darbo autorius mano, jog šeima nėra teisės subjektas, turintis teisių ir pareigų, kuriam būtų adresuojamos baudžiamosios teisės normos. Neabejojama, jog vaikas ir šeima, kaip baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės, yra glaudžiai susijusios, tačiau kaip jau buvo minėta – jos nėra neatskiriamos. Dėl to šeimą siedami su santuoka, kurioje gali ir nebūti vaikų, susiduriame su situacija, kai baudžiamajame įstatyme nerandame normų, konkrečiai ginančių šeimą kaip vertybę. Todėl terminas „šeima“ Lietuvos baudžiamojoje teisėje yra formalus, o šeimos baudžiamoji teisinė apsauga yra išvestinė iš baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės - vaiko.

Kaip analogą galima paminėti Rusijos federacijos baudžiamojo kodeksą, numatantį baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamas veikas prieš šeimą ir nepilnamečius.²⁵ Rusijos federacijos baudžiamasis kodeksas kaip saugomą vertybę taip pat numato ir šeimą, tačiau šiame skyriuje numatytos veikos praktiškai analogiškos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatytosioms. Rusų mokslininkai Гаухман Л. Д., Колодкин Л. М., Максимова С. В. nusikalstamas veikas pagal objektą klasifikuoja į dvi grupes.²⁶ Pirmoji grupė numato nusikalstamas veikas prieš nepilnamečius, o antroji - prieš šeimą. Abiemis grupėms autoriai priskiria po keturias nusikalstamas veikas. Visgi Rusijos baudžiamojo kodekso komentarų autoriai – Борисов А. Б.,²⁷ Радченко В. И., Михлин А. С.²⁸ veikų neklasifikuoja. Todėl Rusijos baudžiamajame įstatyme šeima, kaip baudžiamojo įstatymo saugoma vertybė yra formali, kadangi ten taip pat nėra normos, kuri tiesiogiai gintų šeimą, neturinčią vaikų.

Priešingas pavyzdys - Šveicarijos baudžiamasis kodeksas, numatantis atskirą skyrių, skirtą nusikaltimams šeimai.²⁹ Normos, numatytos šiame skyriuje yra orientuotos būtent į šeimos, kaip vertybės, apsaugą. Šveicarijos baudžiamasis kodeksas draudžia tokias, tiesiogiai šeimą pažeidžiančias veikas, kaip „Incestas“ (213 str.), „Daugpatystė“ (214 str.). Vaikas, kaip baudžiamojo įstatymo saugoma vertybė taip pat yra ginama tiesiogiai - „Išlaikymas“ (215 str.), „Nepilnamečio auklėjimo pažeidimas“ (216 str.), „Nepilnamečio pagrobimas“ (217 str.).³⁰

²⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius, 2001. P. 25.

²⁵ Гаухман Л. Д., Колодкин Л. М., Максимова С. В. Уголовное Право. Учебник. Москва, 1999. P. 375.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Борисов А. Б. Комментарий к уголовному кодексу Российской федерации. Москва, 2008. P. 427.

²⁸ Радченко В. И., Михлин А. С. Комментарий к уголовному кодексу Российской федерации. Москва, 2008. P. 244.

²⁹ Серебренников А. В. Уголовный кодекс Швейцарии. Санкт-Петербург, 2002.

³⁰ Ten pat.

Galima tik paminėti, jog Tailando karalystės³¹ ir Korėjos respublikos³² kodeksuose apskritai nėra specialių normų, ginančių vaiką ar šeimą. Vaikas ir šeima, kaip baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės, ginamos bendrosiomis normomis.

Todėl apibendrinant poskyrį pažymėtina, jog valstybės laisvos nusistatyti vaiko ir šeimos gynybos intensyvumą ir reglamentavimą. Vienos jų šeimą numato kaip pagrindinę vertybę, kitos – kaip išvestinę. Lietuvos baudžiamajame kodekse šeima yra tik išvestinė vertybė, kuri išplaukia iš konkrečių pažeidimų, nukreiptų prieš vaiką. Todėl sekančiuose darbo skyriuose, nagrinėjant piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis bei vengimo išlaikyti vaiką veikas, vienintelė ir tiesioginė vertybė bus vaikas.

1.2. Vaikas, kaip baudžiamojo įstatymo saugoma vertybė

Europos žmogaus teisių teismas ne vienoje byloje yra pabrėžęs, kad valstybės turi pozityvią pareigą rūpintis vaiku ir ginti jo teises bei interesus, kai to reikia. Teismas yra konstatavęs buvus Konvencijos 13 straipsnio pažeidimą, kai valstybės nacionalinė teisė nenumatė veiksmingų vaiko teisių gynybos priemonių.³³ Todėl Lietuva, būdama įvairių tarptautinių organizacijų nare, įsipareigojo saugoti vaiko teises.

Pasak Drakšienės A. tarptautiniai dokumentai, taip pat nacionaliniai įstatymai bei kiti teisės aktai sudaro norminę vaiko teisių apsaugos sistemą. Pagrindinė šios sistemos grandis yra Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, kuri įtvirtino naujus su vaiko teisėmis susijusius etinius principus ir tarptautines elgesio normas.

Lietuva, ratifikuodama Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją, pripažino, kad vaiko teisių ir teisėtų interesų apsauga yra vienas iš svarbiausių uždavinių, keliamų mūsų valstybei ir visuomenei. Sprendžiant vaiko teisių apsaugos klausimus baudžiamosios teisės priemonėmis, ši konvencija turėtų būti laikoma vienu iš pirminių baudžiamosios teisės šaltinių.³⁴

Pažymėtina, jog daugiausia problemų kyla tada, kai siekiama apginti vaiką bei užtikrinti jo teisių apsaugą nuo įvairių jo atžvilgiu padaromų neteisėtų veikų. Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose yra pakankamai daug normų, reguliuojančių vaiko teisių apsaugą, ir kurios užtikrina prigimtinių vaiko teisių ir interesų apsaugą nuo įvairių nusikalstamų kėsinių ir žalos jiems padarymo. Todėl baudžiamajame įstatyme specialiai įtvirtintos nuostatos, saugo vaiką, kaip vieną svarbiausių visuomeninių vertybių. Tiek tėvai, auginantys vaiką, tiek teismas, spręsdamas teisinius konfliktus, susijusius su vaikais, - pirmiausia turi atsižvelgti į vaiko teises ir interesus bei jais vadovautis.

³¹ Четсумова А. Уголовный кодекс Таиланда. Санкт-Петербург, 2005.

³² Верхоляк В. В. Уголовный кодекс республики Корея. Санкт-Петербург, 2004.

³³ Europos Žmogaus teisių teismo 2002 m. spalio 10 d. byla. Nr. 38719/97.

³⁴ Drakšienė A. Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas nacionalinėje baudžiamojoje teisėje//Teisė. 2005, Nr. 54. P. 59.

Remiantis Grinevičiūtė K. tarp teisių ir interesų derėtų dėti lygybės ženklą, kadangi kiekvienos teisės tikslas yra interesų patenkinimas. Nėra teisės, kuri neturi ir nesiekia kokio nors intereso. Pasak autorės vaiko teisės pažeidimas yra ir vaiko intereso pažeidimas, o pats interesas atskirai be teisės nėra pažeidžiamas.³⁵

Baudžiamajame kodekse vaikas, kaip įstatymo saugoma vertybė pasireiškia per jo interesus ir teises, kurių iš tikrųjų neįmanoma tiksliai sukonkretinti, kadangi vaiko teisės yra susijusios tarpusavyje, papildo viena kitą. Vienos teisės pažeidimas savaime reiškia kitos teisės pažeidimą. Kaip pavyzdį galima paminėti BK 163 str., kurio pagrindu gali būti pažeidžiama ir vaiko teisė būti auklėjamam, ir teisė į asmens neliečiamybę, ir teisė į sveiką vystymąsi.

BK XXIII skyriaus, numatančio vaiko teises ir jų apsaugą, veikų grupavimas, kurį naudoja Kristina Grinevičiūtė yra tikslus ir patogus. Todėl siekiant sukonkretinti nusikalstamos veikos, piktnaudžiaujant tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis (BK 163 str.) bei vengimo išlaikyti vaiką (BK 164 str.), objektą bei paaiškinti jo esmę, šiame darbe bus remiamasi minėtu grupavimu, (tiksliau paskutiniąja veikų grupe):³⁶

- Vaiko teisės gyventi su tėvais ir augti šeimoje (vaiko pagrobimas arba vaikų sukeitimas (156 str.); vaiko pirkimas arba pardavimas (157 str.); vaiko palikimas (158 str.));
- Vaiko apsauga nuo informacijos, darančios žalą vaiko sveikatai, dvasiniam ir doroviniam vystymuisi (vaiko įtraukimas į nusikalstamą veiką (159 str.); vaiko įtraukimas vartoti vaistus ar kitas apkvaišinančias priemones (160 str.); vaiko įtraukimas girtauti (161 str.));
- Vaiko teisė būti apsaugotam nuo seksualinio išnaudojimo (vaiko išnaudojimas pornografijos tikslais (162 str.));
- Vaiko teisė į tinkamas gyvenimo sąlygas ir jo išlaikymo užtikrinimą (piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis (163 str.); vengimas išlaikyti vaiką (164 str.)).

Todėl vaiko teisė į tinkamas gyvenimo sąlygas, ir teisė į jo išlaikymo užtikrinimą apima darbe nagrinėjamas veikas (BK 163 ir 164 str.). Aiškinant šią grupę veikų būtina išskirti ne tik minėtas teises, bet ir visą spektrą kitų teisių, kuriomis vaikas gali pasinaudoti, - teisė į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę; teisė į poilsį ir laisvalaikį; teisė reikšti savo pažiūras ir nuomonę, pasirinkti religiją; teisė mokytis; turtinės teisės; teisė į asociacijų ir taikių susirinkimų laisvę; teisė į identišumą. Bet kurios iš jų tyčinis pažeidimas yra tiesioginė vada ginti vaiką, kaip baudžiamojo įstatymo saugomą vertybę, taikant baudžiamąją atsakomybę pagal BK 163 ir 164 str.

³⁵Grinevičiūtė K. Vaikas ir šeima kaip baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės//Jurisprudencija. 2007, Nr. 8(98).P.82.

³⁶Ten pat.

II. ATSKIRŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ VAIKUI IR ŠEIMAI KVALIFIKAVIMO TEORINĖS IR PRAKTINĖS PROBLEMOS

2.1. Piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis

2.1.1. Piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis vaikų atžvilgiu samprata

Piktnaudžiavimas tėvų teisėmis ar pareigomis nėra fenomenas ar naujas reiškiny. Iki antros XIX a. pusės buvo mažai informacijos apie tai, kas yra vaiko teisės ir kaip jas ginti. Taip buvo dėl to, kad buvo tikima šeimos privatumu, kuriuo remiantis vaikas buvo tėvų „turtas“, o ypač tėvo.³⁷ Žvelgiant pasauliniu mastu, pirmoji piktnaudžiavimo tėvų teisėmis byla (*child abuse*) teismą pasiekė Jungtinėse Amerikos Valstijose Niujorke (*New York*) – 1874 metais.³⁸ Mary Ellen Wilson byloje nuteistoji nuolat mušė (*repeatedly beaten and otherwise abused*) aštuonerių metų globotinę. Kadangi tuo metu dar nebuvo vaiko teises ginančių organizacijų, vietinis bažnyčios atstovas kreipėsi į organizaciją, kovojančią prieš žiaurų elgesį su gyvūnais, kad ši įsikištų ir padėtų užtikrinti vaiko teises teisme. Globėja buvo nuteista vieneriems metams laisvės atėmimo, o vaikas atiduotas į vaikų namus. 1875 metais buvo įkurta organizacija, nukreipta prieš žiaurų elgesį su vaikais (*Society for the prevention of cruelty to children* (SPCC)).³⁹

Žvelgiant istoriškai, dabartinio piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis sampratos užuomazgos baudžiamąja prasme išvelgiamos 1903 m. Rusijos Baudžiamojo statuto, galiojusio Lietuvoje, 420-423 straipsniuose. Šie straipsniai numatė baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus, padarytus prieš vaikus (statute – nepilnamečius). 420 str. reglamentavo atsakomybę tėvams, kurie su nepilnamečiu elgėsi žiauriai - vertė elgetauti, susituokti, piktam naudodami tėvų arba globėjų valdžią. 421 str. numatė atsakomybę už mažamečio atidavimą darbams. Paminėtinas 422 str. reglamentavęs globėjo arba rūpintojo atsakomybę, kurie „naudojo piktam savo valdžią“. Taip pat 423 str. numatė atsakomybę asmenims, prižiūrintiems mažamečius ar kitus priežiūrai pavestus asmenis, kurie padarė nusikaltimą.⁴⁰ Jau tuomet buvo draudžiamas tėvų, globėjų ar rūpintojų, ir kitų asmenų, kuriems buvo pavesta rūpintis vaiku, valdžios panaudojimas „piktam“. Minimi statuto straipsniai numatė baudžiamąją nepilnamečio apsaugą nuo asmenų, turinčių galią ir pareigą rūpintis ir atstovauti jų interesus. Galima teigti, jog toks reglamentavimas buvo dabartinio piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis pradžia, kadangi statutas realiai numatė baudžiamąją atsakomybę už vaiko interesų pažeidimą.

³⁷ Richard A. W., Mitchell M. J. Encyclopedia of criminology. Volume I. London, 2005. P. 158.

³⁸ Idem.

³⁹ Idem.

⁴⁰ Kavolis M., Bieliackinas S. Baudžiamasis statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais. Kaunas: Gutmano knygynas, 1934. P. 337-339.

1961 m. BK buvo numatyta baudžiamoji atsakomybė tik už piktnaudžiavimą globėjo arba rūpintojo pareigomis (149 str.).⁴¹ Šiame straipsnyje piktnaudžiavimas pasireiškė kaip globos ar rūpybos naudojimas savanaudiškiems tikslams arba globotinio palikimas be priežiūros ir reikiamos pagalbos, taip pat globotinio turto pasisavinimas. Tuo tarpu baudžiamoji atsakomybė negrėsė tėvams, realiai pažeidusiems vaiko teises ir interesus. Buvo gerbiamos šeimos privatumo nuostatos, buvo vengiama kištis į šeimos reikalus. Manytina, jog ir šiandieninėje Rusijoje šios normos yra labai gajos. Tai patvirtina rusų autorius Федотов И., kuris teigia, jog šiandieninėmis sąlygomis neįmanoma apsaugoti nepilnamečių nuo prievartos šeimoje, kadangi visuomenėje nepriimtina kištis į šeimos reikalus.⁴²

Aktualiame 2000 m. BK atsirado nauja nuostata (BK 163 str.), atitinkanti vaiko teisių apsaugos konvencijos reikalavimus, ir kuri atskleidžia galimus piktnaudžiavimo būdus. BK 163 str. reglamentuoja: „Tas, kas piktnaudžiavo [...] teisėmis ar pareigomis fiziškai ar psichiškai gniuždydamas vaiką, palikdamas jį ilgą laiką be priežiūros ar panašiai žiauriai elgdamasis su vaiku.“⁴³ Pažymėtina, jog buvo įvesta sąvoka „gniuždymas“, kuri, beje, ir šiandien dar yra problemiška ir dažnai sunkiai suprantama. Todėl veiką vertinančio pareigūno diskrecija yra labai plati, tačiau ir reikalaujanti įsigilinimo į konkrečią situaciją.

Pažymėtina, jog 87% respondentų (71 specialistas (toliau – spec.)) teisinį-baudžiamąjį piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis reglamentavimą baudžiamajame įstatyme vertina neigiamai, kadangi norma nėra pakankamai aiški ir lengvai pritaikoma. Tuo tarpu teigiamai vertinančių buvo tik 11% (9 spec.). Tokia respondentų nuomonė atspindi būtinumą tikslinti ir aiškinti normos požymius.

Piktnaudžiavimą teisėmis ar pareigomis derėtų suprasti kaip netinkamą naudojimąsi teisėmis ar pareigomis priešingai vaiko interesams, kai prisidengiant teisėmis ar pareigomis pažeidžiama jo asmens neliečiamybė ir laisvė, daroma žala vaiko psichiniam ir socialiniam vystymuisi. Objektyviai piktnaudžiavimas padaromas tiek neveikimu, tiek veikimu.

Neveikimas gali pasireikšti specialaus subjekto teisių ar pareigų vaikui neatlikimu. Kaltininkas nedalyvauja vaiko vystymosi procese, visiškai atsiriboja nuo šio proceso arba dalyvauja jame tokia apimtimi, kad vaiko interesai nėra atstovaujami ir užtikrinami. Kaltininkas, turėdamas pareigą, konkrečiose situacijose neatlieka būtinų veiksmų, kuriais būtų užkirstas vaiko teisių pažeidimas. Veiksmai, kuriais piktnaudžiaujama teisėmis ar pareigomis neveikiant ar veikiant ne pilna apimtimi, pasižymi formaliu, nesavalaikiu, netiksliu ir abejingu kaltininko elgesiu vaiko interesų atžvilgiu.

⁴¹ Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius, 1989. P. 245.

⁴² Федотов И. Актуальные вопросы обеспечения безопасности малолетних потерпевших от насильственных преступлений. Уголовное право. Нр. 3. Москва, 2009. P.113.

⁴³ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 1968.

Piktnaudžiavimas teisėmis ar pareigomis veikiant pasireiškia aktyviais veiksmais, tiesiogiai pažeidžiančiais vaiko teises ir interesus bei sukeliančiais žalą jo vystymosi procesui.

Remiantis gramatiniu baudžiamojo įstatymo aiškinimu, terminas „piktnaudžiavimas“ numatomas tiek kaip sistemiška, tiek kaip vienkartinė veika. Piktnaudžiavimas teisėmis ar pareigomis kaip veika atsiskleidžia per veikos padarymo būdus. Straipsnyje naudojamos sąvokos „gniuždydamas“, „palikdamas“, „žiauriai elgdamasis“ yra pusdalyviai. Šie pusdalyviai, reikšdami antraeilį veiksmą, dažniausiai rodo laiką.⁴⁴ Antraeilis veiksmas (pvz.: gniuždydamas) sutampa laiko atžvilgiu su pagrindiniu (pvz.: piktnaudžiavo gniuždydamas vaiką). Reikia suprasti, kad darė vieną pagrindinį veiksmą – piktnaudžiavo. Tačiau, pusdalyvis, reikšdamas antraeilį veiksmą, sutampantį laiko atžvilgiu su pagrindiniu veiksmu, pagrindinį veiksmą charakterizuoja ir būdo atžvilgiu. Tai priklauso jau ne nuo paties pusdalyvio, kaip tam tikros veiksmožodžio formos, o nuo jo leksinės reikšmės ir sintaksinio santykio su pagrindinį veiksmą reiškiančiu veiksmožodžiu, pvz.: Nuolat mušdamas vaiką, piktnaudžiavo tėvo teisėmis ar pareigomis.⁴⁵

Todėl gramatinis BK 163 str. normos aiškinimas neleidžia daryti konkrečios išvados, ar įstatymų leidėjas, piktnaudžiavimą teisėmis ar pareigomis numatė kaip dažninę ir sistemišką veiką. Tėvas ir nuolat mušdamas vaiką, ir vieną kartą ilgai be priežiūros palikęs jį, - piktnaudžiauja teisėmis ar pareigomis. Atsakyti, ar piktnaudžiavimas teisėmis ar pareigomis yra vienkartinė, ar sistemiška veikla, galima gilinantis į straipsnio normoje numatytus konkrečius piktnaudžiavimo būdus.

Rusų mokslininkas Гуль Н. В., nagrinėdamas Rusijos federacijos baudžiamojo kodekso 156 str.⁴⁶, kurio dispozicijos konstrukcija šiek tiek skiriasi nuo mūsų, visgi susiduria su panašiomis problemomis. Autorius mano, jog sistemiškumas nėra būtinas požymis, siekiant įrodyti, jog kaltininkas netinkamai atlieka ar neatlieka teisėto atstovo pareigų, kadangi, straipsnio dispozicijoje nėra tokio reikalavimo, kaip sistemiškumas.⁴⁷

Apibendrinant pažymėtina, kad piktnaudžiavimas suprantamas, kaip vaiko teisių ir interesų pažeidimai, pasireiškiantys straipsnio dispozicijoje numatytais būdais, ir sukeltys faktinę arba potencialią žalą vaiko sveikatai, jo išlikimui, vystymuisi arba orumui.

⁴⁴ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius, 2000. P. 764.

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ *Жг. Неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего.* Неисполнение или ненадлежащее исполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего родителем или иным лицом, на которое возложены эти обязанности, а равно педагогом или другим работником образовательного, воспитательного, лечебного либо иного учреждения, обязанного осуществлять надзор за несовершеннолетним, если это деяние соединено с жестоким обращением с несовершеннолетним [...].

⁴⁷ Гуль Н. В. Уголовная ответственность за неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего. Журнал Российского права. Нр. 3, Москва, 2005. P. 161.

2.1.2. Piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis būdai

2.1.2.1. Vaiko gniuždymas

Sąvoka gniuždymas yra gan problemiška, kadangi sunku apibrėžti tikslią jos reikšmę. Lietuvių kalbos žodynas terminui „gniužti“ pateikia sinonimus - „smukti“, „kniubti“.⁴⁸ Ieškant apibūdinimo terminui „gniuždymas“, anglų kalboje sutinkamas žodis „frustrate“ į lietuvių kalbą verčiamas, kaip „gniuždyti“, „žlugdyti“, „erzinti“, „ardyti“, „suardyti“.⁴⁹

Respondentai gniuždymą apibrėžia kaip veiksmus, po kurių vaikui sunku atsigauti, tiek fiziškai, tiek dvasiškai; kaip sistemingą prievartos naudojimą prieš vaiką; vaiko, kaip asmenybės paniekinimą; ir pan. Įdomu, kad 49 % apklaustųjų (40 spec.) mano, jog fizinis ar psichinis vaiko gniuždymas apima tik sistemingai vartojamą fizinę ar psichinę prievartą. Tai, kad fizinis ar psichinis gniuždymas apima bet kokią prievartą (tiek sistemingą, tiek atsitiktinę ar pavienę) mano net 44 % respondentų (36 spec.). Toks didelis skaičius manančių, jog fizinis ar psichinis gniuždymas apima atsitiktines ar pavienes veikas, demonstruoja nepakankamą termino „gniuždymas“ suvokimą. Atsižvelgiant į teismų praktikos pavyzdžius, manytina, kad sistemingumas yra būtinas gniuždymo požymis.

Terminas „gniuždymas“ turėtų būti suprantamas, kaip – *sistemingas fizinis ar psichinis poveikis vaikui, pasireiškiantis įvairaus turinio bauginimais ir grasinimais arba asmenybės žlugdymas, pasireiškiantis erziniu dirginimu, kiršinimu ar kitaip veikiant vaiko psichiką.*

2.1.2.1.1. Fizinis vaiko gniuždymas

Fizinis gniuždymas reiškia ilgalaikę, sistemingai vartojamą fizinę prievartą (smurtą), kuri yra savitikslių arba nukreipta kaltininko ar trečiųjų asmenų interesams patenkinti.⁵⁰ Fizinio smurto samprata apima veiksmus, kuriais pažeidžiama kito žmogaus kūno neliečiamybė, daroma žala sveikatai arba atimama gyvybė, taip pat ir veiksmus, kurie nukreipti tokiai žalai atsirasti.⁵¹

Fizinis gniuždymas gali apimti tokius veiksmus:

1. fizinis poveikis, pasireiškiantis, kratymu, tampymu, vaiko ausų sukimu, tampymu už plaukų, rankų ir kojų sukiojimu, laužimu, pastūmimu, pargriovimu, užgulimu, smauginimu;
2. įvairių daiktų mėtimas į vaiką;
3. mušimas, suduodant smūgius rankomis ir kojomis;
4. mušimas, panaudojant įvairius daiktus (pvz. lazda, diržas, laidas ir pan.);

⁴⁸ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas// <http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/G/gniuzydyti>; prisijungimo laikas: 2010-10-14.

⁴⁹ Internetinė vertimo sistema // <http://translate.google.lt/#en|lt|frustrate%0D%0A>; prisijungimo laikas: 2010-10-14.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009. P.223.

⁵¹ Grinevičiūtė K. Žiauraus elgesio su vaiku samprata baudžiamojoje teisėje//Jurisprudencija. 2008, Nr. 11(113). P. 109.

5. fizinis poveikis, susijęs su tiesioginiu poveikiu vaiko kūnui, pasireiškiantis vaiko rankų ar kojų surišimu, burnos užčiaupimu ir pan;

6. kt. pan. veiksmai.

Kaip fizinio gniuždymo pavyzdį, pasireiškiantį fiziniu smurtu, galima paminėti Panevėžio apygardos teismo nutartį, kurioje: *S. R. buvo nuteistas pagal BK 163 str., kadangi piktnaudžiavo tėvo teisėmis ir pareigomis fiziškai gniuždydamas mažametę G. R., t. y. nuo 2000 m. iki 2009 m., sistemingai, būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, nuolatiniu smurtavimu jos atžvilgiu, t. y. ranka suduodamas per pakaušį, tampant ją už plaukų, sistemingai demonstravo fizinį smurtą.*⁵² Teismas pažymėjo, jog tokie nuteistojo veiksmai fiziškai pažeidžia vaiko neliečiamumą.

Kitoje byloje G. S. buvo nuteistas pagal BK 140 str. 2 d., kadangi *siekdamas nutildyti triukšmaujančią mažametę R. B. tyčia kumščiu sudavė smūgį į kaktos dešinę pusę, [...] nosies ir lūpų sritį, tokiu būdu padarydamas mažametei nežymų sveikatos sutrikdymą.* Taip pat G. S. buvo nuteistas pagal BK 135 str. 2 d. 1 p., kadangi *iš asmeninių paskatų, siekdamas atsigulti šalia D. J. (motinos), kur gulėjo mažametė R. B., tyčia išmetė ją pro buto, esančio pirmame aukšte, kambario langą į lauką. Tokiu būdu padarydamas R. B. sunkų sveikatos sutrikdymą.*⁵³ Pažymėtina, kad šioje byloje BK 163 str. nebuvo inkriminuojamas nei mažametės sveikatą sutrikdžiusiam G. S., nei jos motinai, kuri nesugebėjo paaiškinti, kokiomis aplinkybėmis jos dukra buvo išmesta pro langą. Visgi šie veiksmai atspindi fizinio poveikio būdus vaikui.

Galima situacija, kai kaltininkas siekdamas panaudoti fizinius veiksmus prieš vaiką, dėl vienokių ar kitokių priežasčių nesugeba to padaryti (pvz. kaltininkas spiria koja vaikui, tačiau dėl neblaivaus stovio nesugeba pataikyti). Svarbus pats faktas, jog kaltininkas turi tikslą sutrikdyti sveikatą ar atimti gyvybę, sukelti jam bejėgišką būklę, suvaržyti laisvę, sukelti skausmą ar kitokias fizines kančias, ir siekia jį įgyvendinti (kėsinasi). Kūno sužalojimų padarymas, fizinio skausmo sukėlimas nėra būtinas fizinio smurto požymis.⁵⁴

Visgi kvalifikuojant veiką, reikia nustatyti padarinius. Fizinis vaiko gniuždymas turi apimti tokius padarinius kaip fizinio skausmo sukėlimą ir nežymų sveikatos sutrikdymą. 44% respondentų (36 spec.) teigė, jog fizinis vaiko gniuždymas turi apimti fizinio skausmo sukėlimą ir nežymų sveikatos sutrikdymą. Tuo tarpu 35% (29 spec.) apklaustųjų manė, jog fizinis gniuždymas turėtų apimti fizinio skausmo sukėlimą, nežymų sveikatos sutrikdymą, nesunkų sveikatos sutrikdymą, sunkų sveikatos sutrikdymą, neteisėtą laisvės atėmimą. Likusieji 18% (15 spec.) apsistojo ties fizinio skausmo sukėlimu, nežymiu sveikatos sutrikdymu, nesunkiu sveikatos sutrikdymu, sunkiu sveikatos sutrikdymu.

⁵² Panevėžio apygardos teismo 2010 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 1A-491-511/2010.

⁵³ Kauno apygardos teismo 2009 m. balandžio 22 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje. Nr. 1-84-383/2009.

⁵⁴ Grinevičiūtė K. Žiauraus elgesio su vaiku samprata baudžiamojoje teisėje//Jurisprudencija. 2008, Nr. 11(113). P. 109.

Iš atsakymų matyti, kad susiformavo dvi apylygės grupės. Viena iš jų palaiko doktrinoje egzistuojančią nuomonę, jog fizinis gniuždymas apima fizinio skausmo sukėlimą ir nežymų sveikatos sutrikdymą.⁵⁵ Manytina, jog kita grupė apklaustųjų, manančių, jog fizinis gniuždymas apima platų spektrą padarinių, praktikoje turėtų žymiai dažniau inkriminuoti BK 163 str. Remiantis tyrimo rezultatais, darytina išvada, kad praktikams nėra pakankamai aišku, kokius padarinius apima fizinis gniuždymas, ir kada kokį straipsnį dera inkriminuoti. Todėl baudžiamosios teisės doktrinoje būtina detaliai analizuoti BK 163 str. požymius ir jų kvalifikavimo ypatumus, kad praktikoje normą taikantys asmenys gebėtų tai daryti kokybiškai.

Kita problema, glaudžiai susijusi su fiziniu vaiko gniuždymu, yra fizinių bausmių taikymas. Lietuvoje nėra įstatymo, kuris aiškiai ir nedviprasmiškai uždraustų fizines bausmes vaikų atžvilgiu. Praktikoje neretai fizinės bausmės auklėjant vaikus yra laikomos mažareikšmėmis ir patenkančiomis į auklėjimo, už kurį atsakingi tėvai (globėjai, rūpintojai) ar kiti teisėti vaiko atstovai, sąvoką. JAV net 26-ose valstijose fizinės bausmės yra įstatymiškai leistina disciplinos palaikymo forma viešosiose mokyklose.⁵⁶ Kita vertus Lenkija yra viena iš pirmųjų valstybių pasaulyje, kuri dar 1793 m. atsisakė taikyti fizines bausmes mokyklose. Fizinės bausmės ten draudžiamos baudžiamuoju įstatymu.⁵⁷ Todėl svarbu išsiaiškinti, ar fizinis vaiko gniuždymas ir fizinių bausmių taikymas yra skirtingi terminai, ar visgi fizinis gniuždymas apima fizines bausmes.

Fizinės bausmės yra apibrėžiamos, kaip fizinė prievarta, naudojama prieš vaiką, siekiant sumažinti ar panaikinti netinkamą vaiko elgesį. Vienas ryškiausių psichologijos srities tyrinėtojų fizinės bausmės apibūdino, kaip “fizinės jėgos panaudojimą, suteikiantį vaikui fizinį skausmą, bet fiziškai nežalojantį, siekiantį modifikuoti ar kontroliuoti tam tikrą vaiko elgesį.”⁵⁸ Remiantis tyrimo duomenimis net 67 % apklaustųjų (55 spec.) neigiamai vertina fizinių bausmių taikymą auklėjimo tikslais, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančią aplinkybę. Tuo tarpu 27 % apklaustųjų (22 spec.) mano, kad auklėjimo tikslai turėtų šalinti baudžiamąją atsakomybę tėvų atžvilgiu. Čia susiduriama su socialine problema, kai nemaža dalis visuomenės mano fizinės bausmės esant teigiamu ir nebaudžiamu reiškiniu. Manytina, jog dėl tokios visuomenės nuomonės fizinio gniuždymo atvejai vaiko atžvilgiu pasiekia aukštą latentiskumo lygį.

Fizinės bausmės gali pasireikšti įvairiausiais baudimais, pradedant nuo nestipraus pliaukštelėjimo per vaiko rankas ar sėdmenis ir baigiant stipriu vaiko mušimu, kuris gali sukelti vaikui fizinę žalą, pavyzdžiui, *S. Z. sugrįžo iš mokyklos ir parodė pasiekimų knygelę, kurioje buvo ištaisyti pažymiai, padirbti parašai ir užklijuotos pastabos. Tai išvydęs A. M. sudavė ranka S. Z. į*

⁵⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009. P.224.

⁵⁶ Romeo F. Corporal Punishment is Wrong! Hands are not for Hitting // Journal of Instructional Psychology. 2000. Vol. 23. P.228.

⁵⁷ Лукашов А. И., Кузнецова Н. Ф. Уголовный кодекс республики Польша. Санкт - Петербург, 2001.

⁵⁸ Flynn C.P. Exploring the link between corporal punishment and children's cruelty to animals//Journal of marriage & the family. 1999. Vol.61. P.971.

veidą, pargriovė ant grindų ir priklausęs prispaudė jos pečius. Po to į kambarį atėjo A. M. ir su šepečio kotu pradėjo mušti gulinčią S. Z. per įvairias kūno vietas. Teismas A. M. ir A. M. veikas kvalifikavo kaip fizinio skausmo sukėlimą ar nežymų sveikatos sutrikdymą (BK 140 str. 2 d.), nes kaltinamieji padarė daugybinius kūno sužalojimus mažametei nežymiai sutrikdydami jai sveikatą.⁵⁹

Teismų praktikoje bausmės, pasireiškiančios fizine prievarta, sukeliančios fizinį skausmą ar kitokias fizines kančias, laikytinos nusikalstamomis. Pavyzdžiui, - „*mažametis nukentėjusysis buvo visiškai priklausomas nuo G. P. ir todėl susiklosčiusioje situacijoje prieš kaltinamąją bejėgis ne tik fiziškai, bet ir psichologiškai. Neatsižvelgdama į tai, kaltinamoji panaudojo mažamečio sūnaus atžvilgiu fizinį smurtą, kuris buvo pakankamai intensyvus – ant mažamečio kūno rastos 7 kraujosruvos. Fizinis smurtas kaip vaikų auklėjimo priemonė išsivysčiusioje šiuolaikinėje visuomenėje nėra priimtas, tačiau iki šiol plačiai paplitęs Lietuvoje. Tai yra grėsmingas reiškinys, su kuriuo visuomenė privalo kovoti. Ši aplinkybė neleidžia teismui minėtus kaltinamosios veiksmus pripažinti mažareikšmiais. Teismas G. P. veiką kvalifikavo kaip nežymų sveikatos sutrikdymą mažamečiui (BK 140 str. 2 d.).*“⁶⁰

Dauguma respondentų nesutinka su tuo, kad fizinių bausmių taikymas, sukeliantis tik fizinį skausmą turėtų būti vertinamas kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė. Tokią poziciją palaiko 66 % respondentų (55 spec.). Visgi 32 % apklaustųjų (26 spec.) mano jog fizinės bausmės, sukeliančios tik fizinį skausmą turi šalinti baudžiamąją atsakomybę. Tuo tarpu vienkartinės ar pavienės fizinės bausmės daugumos - 35 % respondentų (29 spec.) nuomone, neturėtų užtraukti jokios atsakomybės. Dėl administracinės atsakomybės taikymo pasisakė – 29 % apklaustųjų (24 spec.). Tuo tarpu BK 163 str. inkriminavimą palaikė tik 9 % (8 spec.), o baudžiamosios atsakomybės taikymą pagal BK 140 str., net - 22 % respondentai (18 spec.).

Iš tyrimo rezultatų matyti, kad didžioji dalis respondentų mano, jog fizinių bausmių taikymas nėra pateisinamas reiškinys, ir už jį turi būti numatyta baudžiamoji atsakomybė. Vienkartinės ar pavienės fizinės bausmės, apklaustųjų manymu, neturėtų užtraukti jokios atsakomybės. Darytina išvada, kad didžioji dalis respondentų nepateisina tik nuolat taikomų fizinių bausmių.

Apibendrinant poskyrį pažymėtina, kad fizinis vaiko gniuždymas apima sistemingus veiksmus, kuriais pažeidžiama kito žmogaus kūno neliečiamybė, daroma žala vaiko sveikatai. Tam, kad kaltininko veiksmai būtų laikomi fiziniu gniuždymu užtenka ir kėsintis veiksmų. Fizinės bausmės, naudojamos siekiant sumažinti ar panaikinti netinkamą vaiko elgesį, patenka į fizinio gniuždymo sampratą. Kadangi fizine bausme yra padaroma žala vaikui, tad fizinės prievartos naudojimo tikslas, t. y. siekis auklėti vaiką, panaikinti netinkamą jo elgesį ar pan., nėra svarbus.

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2006 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-518/2006.

⁶⁰ Vilniaus miesto 1 apylinkės 2007 m. spalio 30 d. teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-512-536/2007.

Remiantis daugumos respondentų atsakymais, auklėjimo tikslai nėra atsakomybę šalinanti aplinkybė. Dėl to baudžiant vaiką fizinėmis bausmėmis, vaikas yra fiziškai gniuždomas.

2.1.2.1.2. Psichinis vaiko gniuždymas

Psichinis gniuždymas apibrėžiamas, kaip tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai verčiant bijoti, kad dėl tolimesnių grasinančiojo veiksmų ar neveikimo gali atsirasti tam tikrų neigiamų pasekmių.⁶¹ Anot Grinevičiūtės K., naudojamo psichinio gniuždymo esmė yra bauginimas, t. y. baimės jausmo sukėlimas vaikui, kuris pasireiškia, kaip tyčinis poveikis vaiko psichikai, sukeliantis baimės ir nesaugumo jausmą.⁶²

Fedosiukas O. teigia, kad baimė, tai emocija, kylanti situacijose, pavojingose individo biologiniam arba socialiniam gyvenimui, ir yra susijusi su tikru ar įsivaizduojamu pavojaus šaltiniu. Tad baimės jausmas yra tai, į ką nukreiptas grasinimas.⁶³ Psichinės prievartos esmė pasireiškia per jos bauginamąją paskirtį. Bauginimas apibrėžiamas, kaip kito žmogaus psichikos veikimas tokiu būdu, kad šis ima bijoti.

Terminas „psichika“ yra nervų sistemos veiklos dalis, apimanti elgesį, mintis ir asmenybę.⁶⁴ Rusų autoriaus Сердюк Л. В. nuomone, asmens psichika turėtų būti vertinama dviem aspektais: pirmiausia, kaip sąveikos su išoriniu pasauliu rezultatas, pasak autoriaus ji yra laikoma objektyvaus atspindžio rezultatas sąmonėje, ir kita – kaip dinamiška nervų struktūra, turinti savo materialią išraišką, kuriai galimas bet koks išorinis poveikis.⁶⁵

Analizuojant bauginimą, veikiantį vaiko psichiką, pažymėtina, kad psichinė prievarta gali pasireikšti įvairaus turinio grasinimais: atimti gyvybę ar panaudoti fizinį smurtą, atimti ar sunaikinti daiktus, palikti vieną ir pan. Grasinimas gali pasireikšti ir tokiais veiksmais: šaukimu ant vaiko, įžeidinėjimu, šmeižimu, tyčiojimusi, įtikinėjimu, ignoravimu ir pan. Grinevičiūtė K. pažymi, kad tokie žeminantys veiksmai, kaip alaus butelio išpylimas ant galvos, žeminantys teiginiai apie vaiko kūną, būdą, elgesį, protinį išsivystymą, gali būti traktuojami kaip neteisėti ir pavojingi asmens psichikai būdai, jei jais siekiama įbauginti vaiką.⁶⁶

Todėl būtina nustatyti grasinimų turinį, t. y., kokią informaciją kaltininkas norėjo perduoti nukentėjusiajam (vaikui). Pvz., Kauno apygardos teismo nutartyje, dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, kaip neigiamai atsakovą charakterizuojanti aplinkybė buvo pripažintas administracinis teisės pažeidimas, paskirtas už tai, kad atsakovas (tėvas) grąsino atimti sau gyvybę vaiko akivaizdoje, dėl ko vaikui neabejotinai buvo keliama baimė ir išgąstis: „V. A. buvo paskirta

⁶¹ Fedosiuk O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje//Jurisprudencija. 2001, Nr. 21(13). P.104.

⁶² Grinevičiūtė K. Žiauraus elgesio su vaiku samprata baudžiamojoje teisėje//Jurisprudencija. 2008, Nr. 11(113). P. 110.

⁶³ Fedosiuk O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje//Jurisprudencija. 2001, Nr. 21(13). P.104.

⁶⁴ David G. M. Psichologija. Kaunas, 2000. P. 510.

⁶⁵ Сердюк Л. В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование. Москва, 2002. P. 30.

⁶⁶ Grinevičiūtė K. Žiauraus elgesio su vaiku samprata baudžiamojoje teisėje//Jurisprudencija. 2008, Nr. 11(113). P. 110.

bauda pagal ATPK 181 str. 2 d. už tai, kad mažamečio sūnaus V. A. akivaizdoje paėmęs peilį grasino sau persipjauti kaklo venas ir taip nusižudyti.“⁶⁷ Jo veiksmuose nesant sistemiškumo, veiksmai vertintini kaip administracinės teisės pažeidimas. Tačiau vaikui perduodamos informacijos turinys buvo grasinamojo pobūdžio.

Svarbus kriterijus yra grasinimų pavojingumas. Apie psichinę prievartą galima kalbėti tik tuomet, kai daroma išvada, jog vaikas turi būti apsaugotas nuo tokio poveikio psichikai, kad šis poveikis nukreiptas į jo elgesio laisvės apribojimą, ir kad jis šiurkščiai pažeidžia visuomenėje priimtas elgesio normas ir yra netoleruotinas.⁶⁸

Kaip neleistino elgesio pavyzdį galima paminėti Panevėžio apygardos teismo bylą, kurioje nustatyta, kad: „S. R. buvo nuteistas pagal BK 163 str., kadangi piktnaudžiavo tėvo teisėmis ir pareigomis psichiškai gniuždydamas savo vaikus: mažametę G. R. ir mažametį D. R., t. y. sistemingai, būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, jausmus ir orumą žeminančiu elgesiu, pasireiškiančiu priekabiavimu prie G. R., vadinimu ją įžeidžiančiais žodžiais „čiučela“, „čiulpikė“, „sterva“, „čiučiundra“, „višta su kastiliais“, sistemingai provokuodamas konfliktus demonstravo psichinį smurtą.“⁶⁹

Pažymėtina, kad psichinė prievarta gali pasireikšti ir fiziniu smurtu. Marcinauskaitė R. teigia, jog grasinimas gali būti išreikštas ir neteisėtu fiziniu poveikiu nukentėjusiajam.⁷⁰ Tai iliustruoja, literatūroje aprašytas atvejis, kai „Tėvas nepilnametę dukrą sistemingai mušdavo tik jai miegant. Jis užeidavo į kambarį, patikrindavo, ar ji miega, o po to pradėdavo mušti. Dėl to mergaitė iš baimės negalėdavo miegoti.“⁷¹

Fizinė prievarta, kaip psichinės prievartos forma, gali būti nukreipta ne tik į patį vaiką, bet ir į kitus asmenis. Vaikai, matydami naudojamą fizinę prievartą, o taip pat aukos bejėgiškumą, patys jaučiasi bejėgiai, ir net kalti dėl to. Fizinė prievarta, naudojama vaikams matant, girdint, žinant, - veikia bauginamai, todėl laikytina psichine prievarta. Puikus to pavyzdys - Panevėžio apygardos teismo byla, kurioje A. T. buvo nuteistas pagal BK 163 str., kadangi dėl alkoholio vartojimo, kuris turėjo įtakos abejingumui ir aplaidumui užtikrinant vaiko teises, piktnaudžiavo tėvo teisėmis ir pareigomis, o būtent, sistemingai, būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, nepadoriu elgesiu, akivaizdžiai begėdiškais veiksmais, jausmus ir orumą žeidžiančiu elgesiu ir necenzūriniais žodžiais sistemingai baugino vaikus ir pažeidė jų teisę į poilsį ir laisvalaikį, trukdė mokytis ir ilsėtis; sistemingai provokuodamas konfliktus ir **vaikų akivaizdoje smurtaudamas sutuoktinės V. T.**

⁶⁷ Kauno apygardos teismo 2010 m. liepos 07 d. nutartis civilinėje byloje. Nr. 2S-1150-527/2010.

⁶⁸ Fedosiuk O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje//Jurisprudencija. 2001, Nr. 21(13). P.106.

⁶⁹ Panevėžio apygardos teismo 2009 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 1-45-1-00689-2009-5.

⁷⁰ Marcinauskaitė R. Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje//Jurisprudencija. 2008, Nr.11(113). P. 44.

⁷¹ Гаджиева А., Шахшаева А. Систематичность нанесения побоев или иных насильственных действий признаком истязания. Уголовное право. 2008. Но. 1.

*atžvilgiu, demonstravo fizinį ir psichinį smurtą vaikams.*⁷² Teismas teisingai įvertino kaltininko veiksmus, kaip piktnaudžiavimą tėvo teisėmis ir pareigomis naudojant psichinę prievartą vaiko atžvilgiu. Teismas pažymėjo, kad *A. T. sistemingų konfliktų provokavimas, smurtavimas sutuoktinės atžvilgiu, fizinio ir psichinio smurto vaikams demonstravimas yra emocinė prievarta ir tokios prievartos poveikis ilgalaikis, paveikiantis asmens valią, kadangi sutuoktinė V. T. bei nukentėjusieji vaikai yra psichologiškai priklausomi nuo kaltininko.*⁷³

Fedosiukas O. pažymi, kad fizinį smurtą kaip psichinę prievartą reikėtų traktuoti ne visuomet, o tik tais atvejais, kai kaltininkas, mušdamas žmogų ar kitaip smurtaudamas, siekia jį įbauginti. Mokslininko manymu negalima psichine prievarta laikyti veiksmų, kai mokytoja kelia mokiniams baimę prieš artėjantį egzaminą.⁷⁴ Tais atvejais, kuomet baimė yra tik momentinė reakcija į smurtinius kaltininko veiksmus, smurto veiksmai negali būti vertinami kaip grasinimas. Tačiau šie galimi atvejai, rodo, kas aukos laukia ateityje. Tokiu atveju kaltininko veiksmuose galima išvelgti grasinimo elementą.⁷⁵

Todėl psichinis vaiko gniuždymas yra tyčinis poveikis jo psichikai, bauginant jį, sukeliant baimės ir nesaugumo jausmą, kad dėl tolimesnių kaltininko veiksmų ar neveikimo gali atsirasti tam tikrų neigiamų pasekmių.

2.1.2.2. Vaiko palikimas ilgą laiką be priežiūros

Vaiko palikimas ilgą laiką be priežiūros yra vienas iš nepriežiūros būdų. Nepriežiūros sąvoka apima platų spektrą veiksmų, kuriais sukeliamas žala vaikui. Pasak Grinevičiūtės K., nepriežiūros turinį sudaro bet kokių teisiškai reikalaujamų veiksmų neatlikimas vaiko atžvilgiu. Nepriežiūrą, bendrąja prasme, autorė apibrėžė, kaip neveikimą, pareigos nevykdymą.⁷⁶

Palikimas ilgą laiką be priežiūros yra veika, padaroma tiesiogiai nustojus rūpintis vaiku. Tam reikšmės neturi, ar vaikas paliekamas namuose vienas, ar jis paliekamas bet kurioje kitoje vietoje (pvz., automobilyje, kieme, darbe). Veika gali būti padaroma ne tik paliekant vaiką ir pasišalinant, tačiau ir išvarant jį iš namų tiek laikinai, tiek be teisės sugrįžti.

Struktūriškai analizuojant požymį - „palikimas ilgą laiką be priežiūros“, galima jį skaidyti į atskirus, jį sudarančius terminus, - „palikimas“, „ilgas laikas“, „priežiūra“, kuriuos aiškinant atsiskleidžia analizuojamo požymio turinys.

⁷² Panevėžio apygardos teismo 2008 m. rugsėjo 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje. Nr. 1A-414-337-2008.

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ Fedosiukas O. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Vilnius, 2002. P. 106.

⁷⁵ Bein D. A Guide to offences of the threats and blackmail, or „How to see the forest for the trees“. Israel law review 1982.No.17 http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/israel17&id=72&size=2&collection=journals&set_as_cursor=10; prisijungimo laikas: 2010-10-23.

⁷⁶ Grinevičiūtė K. Žiauraus elgesio su vaiku samprata baudžiamojoje teisėje//Jurisprudencija. 2008, Nr. 11(113). P. 111.

Terminas „palikimas“ apibūdina situaciją, kai vaikas yra paliekamas atblojant jį nuo priežiūros galimybės, paliekant jį be suaugusių asmenų priežiūros, o iškilus būtinybei tokia priežiūra nebūtų užtikrinta. Tikimybė, kad vaiką išgirs, pamatys ir pan. nėra pakankama laikyti, kad vaikas buvo bent minimaliai prižiūrimas.

„Priežiūra“ reiškia rūpestį vaiku, jo stebėjimą ir pozityvų reagavimą į jo poreikius.⁷⁷ Todėl, asmenys, net ir nebūdami teisėtais vaiko atstovais, privalo rūpintis vaiku, stebėti jį bei reaguoti į jo poreikius taip, kad būtų įgyvendinami vaiko interesai ir teisės.

Terminas „ilgas laikas“ suprantamas, kaip vaiko palikimas be priežiūros tokiam laikui, kuris priklausomai nuo jo amžiaus ir poreikių, sąlygoja ilgalaikį fizinį ar psichologinį nepatogumą, diskomfortą, dėl kurio kyla grėsmė jo psichologinei būsenai, fizinių, psichinių ir socialinių poreikių patenkinimui.⁷⁸

Palikimo trukmė svarbi tais atvejais, kai paliekama labai ilgai. Vaikas patirs žalą, dvasinės kančias, baimę, kai bus paliktas ilgam laiko tarpui. Namuose gali pasibaigti maistas, gali nebūti pinigų ir pan. Todėl vaikas gali badauti, pasijusti pamirštas ir išsigandęs, jam gali kilti abejonių, ar tėvai grįš. Bet svarbus yra ne vien laiko tarpas, kuriam vaikas buvo paliktas. Grinevičiūtė K., teigia, kad ilgo laiko vertinimas priklauso nuo tam tikrų aplinkybių – vaiko amžiaus, jo fizinio, dvasinio išsivystymo bei sveikatos būklės.⁷⁹

Palikto vaiko amžius turi didelę reikšmę, kvalifikuojant veiką pagal šį požymį. Jungtinėje Karalystėje vaikų iki 12 metų nerekomenduojama palikti namuose be suaugusiųjų priežiūros ilgiau nei keletą valandų, o visai nakčiai vaiką rekomenduojama palikti vieną tik nuo 16 metų.⁸⁰ Šiuo metu Lietuvos įstatymai nenurodo amžiaus, nuo kada galima palikti vaikus namuose vienus. Pasak vaiko teisių apsaugos kontrolierės Editos Žiobienės, ketinama priimti rekomendacijas dėl vaiko amžiaus, paliekant jį namuose vieną. Svarstoma, kad tokio amžiaus riba galėtų būti 7 – 9 metai.⁸¹

Fizinis, dvasinis, protinis vaiko išsivystymas, bei gyvenimiška patirtis, taip pat turi didelę svarbą. Vaikas gali būti paliekamas ir namuose, ir jam nežinomoje, bauginančioje aplinkoje. Atitinkamo fizinio, dvasinio, protinio išsivystymo vaikas be pavojaus gali būti paliekamas namuose, tačiau jį palikus miške, dėl patyrimo stokos, jam gali grėsti pavojus.

Paminėtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla, kurioje *D. A. ir R. P. nutartimi nuteisti, be kitų nusikalstamų veikų, pagal 1961 m. BK 128 str. 2 d. [atitinka 2000 m. BK 144 str. (Palikimas be pagalbos kai gresia pavojus žmogaus gyvybei)]*, už tai, kad išvežė mažamečius vaikus

⁷⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009. P.223.

⁷⁸ Ten pat.

⁷⁹ Grinevičiūtė K. Žiauraus elgesio su vaiku samprata baudžiamojoje teisėje//Jurisprudencija. 2008, Nr. 11(113). P. 111.

⁸⁰ Instrukcija paliekant vaiką vieną namuose// http://www.nspcc-online.org.uk/help-and-advice/for-parents-and-carers/positive-parenting/leaving-children-home-alone/home-alone-pdf_wdf72909.pdf; prisijungimo laikas:2010-11-14.

⁸¹ Straipsnis Kauno dienoje// <http://www.diena.lt/dienrastis/uzribis/didziojoje-britanijoje-lietuviai-tevai-rizikuoja-vaikais-227034>; prisijungimo laikas: 2010-11-14.

į mišką ir ten juos paliko. Septynerių ir ketverių metų vaikai nakties metu buvo palikti miške, nežinomoje vietoje. Tokiais veiksmais D. A. ir R. P. sukėlė pavojingą S. L. ir M. L. gyvybei padėtį ir sąmoningai paliko juos tokioje padėtyje, negalinčius imtis savisaugos priemonių be kitų pagalbos. Teismas pažymėjo, kad aplinkybė, jog nuteistieji nesiekė vaikų mirties, tik norėjo, kad jie kuo ilgiau negrįžtu į namus, šiuo atveju veikos kvalifikacijai įtakos neturi, nes nuteistieji suprato, kad vaikus palieka be pagalbos, kad dėl mažametystės negali imtis savisaugos priemonių.⁸² Pažymėtina, kad BK 144 str. sudėtimi labai panašus į BK 163 str. numatytą požymį, „palikimas ilgą laiką be priežiūros“. Tačiau manytina, kad visais atvejais, kai specialus subjektas (tėvai, globėjai, rūpintojai ar kiti teisėti vaiko atstovai) paliko vaikus, atsakomybė turi kilti tik pagal BK 163 str. numatytą požymį, „palikimas ilgą laiką be priežiūros“.

Pasak Fedosiuko O., nusikalstamu vaiko palikimas ilgą laiką be priežiūros gali būti pripažintas tik atsižvelgiant į vaiko [...] būklę. Pvz., ką tik gimusio arba sunkiai sergančio vaiko palikimas kad ir kelioms valandoms gali būti traktuojamas kaip palikimas ilgą laiką be priežiūros, o 10 metų sveiko vaiko palikimas visai dienai gali būti visiškai įprastu ir vaiką netraumuojančiu elgesiu.⁸³ Paminėtinas Kauno rajono apylinkės teismo nuosprendis, kuriuo buvo nustatyta, jog D. Š. paliko pas apsvaigusį nuo alkoholio B. K. savo sergantį dviejų mėnesių kūdikį L. Š. Teismas nustatė, kad D. Š. susipykusi su mama, aprenge sūnų L. Š. ir nuvažiavo pas B. K. Kartu su jos sugyventiniu gėrė atskiestą spiritą. Pritrūkus spirito su draugės sugyventiniu išėjo į miestą jo pirkti. Mieste susitiko du pažįstamus vyrus ir su jais išvažiavo į Kauną. Grįžusi pas B. K. vėl gėrė degtinę. Miegoti nuėjo pradėjus švisti. Prabudusi iš B. K. sužinojo, kad jai išėjus, jos sūnų išvežė greitoji medicinos pagalba, kurią iškvietė B. K. Teismas D. Š. veiką kvalifikavo kaip piktnaudžiavimą tėvų, globėjų ar rūpintojų arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis (BK 163 str.), nes paliko kūdikį be priežiūros ilgam laikui.⁸⁴

Šiandien dažna situacija, kai tėvai palieka savo vaikus tetoms, močiutėms, net gi draugams, kol šie uždarbiauja užsienio šalyse. Vaiko palikimas tretiesiems asmenims (draugams, pažįstamiems, nepažįstamiems asmenims), kurie neprižiūri ir nesirūpina juo, patenka į požymio „palikimas ilgą laiką be priežiūros“ taikymo sritį. 43 % apklaustųjų (35 spec.) mano, jog palikus vaiką asmenims, neturintiems pagrindo rūpintis vaiku, ir kurie piktnaudžiauja teisėmis ar pareigomis - atsakyti turi ir teisėtas vaiko atstovas, ir faktiškai vaiką prižiūrintis asmuo. Įdomią poziciją pateikė 25 % (21 spec.), kurie mano, jog pagal BK 163 str. numatytą požymį „palikimas ilgą laiką be priežiūros“ atsakyti turi tas, kas faktiškai piktnaudžiauja teisėmis ar pareigomis. Ir 27 % (22 spec.) teigia, jog atsakyti turi tik palikęs vaiką asmuo, kadangi BK 163 str. subjektu gali būti

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. balandžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-212/2000.

⁸³ Fedosiuko O. Paskaitų tezės//

http://www.mruni.eu/lt/padaliniai/fakultetai/teises_fakultetas/katedros/ baudziamosios_teises_ir_kriminologijos_katedra/studijos/paskaitos/; prisijungimo laikas: 2010-11-19.

⁸⁴ Kauno rajono apylinkės 2007 m. vasario 21 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje. Nr. 1-108-358/2007.

tik teisėtas vaiko atstovas. Remiantis daugumos specialistų nuomone. Iš tiesų, toks normos traktavimas, kai piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis atveju atsako abu – tiek vaiką palikę asmenys, tiek faktiškai piktnaudžiąvę asmenys, - skatintų juridškai įtvirtinti vaiko palikimo faktą.

Visgi tėvai palikdami vaikus tretiesiems asmenims – piktnaudžiauja teisėmis ir pareigomis, kadangi vaiko teisės ir interesai lieka neapsaugoti. Todėl vaiko tėvai ar vienas iš turimų tėvų, išvykdami i užsienį, privalo išspręsti vaiko teisių ir interesų atstovavimo klausimą. Laikino išvykimo iš Lietuvos laikotarpiu jie turi pasirinkti fizinį asmenį, kuriam patikės vaiko priežiūrą.⁸⁵

Apibendrinant poskyrį, galima teigti, jog baudžiamoji atsakomybė pagal BK 163 str. numatytą požymį – „palikimas ilgą laiką be priežiūros“ kyla, atlikus veiksmus (neveikiant), kuriais nustojama rūpintis vaiku, paliekant jį ilgą laiką vieną be priežiūros, paliekant asmenims, neturintiems teisinio pagrindo rūpintis juo, darant jam žala ar sudarant galimybę tokiai grėsmei kilti.

2.1.2.3. Panašus žiaurus elgesys su vaiku

Nors baudžiamasis įstatymas panašaus žiauraus elgesio su vaiku sąvokos nepateikia, tačiau tokį elgesį derėtų suprasti, kaip visuomenei priešingus ir nepateisinamus veiksmus, pasireiškiančius įvairiomis kitomis nei fizinis ar psichinis gniuždymas, galimomis žiauraus elgesio formomis su vaiku, - tyčiojimas iš vaiko, vertimas dirbti sunkius ar žeminančius darbus, nesirūpinimas jo sveikata, žiaurių bausmių taikymas ir pan.

Todėl manytina, jog panašus žiaurus elgesys su vaiku gali pasireikšti, kaip:

- žiaurios fizinės bausmės, panaudojant įvairius prietaisus, gyvūnus ir situacijas, pažeidžiant kūno anatominį vientisumą (pvz. badymas, dūrimas, pjaustymas, grėžimas, šaldymas, kaitinimas, veikimas dujomis ar elektra, šunų užsiundymas, bičių užleidimas ir pan.);
- fizinis poveikis, verčiant vaiką dirbti sunkius, ne pagal jo jėgas darbus, vertimas dirbti ilgą laiką, neduodant poilsio pertraukų;
- marinimas badu;
- medicininės pagalbos ar priežiūros nesuteikimas, kai vaikui jos reikia;
- psichikos iškreipimas, pasireiškiantis kaltininkui žalojant vaiko psichiką, tačiau nenaudojant grasinimo ar bauginimo. Tiesioginis tyčinis vaiko asmenybės ardymas, gali pasireikšti melavimu vaikui, tikrų faktų neatitinkančios informacijos pateikimu, dezinformavimu, nuteikinėjimu, atitinkamos nuomonės formavimu.

Vaikui nuo mažens gali būti formuojamas iškreiptas pasaulio suvokimas. Jis nuo pat mažens gali būti auginamas žiaurumo dvasia, specialiai nuolat rodant žiaurius filmus, diegiant

⁸⁵ Žr. Tarptautinės migracijos organizacijos Migracijos informacijos centro bendradarbiaujant su LR Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga rekomendacijos/<http://infocentras.iom.lt/documents/Vaikai%20ir%20emigracija.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-11-23.

žiaurumo idėjas, mokinant atitinkamo žiauraus ir visuomenei priešingo elgesio. Taip pat vaikas gali būti auginamas diegiant nusikalstamas idėjas ir formuojant klaidingą aplinkos suvokimą, neva, policijos pareigūnai yra blogi, o nusikalstamų veikų darymas yra teigiamas reiškinys ir pan. Pažymėtina, kad ilgainiui vaikas įtiki diegiamomis idėjomis ir susitapatina su jomis. Lemiamu atveju kaltininkas nenaudoja bauginimo ar grasinimo priemonių prieš vaiką, o priešingai, - yra autoritetas, mokytojas, patarėjas, tačiau vaikui nepastebimai naudoja psichiką žalojančią įtaką;

- kiti panašūs veiksmai.

Dauguma respondentų, net 44 % (36 spec.) terminą „panašus žiaurus elgesys“ apibūdino, kaip apimančią visas prievartos ir nepriežiūros formas, bet pasižymintį ypatingu veikos ir kaltininko žiaurumu, kai vaikui sukeliamos didelės fizinės ar dvasinės kančios, ir kurios nepatenka į fizinio ar psichinio gniuždymo sampratą. 27 % (22 spec.) laikėsi nuomonės, kad BK 163 str. visi minimi veikimo būdai yra „žiaurus elgesys“, tačiau šio termino naudojimas dispozicijoje, daro nuorodą, jog BK 163 str. nėra išvardijami visi galimi žiauraus elgesio būdai, todėl terminas pažymi tik nebaigtinį piktnaudžiavimo būdų sąrašą. Ir tik 19 % (16 spec.) manė, kad terminą derėtų apibūdinti dar kitaip.

Rusijos federacijos Aukščiausiojo teismo nutarime, dėl teisės taikymo, susijusio su vaikų auklėjimu, pažymima, jog žiauriu elgesiu pripažįstamas pareigos auklėti vaiką neatlikimas arba netinkamas atlikimas, pasireiškiantis tiek veikimu, tiek neveikimu, kuris savo pobūdžiu ir sukeliamais padariniais yra žiaurus: avalynės, drabužių neaprūpinimas, šiurkštus dienos režimo, reikalingo vaikui pagal psichofiziologinius amžiaus poreikius pažeidimas, neleidimas miegoti ir ilsėtis, nesirūpinimas elementariomis higienos sąlygomis, gydytojų nurodymų ir rekomendacijų nevykdymas, vengimas ar atsisakymas vaikui būtinos mediko pagalbos. Žiauriu elgesiu pripažįstami ir aktyvūs veiksmai, pasireiškiantys fiziniu ar psichiniu smurtu, pasikėsiniu į seksualinę neliečiamybę, nepriimtinių auklėjimo būdų taikymas (šiurkštus, žeminantis žmogaus orumą elgesys su vaiku, įžeidimai ir vaikų išnaudojimas).⁸⁶

Tai puikiai pažymi jau minėta Panevėžio apygardos teismo nutartis, kurioje S. R. *piktnaudžiavo tėvo teisėmis ir pareigomis žiauriai elgdamasis su savo vaikais: mažamete G. R. ir mažamečiu D. R., t. y. nuo 2000 m. iki 2009 m., sistemingai, būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, jausmus ir orumą žeminančiu elgesiu, sistemingai emociškai trikdė savo vaikus ir pažeidė jų teisę į poilsį ir laisvalaikį, trukdė mokytis ir ilsėtis, didindamas televizoriaus garsą tuo metu, kai vaikai ruošdavo pamokas arba ilsėjosi, taip pat nakties metu, išjungdamas šviesą ar išsukinėdamas lemputes tuo metu, kai vaikai ruošdavo pamokas, neleisdamas klausytis muzikos, žiūrėti televizoriaus, perkirpdamas jo anteną, išsukdamas saugiklius, kad namuose nebūtų elektros,*

⁸⁶ Постановления Н 10 Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 27 мая 1998 г. "О применении судами законодательства при разрешении споров, связанных с воспитанием детей". Бюллетень Верховного права. 2001 № 8.

sistemiškai provokuodamas konfliktus ir vaikų akivaizdoje smurtaudamas demonstravo fizinį ir psichinį smurtą.“⁸⁷

Grinevičiūtė K. teigia, jog BK 163 str. dispozicijoje visi galimi piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis būdai, - fizinis ar psichinis vaiko gniuždymas, palikimas ilgą laiką be priežiūros ar panašus žiaurus elgesys su vaiku, - yra laikytini žiauriu elgesiu su vaiku. Fedosiukas O., paskaitų tezėse pateikia tokį, panašaus žiauraus elgesio su vaiku apibrėžimą, - panašiu žiauriu elgesiu gali būti pripažinti sistemingi veiksmai, kurie nepatenka į gniuždymo (fizinio ar psichinio smurto) kategoriją, tačiau turi panašų vaiką žalojantį pobūdį. Pvz., tyčiojamas, įžeidimai, laikymas namuose iš viso neleidžiant išeiti į lauką arba leidžiant išeiti labai retai, išvijimas iš namų, neaprūpinimas drabužiais, medicininės pagalbos nesuteikimas, kai ji būtina, vertimas sunkiai dirbti, atlikti išsekinančias religines apeigas ir pan.⁸⁸

Visgi panašus žiaurus elgesys su vaiku privalo pasižymėti tam tikrais požymiais, dėl kurių, šis būdas negalėtų būti priskirtas fiziniam ar psichiniam gniuždymui. Manytina, kad šie požymiai galėtų būti didesnis veikos ar kaltininko žiaurumas. Todėl „panašus žiaurus elgesys“ yra vienas iš atskirų alternatyvių piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis būdų, turintis tik šiam būdai būdingus požymius. Tokią darbo autoriaus poziciją pagrindžia ir Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis, kurioje buvo teigiama, kad: „[...] kaltinimas suformuluotas pernelyg abstrakčiai, nes iš kaltinimo nėra aišku, kokiuose teisės aktuose numatytas tėvų teises ir pareigas pažeidė [...], **neaišku, kuriuo iš trijų alternatyvių veikos padarymo būdų (fiziniu ar psichiniu gniuždymu, palikimu vaiko ilgą laiką be priežiūros, kitoku panašiu žiauriu elgesiu su vaiku) [...] padarė nusikalstamą veiką.**“⁸⁹

Todėl panašiu žiauriu elgesiu su vaiku laikytini veiksmai, sukeliantys dideles dvasines kančias - tyčiojimas, vaiko vertimas tyčiotis, nemalonių veiksmų darymas, draudimas bendrauti su draugais, vaiko itin mėgstamų rūbų, daiktų sunaikinimas, vertimas dirbti sunkius, varginančius darbus arba dirbti itin nepalankiomis sąlygomis, žiaurių fizinį bausmių taikymas, panaudojant įvairius prietaisus, gyvūnus ir situacijas, kurių metu pažeidžiamas kūno anatomsinis vientisumas (pvz. badymas, dūrimas, pjaustymas, grėžimas, šaldymas, kaitinimas, veikimas dujomis, šuns užsiundymas, bičių užleidimas ir pan.) taip pat marinimas badu, ir kt. veiksmai. Todėl BK 163 str. numatytas požymis „panašus žiaurus elgesys su vaiku“ išsiskiria iš kitų piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis požymių žiaurumu.

Dar 1903 m. baudžiamasis statutas numatė baudžiamąją atsakomybę už žiaurų elgesį su vaiku, kuris komentare buvo apibrėžiamas, kaip: „bet koks kankinąs elgimasis, kuriuo nepateisina auklėjimo tikslai ir kuris daromas su noru priversti vaiką kentėti, gali būti laikomas žiauriu elgesiu.

⁸⁷ Panevėžio apygardos teismo 2010 m. liepos 09 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 1A-491-511/2010.

⁸⁸ Fedosiuko O. Paskaitų tezės//

http://www.mruni.eu/lt/padaliniai/fakultetai/teises_fakultetas/katedros/naudziamosios_teises_ir_kriminologijos_katedra/studijos/paskaitos/; prisijungimo laikas: 2010-11-25.

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2006 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-509/2006.

[...] Griežtas elgesys virsta žiauriu, kada vaikas tyčia pakartojamai kankinamas fiziškai, ir to pasekmė gali būti jo kūno sunykinimas.⁹⁰

Terminas „žiaurus“, pagal lietuvių kalbos žodyną reiškia – negailestingas.⁹¹ Literatūroje ši sąvoka apibūdinama plačiau: nemalonus, negailestingas arba nežmoniškas, nežinantis gailesčio, apgailestavimo, užuojautos, be galo griežtas, atšiaurus, sunkus arba kankinantis, nepakenčiamas, varginantis, neįveikiamai rūstus, nepermaldaujamas.⁹² Paminėtina Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla, kurioje *A. R. buvo kaltinama tuo, kad ji būdama nepilnamečių D. R. ir J. Ž. globėja, [...] sistemingai, beveik kiekvieną dieną joms suduodavo botagu, rankomis ir kojomis į įvairias kūno vietas, suduodavo dilgėlėmis per veidą, rankas, ne mažiau kaip 7 kartus vertė per naktį stovėti joms pusiau sėdomis, per Kalėdas ir Naujuosius metus vertė per naktį būti bažnyčioje, uždrausdavo kalbėti savaitę laiko, vertė 3 valandas klūpėti iškelus rankas, rengdavo išaugtais, nunešiotais ir oro sąlygų neatitinkančiais rūbais, neparūpindavo higieninių įklotų, tokiu būdu žiauriai elgdamasi su jomis piktnaudžiavo globėjo teisėmis ir pareigomis.*⁹³ Reikia pažymėti, kad kaltinamoji teismo buvo išteisinta, tačiau veiksmai, kurių padarymu ji buvo kaltinama, - puikus kitokio panašaus žiauraus elgesio su vaiku pavyzdys. Būtent tokie veiksmai atitinka panašaus žiauraus elgesio su vaiku sampratą. Fizinis ar psichinis gniuždymas neapima tos žalos, kuri yra padaroma vaikui, kadangi tokie veiksmai atitinka panašų žiaurų elgesį su vaiku, kuriuo vaikui sukeliamos didelės dvasinės kančios.

Kitą problemą analizuoja rusų autorius Гуль Н. В. teigdamas, jog veikoms, kai naudojama fizinė prievarta vaiko atžvilgiu, pasireiškiančioms žiauriu elgesiu, derėtų numatyti kvalifikuojantį požymį - žiaurus elgesys su vaiku viešojoje vietoje arba šalia esant kitiems nepilnamečiams vaikams.⁹⁴ Manytina, kad toks veikimo būdas išties gali būti žalingesnis vaikui, kadangi naudojant fizinę prievartą vaiko bendraamžių akivaizdoje, vėliau vaikui gali kilti problemų bendraujant su jais, o ir pats veikos atlikimas matant aplinkiniams, gali sukelti didesnes dvasines kančias ir pan.

Autorius taip pat pamini situaciją, kuomet pažeidžiamos vaikų, turinčių psichinių ar fizinių trūkumų teisės ir pareigos.⁹⁵ Kadangi kaltininko, piktnaudžiaujančio teisėmis ar pareigomis, veiksmai sergančio psichine liga ar asmens, turinčio fizinių trūkumų atžvilgiu, turėtų būti traktuojami kaip piktnaudžiavimas bejėgiškos būklės asmens teisėmis ir pareigomis. Todėl, pasak jo, taip pat derėtų numatyti, kaip kvalifikuojantį požymį.

⁹⁰ Kavolis M., Bieliackinas S. Baudžiamasis statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais. Kaunas: Gutmano knygynas, 1934. P. 337-338.

⁹¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas// <http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/ZZ/ziaurus>; prisijungimo laikas: 2010-11-25.

⁹² Даль В. Толковый словарь. Москва, 1989, P. 536.

⁹³ Kauno miesto apygardos teismo 2010 m. balandžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 1A-249-138-2010.

⁹⁴ Гуль Н. В. Уголовная ответственность за неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего. Журнал Российского права. № 3, Москва, 2005. P. 161.

⁹⁵ Ten pat.

Įvertinus išdėstytus argumentus, panašiu žiauriu elgesiu su vaiku derėtų laikyti visuomenei priešingą ir nepateisinamą elgesį ir poveikį vaikui, pasireiškiantį įvairiomis kitomis nei fizinis ar psichinis gniuždymas, galimomis žiauraus elgesio formomis su vaiku, fiziškai ar psichiškai žlugdant vaiko asmenybę ar iškreipiant jo psichiką. Tai, kad analizuojamas būdas pasižymi veikos ar kaltininko žiaurumu mano ir dauguma specialistų. Autoriaus nuomone, vaiko mažametystės, fizinio ar psichinio trūkumo ar analizuojamo požymio įgyvendinimo viešojoje vietoje, - nederėtų numatyti veiką kvalifikuojančiu požymiu, kadangi normos sankcija yra pakankama įvertinti visus galimus kaltininko veiksmus, padarytus panašiai žiauriai elgiantis su vaiku. Tačiau į šias aplinkybes derėtų atsižvelgti skiriant bausmę.

2.1.3. Subjektas, piktnaudžiaujantis teisėmis ar pareigomis

BK 163 str. numatyta, kad piktnaudžiauti teisėmis ar pareigomis, fiziškai ar psichiškai gniuždant vaiką, paliekant jį ilgą laiką be priežiūros ar panašiai žiauriai elgiantis su juo, gali tėvas, motina, globėjas ar rūpintojas arba kitas teisėtas vaiko atstovas. Šie subjektai turi atitikti vieną svarbų kriterijų – jų atstovavimas turi būti pagrįstas įstatymu (*de jure*).

Tėvas ir motina yra vaikų atstovai pagal įstatymą. Tėvais laikomi asmenys, kurie yra įrašyti vaiko tėvu, motina vaiko gimimo liudijime (CK 3.138 str.).⁹⁶ Gimimo įrašė atspindi *de jure* vaiko padėtis tėvų atžvilgiu jam gimstant, išsprendus ginčą dėl jo kilmės ar nustačius tėvystę arba įvaikinus jį. Pažymėtina, jog asmenys, kuriems vaiko atžvilgiu yra apribota tėvų valdžia arba jų teisės panaikintos vaiką įvaikinus, nėra BK 163 str. subjektais ir piktnaudžiauti tėvų teisėmis ar pareigomis negali. Subjektais pagal minimą straipsnį gali būti asmenys, sulaukę 16 metų ir vyresni. Todėl 15-metė motina negali būti piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis subjektu.

Pagal BK 163 str. skirtingi subjektai įgyja skirtingas teises ir pareigas. Pažymėtina, jog plačiausias teises turi tėvai. Tėvų teisės ir pareigos įtvirtintos CK 3.155 str. 2 d. Tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje.⁹⁷

Vaiko globėjas ar rūpintojas yra vaiko atstovai pagal įstatymą. Jų padėtį reglamentuoja CK 3.251 str., kurio pagrindu yra numatyta, kad globa nustatoma vaikams, nesulaukusiems 14 metų. Tuo tarpu rūpyba – vaikams, kuriems jau suėjo 14 metų. Kaip pažymėta LR Vyriausybės nutarime, „Dėl vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“, globėju ar rūpintoju gali būti ne tik fiziniai asmenys, bet ir šeimyna, nevyriausybinė institucija, organizacija ir fizinių asmenų įsteigta vaikų

⁹⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74.

⁹⁷ Ten pat. 3.138 str.

globos įstaiga, įregistruota Juridinių asmenų registre.⁹⁸ Tačiau BK 163 str. baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims nenumato. Todėl fiziniai asmenys, dirbantys juridinio asmens vardu, už piktnaudžiavimą teisėmis ar pareigomis pagal BK 163 str. atsako kaip globėjai ar rūpintojai.

Globėjų ir rūpintojų teisės įtvirtintos CK 3.271 ir 3.272 str. Globėjų ir rūpintojų teisės, palyginus su tėvų teisėmis, yra siauresnės, tačiau pareigos – platesnės. CK 3.272 str. 2 d. numato teisę teismo tvarka globėjui ar rūpintojui reikalauti grąžinti jam vaiką iš bet kurių asmenų, laikančių jį pas save neteisėtai. Tuo tarpu CK 3.271 str. išvardijamos pareigos. Straipsnyje yra pateikiamas pareigų sąrašas. Vaiko globėjas ar rūpintojas privalo užtikrinti vaiko fizinį ir psichinį saugumą; privalo rūpintis vaiko sveikata ir mokymusi; privalo auklėti vaiką; privalo netrukdyti vaikui bendrauti su tėvais; bendradarbiauti su įvairiomis institucijomis, kuomet yra sprendžiami klausimais, susiję su vaiku; rūpintis vaiko laisvalaikiu; rengti vaiką savarankiškam gyvenimui.

Kiti teisėti vaiko atstovai yra asmenys, įstatymo pagrindu turintys teises ir pareigas auginti, rūpintis vaiku. Todėl, kaip kitus teisėtus vaiko atstovus galima išskirti mokytojus, pedagogus, socialinius pedagogus, kurie teises ir pareigas įgyja Švietimo įstatymu.⁹⁹ Taip pat treneriai, kūno kultūros ir sporto specialistai, vaikų stovyklų vadovai ir kt. asmenys, kurių veiklą bei teisių ir pareigų vaikui įgijimą reglamentuoja skirtingi įstatymai. Paminėtini sveikatos priežiūros specialistai, teises ir pareigas įgyjantys Sveikatos sistemos įstatymo pagrindu.¹⁰⁰ Grinevičiūtė K. savo straipsnyje, kaip kitus teisėtus vaiko atstovus išskiria darbdavius bei baudžiamosios justicijos darbuotojus (areštinių pareigūnai, policininkai, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai, teisėjai, nepilnamečių pataisos namų pareigūnai, pataisos įstaigų personalas ir pan.). Autorė taip pat išskiria artimus giminaičius (seneliai, broliai, seserys).¹⁰¹

Baudžiamosios teisės doktrinoje nėra aiškiai ir konkrečiai pasakyta, koku pagrindu atsiranda kitų teisėtų atstovų teisės ir pareigos. Manytina, kad šias teises ir pareigas jie gali įgyti sandorio, sutarties, teismo sprendimo, administracinio akto pagrindu. Todėl juridškai, nekyla būtinybė išsiaiškinti, kokius teisės aktus pažeidė asmuo, piktnaudžiaujantis kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis. Kaip pažymi Grinevičiūtė K. svarbu įvertinti, ar pažeidėjas vadovavosi vaiko interesais ir principais atlikdamas pareigas, ir ar neiškreipė savo valdžios turinio.¹⁰² Kvalifikuojant veiką ir siekiant nustatyti, ar asmuo padarė BK 163 str. numatytą veiką, būtina išsiaiškinti, kokie

⁹⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimas Nr. 405 „Dėl vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 35-1275, 3 punktas.

⁹⁹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 63-2853.

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas//Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3099.

¹⁰¹ Grinevičiūtė K. Piktnaudžiavimo tėvų, globėjų (rūpintojų) arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis subjekto samprata // Socialinių mokslų studijos. 2009, P. 227.

¹⁰² Ten pat.

buvo susiklostę santykiai tarp kaltininko ir vaiko, kokias teises ir pareigas asmuo įgyvendino, ar turėjo autoritetą vaiko atžvilgiu.¹⁰³

Svarbiausia šio poskyrio problema yra ta, kad pagal galiojančią BK 163 str. atsakyti baudžiamąja tvarka ir subjektais gali būti, tik asmenys, turintys teisinį (*de jure*) pagrindą atstovauti vaiko teises ir interesus. Tuo tarpu asmenys, neturintys teisinio pagrindo, tačiau faktiškai (*de facto*) auginantys, globojantys, prižiūrintys ir besirūpinantys vaiku, piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis atvejais nėra pripažįstami BK 163 str. subjektais ir neatsako pagal šį straipsnį.

Kyla klausimas, kaip derėtų kvalifikuoti veikas, kai nesant teisėto pagrindo (*de jure*), faktiškai (*de facto*) vaiką prižiūrintys asmenys, piktnaudžiauja teisėmis ar pareigomis vaiko atžvilgiu?

Pirmoji moksliniu lygiu, šiuos klausimus straipsnyje, „Piktnaudžiavimo tėvų, globėjų (rūpintojų) arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis subjekto samprata“, ėmė nagrinėti Grinevičiūtė K.¹⁰⁴ Pagrindinė autorės idėja yra ta, kad BK 163 str. aprašomo subjekto klausimas turi būti suprantamas plačiau ir turėtų apimti ne tik teisėtus (*de jure*) vaiko atstovus, bet ir asmenis, neturinčius teisėto pagrindo auginti, rūpintis vaiku, tačiau faktiškai (*de facto*) tai darančius.

Darbo autorius pritaria Grinevičiūtės K. grindžiamai pozicijai, ir mano, kad BK 163 str. numatyta subjekto samprata nėra praktiška ir patogi.

Asmenys, turintys teisinį pagrindą atstovauti vaiko teises ir interesus, ir asmenys, neturintys teisinio pagrindo, bet faktiškai tai darantys, vaiko gerovės sutrikdymo atvejais atsako pagal skirtingus BK straipsnius (spec. subjektas – pagal BK 163 str., o bet koks kitas asmuo – pagal BK 140 str.). Dėl to, už identiškais veiksmais (pvz. mušimas diržu) atliktas veikas, asmenys atsako pagal skirtingus straipsnius. Tokiu būdu teismų praktika formuojasi netolygiai ir netikslingai. Kadangi naudojant fizinę prievartą vaikui padaroma didesnė žala nei skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas. Vaikas taip pat patiria ir psichinę prievartą, kuri yra pavojinga vaiko vystymuisi, ir kurią numato BK 163 str. Todėl kvalifikacija pagal BK 140 str. neapima visos žalos, padarytos vaikui, o ir sankcija yra mažesnė. Dėl to, veikos kvalifikavimas tik pagal faktiškai kilusius padarinius, neleidžia proporcingai įvertinti faktiškai atliktų veiksmų.

Taip pat kyla klausimas, kas turi atsakyti už XXIII skyriaus vertybių pažeidimą, už piktnaudžiavimą vaiko teisėmis ir interesais? Galbūt tai turėtų būti atstovai pagal įstatymą, turėję pareigą užtikrinti sveiką vaiko vystymąsi, tačiau perleidę rūpinimąsi vaiku, teisėto pagrindo neturintiems asmenims? Manytina, kad BK 163 str. subjekto sampratos išplėtimas pašalintų panašias abejones.

¹⁰³ Grinevičiūtė K. Piktnaudžiavimo tėvų, globėjų (rūpintojų) arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis subjekto samprata // Socialinių mokslų studijos. 2009, P. 227.

¹⁰⁴ Ten pat.

Patį faktą, jog asmuo gali būti BK 163 str. subjektu turi lemti ne teisinis pavadinimas (tėvas, globėjas ir pan.), bet asmens prisiimtas vaidmuo, įvairių įsipareigojimų būvimas, bendras gyvenimas, susiklostę santykiai, jų trukmė, autoritetas, ryšiai ir kt. aplinkybės.

Paminėtinas terminas „*in loco parentis*“. Iš lotynų kalbos verčiamas, kaip „tėvų vietoje“.¹⁰⁵ Tai teisinė doktrina, pagal kurią asmuo prisiima tėvų teises, pareigas ir įsipareigojimus, nesikreipdamas į institucijas, kad įtvirtintų tai teisiškai. *In loco parentis*, tai asmens prisiimtas vaidmuo, įvairių įsipareigojimų būvimas, bendras gyvenimas, susiklostę santykiai, jų trukmė, autoritetas, ryšiai ir kt. aplinkybės.¹⁰⁶

Visgi šis terminas labiau paplitęs paprotinės teisės šalyse ir labiau siejamas su mokytojais, kuriems perduodama tėvų atsakomybė, tam laikui, kurį vaikas praleidžia mokykloje. Didžiojoje Britanijoje, kur paprotinė teisė siaurina mokytojo valdžią, pagrindinis principas yra lotyniškas terminas *in loco parentis*. Tarp tėvų ir mokyklos egzistuoja tipinė sutartis: "Atiduokite vaiką mums, ir mes viską padarysime taip pat, kaip ir jūs".¹⁰⁷ Lietuvos baudžiamasis įstatymas, mokytojus, pedagogus, socialinius pedagogus, trenerius ir kt. panašius asmenis traktuoja kaip kitus teisėtus vaiko atstovus.

Tačiau darbo autoriaus nuomone, asmenis, kurie faktiškai augina, rūpinasi ir atstovauja vaiko teises ir interesus, derėtų *prilyginti* teisėtiems vaiko atstovams. Kaip pavyzdį galima paminėti BK 225 str., kur valstybės tarnautojui prilygintu asmeniu yra laikomas subjektas, turintis atitinkamas valstybės tarnautojui funkcijas. Todėl teisėtam vaiko atstovui prilygintu asmeniu derėtų laikyti subjektą, atliekantį tapačias, t. y. vaiko auginimo ir priežiūros funkcijas (asmuo prisiima tam tikrą vaidmenį, turi įsipareigojimų vaikui, kartu gyvena, susiklostę santykiai rodo, kad asmuo turi autoritetą vaiko atžvilgiu, juos sieja pasitikėjimo ryšiai, ir pan.), nors ir neturint teisėto pagrindo tai daryti.

Todėl siekiant vienodinti teismų praktiką, bei šalinti BK 163 str. kvalifikavimo problemas, derėtų koreguoti įstatymą, numatant *prilygintų asmenų* sąvoką. Ši sąvoka nėra nauja Lietuvos baudžiamajame įstatyme (pvz. BK 225 str.), o jos taikymas ir įsisavinimas BK XXIII skyriaus kontekste, būtų patogus ir tikslingas.

Kita vertus, asmenys, prilyginti kitiems teisėtiems vaiko atstovams, piktnaudžiaavę teisėmis ar pareigomis, gali nesutikti su šiais kaltinimais. Pagrindinis jų argumentas galėtų būti tas, kad pastarieji neturi jokių įtvirtintų teisių ar pareigų vaiko atžvilgiu, dėl ko jie negali piktnaudžiauti

¹⁰⁵ Internetinis teisinių terminų žodynas//<http://dictionary.law.com/Default.aspx?selected=968>; prisijungimo laikas: 2010-11-29.

¹⁰⁶ Free Legal Encyclopedia: *Hypoxia to Indirect evidence*//<http://law.jrank.org/pages/7539/In-Loco-Parentis.html>; prisijungimo laikas: 2010-11-29.

¹⁰⁷ Jeremy C. Kartertono bendrojo lavinimo mokyklos vadovas. Žmogaus teisės pagrindinėje mokykloje//[http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:IKav6Gc0HoYJ:www.etib.lt/site_files/Svietimas%2520apie%2520zm.teises/2%2520dalis%2520%2520skyrius.DOC+in+loco+parentis&cd=6&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&lr=lang_lt](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:IKav6Gc0HoYJ:www.etib.lt/site_files/Svietimas%2520apie%2520zm.teises/2%2520dalis%2520%2520skyrius.DOC+in+loco+parentis&cd=6&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&lr=lang_lt;); prisijungimo laikas: 2010-11-29.

jomis. Jiems pritartų ir jau minėtas rusų mokslininkas Гуль Н. В., teigiantis, jog norint patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn asmenį už pareigų auklėjant nepilnametį neatlikimą ar netinkamą atlikimą, būtina įrodyti, kad kaltininkas turėjo tokias teises ir pareigas, ir kurios išplaukia iš konkretaus teisės akto.¹⁰⁸

Vis dėlto asmenys, auginantys, besirūpinantys ar kitaip prižiūrintys vaiką, nors ir neturėdami tam teisinio pagrindo, fizinės ar psichinės prievartos naudojimo atvejais, turėtų atsakyti taip pat kaip ir BK 163 str. dispozicijoje aptarti asmenys. Juolab, kad dispozicijoje minimi „kiti teisėti vaiko atstovai“, neturi įstatymiškai įtvirtintų teisių ir pareigų.

Todėl faktiškai vaiką prižiūrinčius asmenis tikslingiausia būtų prilyginti „kitiems teisėtiems vaiko atstovams“. Kadangi juridškai nekyla būtinybė išsiaiškinti, kokius teisės aktus pažeidė tokie asmenys, todėl pakaktų nustatyti, kad tarp kaltininko ir vaiko buvo susiklostę tam tikri santykiai, kad kaltininkas buvo prisiėmęs tam tikras pareigas vaiko atžvilgiu, kad kaltininkas turėjo autoritetą prieš vaiką ir pan.

Todėl aptarus BK 163 str. dispozicijoje numatytus piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis subjektus, bei atsižvelgiant į baudžiamojo įstatymo siekius apsaugoti visuomenę ir viešąjį interesą, siūloma įstatymiškai įvesti *prilygintų asmenų* terminą: „*Tas, kas piktnaudžiavo tėvų, globėjo, rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų ar jiems prilygintų asmenų teisėmis ar pareigomis [...]*“.

2.1.4. Piktnaudžiavimo kaltės turinys

BK 15 straipsnio 2 dalies 1 punkte nurodyta, kad nusikaltimas padaromas tiesiogine tyčia, jeigu jį darydamas asmuo suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį ir norėjo taip veikti.¹⁰⁹ Remiantis mokslo doktrina, BK 163 str. numatyta veika - piktnaudžiavimas teisėmis ar pareigomis, padaroma tiesiogine tyčia, kuomet kaltininkas suvokia turįs teises ir pareigas vaikui bei tam tikra forma sąmoningai jomis piktnaudžiauja, ir nori taip veikti (neveikti).

Lietuvos Aukščiausiasis teismas nutartyje yra pasisakęs, kad: „*Formalioji nusikalstamos veikos sudėtis yra tokia, kurios konstrukcija lemia, kad baudžiamajai atsakomybei taikyti pakanka pagrįsti faktą, jog asmuo padarė pavojingą ir priešingą teisei nusikalstamą veiką arba atsiradus įstatymo numatytai pareigai nepradėjo jos vykdyti ar nustojo ją vykdyti (neveikimas)*“.¹¹⁰

Kaip žinia, kaltė turi du momentus, kuriems esant yra pagrindas daryti išvadą, kad yra kaltė. Analizuojamu atveju tai psichinis santykis su pavojinga veika - piktnaudžiavimu teisėmis ar pareigomis, ir psichinis santykis su padariniais. Psichinis santykis su pavojinga veika

¹⁰⁸ Гуль Н. В. Уголовная ответственность за неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего. Журнал Российского права. Нр. 3, Москва, 2005. P. 161.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009. P.224.

¹¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2001 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-509/2006.

(nusikalstamos veikos suvokimas) teorijoje dar vadinamas – intelektiniu kaltės momentu, o psichinis santykis su padariniais (norėjimas taip elgtis) – valiniu kaltės momentu.¹¹¹

Intelektinis tiesioginės tyčios momentas pasižymi tuo, jog kaltininkas suvokė, kad BK 163 str. dispozicijoje numatytais būdais piktnaudžiauja teisėmis ar pareigomis. Kaltininkas turi suvokti BK 163 str. dispozicijoje aprašytus fakultatyviusius objektyviusius piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis požymius (faktines poelgio aplinkybes, dalyką, nukentėjusiojo požymius, piktnaudžiavimo būdus, specialų subjekto požymį ir kt.).

Sutinkant su Bikeliu S., paties kaltininko suvokimas ar nesuvokimas, kokį objektą pažeidžia jo daroma veika (nagrinėjamu atveju – vaiko asmens neliečiamybė ir laisvė), neturi reikšmės nustatant jo kaltės formą, t. y. nėra būtinas tyčios požymis.¹¹² Todėl kaltininkas atitinkamais būdais piktnaudžiaudamas teisėmis ar pareigomis gali tiksliai nesuvokti, kaip įstatymas apibrėžia vertybę į kurią jis kėsiasi. Užtenka jam suvokti, jog jis veikia galimai neteisėtai, ir numano, kad įstatymas gali numatyti atsakomybę už tokius jo veiksmus. Kaltininkas supranta, kad daro žala vaiko sveikatai, psichikai.

Reikia sutikti su Bikeliu S., pažyminčiu, jog tiek Lietuvos, tiek Rusijos baudžiamoji teisė pripažįsta, kad nusikalstamą veiką darantis asmuo turi suvokti daromos nusikalstamos veikos faktines aplinkybes ir veikos socialinę reikšmę (pavojingumą visuomenei).¹¹³ Apibendrinant autoriaus mintis, - socialinė reikšmė arba pavojingumas visuomenei turi būti suprantami kaip specifinės savybės, kurios kartu su kitais nusikalstamos veikos požymiais, lemia visos nusikalstamos veikos pavojingumą visuomenei, įstatymų saugomoms vertybėms ir yra pagrindas įstatymų leidėjui atitinkamą požymį įtraukti į nusikalstamos veikos sudėtį. Todėl kaltininkas turi suprasti, jog naudodamas fizinę ar psichinę prievartą, palikdamas ilgą laiką vaiką be priežiūros ar panašiai žiauriai elgdamasis su vaiku, daro žala jo sveikatai, psichikai, t. y. kaltininkas turi suvokti daromų veiksmų pobūdį ir pavojingumą, kurie paskatino įstatymų leidėją įtraukti šiuos veiksmus į BK 163 str. sudėtį.

Pažymėtina, kad tais atvejais, kuomet kaltininko veiksmuose nėra intelektinio tiesioginės tyčios momento, jo atliktus veiksmus derėtų laikyti padarytus kita kaltės forma, ir inkriminuoti kaltės formą atitinkantį straipsnį.

Jau minėtoje nutartyje, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad: *Marijampolės rajono apylinkės teismo nuosprendžiu, I. Š. ir A. P. buvo nuteisti pagal LR BK 163 str., kadangi kaltinamieji mažametei savo dukrai O. P. konstatuotas ryškus baltymų ir energetinių medžiagų trūkumas dėl nepakankamo maitinimo, ir todėl teismas padarė išvadą, kad taip jie suvokdami savo*

¹¹¹ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius, 2009. P. 353.

¹¹² Bikelis S. Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje/ Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2007. P. 51.

¹¹³ Ten pat. P. 56.

teisės ir pareigas mažametei dukrai, savo nusikalstamos veikos pavojingą pobūdį, numatydami jos padarinių atsiradimo galimybę, sąmoningai leisdami jiems atsirasti, piktnaudžiaavo įstatymų jiems suteiktomis teisėmis ir pareigomis, žiauriai elgėsi su vaiku bei fiziškai ir psichiškai jį gniuždė.

Lietuvos Aukščiausiasis teismas konstatavo, jog: „Jie veikė netiesiogine tyčia, o tai būdinga materialiosioms nusikaltimų sudėtimis, kai kaltininkas turi numatyti, kad dėl jo veikimo ar neveikimo gali atsirasti BK numatyti padariniai. [...] Tačiau iš bylos duomenų matyti, kad šioje baudžiamojoje byloje nenustatyta, kad I. Š. bei A. P. suvokė, jog piktnaudžiauja savo teisėmis ir pareigomis fiziškai ar psichiškai gniuždydami vaiką, nenustatyta ir tai, kad jie suvokė savo pavojingos veikos pobūdį, apkaltinamajame nuosprendyje net nenurodyta, kaip reikėsi jų piktnaudžiavimas, ar jie vaiką ilgą laiką palikdavo be priežiūros, ar nemaitindavo, ar kitaip žiauriai elgėsi, ir norėjo jie taip elgtis. Apkaltinamajame nuosprendyje daugiau dėmesio skiriama tam, kad kaltininkai turėjo numatyti padarinių atsiradimo galimybę ir sąmoningai leido tokiems padariniams atsirasti. Tačiau to įrodinėti šioje byloje nereikėjo. Teisėjų nuomone [...] byloje nenustatyta išteisintųjų tiesioginė tyčia. Kad nusikaltimas padarytas netiesiogine tyčia pripažįstama ir kasaciniame skunde.“¹¹⁴

Problema galima įžvelgti ir abejonėje, kaip suvokimo formoje. Asmens, veikiančio tyčia, suvokimo dalykas yra baudžiamojo įstatymo specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje įtvirtinti objektyvieji požymiai ir iš įstatymo išplaukiančios jų ypatybės. Bikelis S. teigia, jog neretai praktikoje pasitaiko atvejų, kuomet asmuo apie konkrečią faktinę aplinkybę gali gauti neišsamią ir (arba) prieštaringą informaciją. Pasako autoriaus, tokiais atvejais kaltininko suvokimas nepatenka nei į vieną iš minėtų kraštutinių, kuomet asmuo nėra tikras dėl tam tikros aplinkybės, tačiau taip pat negalima teigti, kad faktinė aplinkybė yra jo visiškai nesuvokta.¹¹⁵

BK 163 str. atvejais, su šia problema susiduriama nagrinėjant fizines bausmes, taikomas vaikams. Tėvai ar kiti teisėti vaiko atstovai dažnai mano, jog fizinė prievarta, naudojama auklėjimo tikslais, yra leistina ir net pagirtina. Tačiau tokie sistemingi veiksmai traktuotini kaip piktnaudžiavimas teisėmis ar pareigomis, fiziškai ir (ar) psichiškai gniuždant vaiką. Derėtų pripažinti, jog daugelis net nesuvokdami, kad už fizinių bausmių naudojimą vaiko atžvilgiu, gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, - supranta, jog tokiu elgesiu žaloja vaiką tiek fiziškai, tiek ir psichiškai. Supranta, jog toks elgesys vaikui žalingas. Todėl net tikėtina abejonė, jog galbūt tokie veiksmai gali būti baudžiami įstatymu, turi būti vertinama, kaip žinojimas ir asmens suvokimas, kad jis galimai veikia nusikalstamai.

¹¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2006 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-509/2006.

¹¹⁵ Bikelis S. Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje/ Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2007. P. 67.

Analizuojant valinį tiesioginės tyčios momentą pabrėžiamas norėjimas taip veikti. Antai piktnaudžiavimas teisėmis ar pareigomis numato kaltininko suvokimą, kad jis piktnaudžiauja teisėmis ar pareigomis dispozicijoje numatytais būdais, ir nori taip elgtis.

Darbo autoriaus manymu, į „norėjimą“ piktnaudžiauti skirtingose situacijose galima žvelgti skirtingai. Vienose situacijose - be jokio emocinio atspalvio, piktnaudžiavimą reikėtų vertinti kaip „norimą“ tuomet, kai piktnaudžiavimas, nesvarbu, kokias emocijas sukelia kaltininkui, yra reikalingas kaip galutinis tikslas arba priemonė tikslui pasiekti, t. y. nutildyti vaiką; netrukdomai vartoti alkoholį ir pan.

Kitose – derėtų sieti su piktnaudžiavimu daromu dėl kaltininkui teikiamo malonumo, kylančiomis teigiamomis emocijomis (kankinant vaiką dėl sadistinių paskatų ir pan.). Tačiau piktnaudžiavimo motyvus ir emocijas reikėtų vertinti individualiai kiekvienoje konkrečioje situacijoje. Manytina, jog kaltininko veiksmuose nesant valinio kriterijaus, taip pat negalima inkriminuoti BK 163 str.

Tiesa, kai kurie rusų autoriai, nagrinėdami panašias veikas, kurių sudėtys taip pat laikomos formaliomis, mano, jog visgi derėtų keisti tokią konstrukciją, numatant materialiosios sudėties tipą.¹¹⁶ Baudžiamosios teisės doktrinoje egzistuoja skirtingi požiūriai, dėl padarinių numatymo tiesioginėje tyčioje. Vienu atveju – tiesioginėje tyčioje kaltininkas numato padarinius kaip (praktiškai) neišvengiamus arba labai tikėtinus.¹¹⁷ Kitu atveju – tiesioginėje tyčioje yra galimas bet kokio laipsnio padarinių numatymas. Todėl turėtų pakakti ir visai menko padarinių kilimo numatymo. Su tokia pozicija sutinka ir Bikelis S., teigiantis, jog kaltininko padarinių siekiui, padarinių numatymo laipsnis iš esmės neturi reikšmės.¹¹⁸

Rusų mokslininkas Гуль Н. В., analizuodamas panašias situacijas, laikosi požiūrio, jog yra galima tik tiesioginė tyčia.¹¹⁹ Autorius mano, jog kaltininkas tiksliai žino, ko siekia, todėl jo tyčia yra tik tiesioginė. Rusų mokslininkas Красиков А. Н. nagrinėdamas nusikalstamas veikas, padarytas už pareigų auklėjant nepilnametį neatlikimą ar netinkamą atlikimą, pateikia kitokią nuomonę. Anot mokslininko, šią veiką galima atlikti ir netiesiogine tyčia.¹²⁰ Jis pateikia pavyzdį apie pareigų neatlikimą vaiko atžvilgiu, kai kaltininkas, nors ir nenorėdamas galimų padarinių, leidžia jiems atsirasti. Dar kitą poziciją pateikia rusų autorius Папора А. И., kuris mano, jog veika

¹¹⁶ Гуль Н. В. Уголовная ответственность за неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего. Журнал Российского права. Нр. 3, Москва, 2005. Р. 161.

¹¹⁷ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. 2006. P. 352.

¹¹⁸ Žr. Bikelis S. Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje/ Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2007. P. 115.; Klimka A. Nusikaltimo sudėtis: (sąvoka ir subjektyvinė pusė). 1968. P. 16.

¹¹⁹ Гуль Н. В. Уголовная ответственность за неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего. Журнал Российского права. Нр. 3, Москва, 2005. Р. 161.

¹²⁰ Красиков А. Н. Уголовно-правовая охрана прав и свобод человека в России. Саратов, 1999. Р. 207.

gali būti atliekama ir neatsargumu. Pastarasis autorius mano, jog yra galima dviguba kaltės forma.¹²¹ Tai priklauso nuo konkrečios situacijos ir kaltininko veiksmų.

Lietuvoje BK 163 str. numatyta veika padaroma veikiant tiesiogine tyčinės kaltės forma, kai tėvas, motina, globėjas ar rūpintojas arba kitas teisėtas vaiko atstovas suvokia, jog piktnaudžiauja teisėmis ar pareigomis fiziškai ar psichiškai gniuždydamas vaiką, palikdamas jį ilgą laiką be priežiūros ar panašiai žiauriai elgdamasis su juo, ir suprasdamas tokių veiksmų pobūdį bei kėsintis į įstatymo saugomą vertybę (nors tiksliai ir nežinant į kokią) faktą, taip pat suvokia faktines aplinkybes, pavojingumą visuomenei, ir nori taip elgtis tam, kad pasiektų savo individualų tikslą arba dėl jo elgesio kylančių teigiamų emocijų.

2.1.5. Nusikaltimo baigtumo momentas

Baudžiamosios teisės profesorius Piesliakas V. pažymi, jog vienintelis baudžiamosios atsakomybės pagrindas Lietuvos baudžiamojoje teisėje yra nusikalstamos veikos sudėtis. Tik sudėtis suteikia teisę traukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Todėl sprendžiant visus asmens baudžiamosios atsakomybės klausimus visada ieškoma nusikalstamos veikos sudėties požymių.¹²²

Profesorius teigia, jog baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnių dispozicijos suformuotos taip, kad jose aprašomi baigtinės nusikalstamos veikos požymiai.¹²³ Todėl nustačius visus piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis požymius, aprašytus BK 163 str. dispozicijoje, daroma išvada, kad padaryta baigta nusikalstama veika.

Minėto straipsnio dispozicijoje numatyta veika – „piktnaudžiavimas“ tėvo, motinos, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovo teisėmis ar pareigomis. Piktnaudžiavimą derėtų suprasti kaip asmenų, turinčių tam tikras teises ir pareigas vaikams, naudojimąsi šiomis teisėmis priešingai vaiko interesais, prisidengiant jomis pažeidžiant vaiko asmens neliečiamybę ir laisvę, taip pat darant žalą vaiko psichiniam ir socialiniam vystymuisi.¹²⁴

Objektyvieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai apibrėžiami alternatyviais būdais: fiziškai ar psichiškai gniuždant vaiką, paliekant jį ilgą laiką be priežiūros arba kitaip panašiai žiauriai elgiantis su vaiku.

BK 163 str. numatytos veikos - piktnaudžiavimas [...] teisėmis ar pareigomis, sudėtis yra formali. Kadangi padarant nusikalstamas veikas, kurių sudėtys yra formalios, psichinis santykis su padarinių numatymu neįeina į tyčios apibrėžimą, nes padariniai nėra formalių nusikalstamų veikų sudėčių požymis ir jų įrodinėti nereikia. Todėl komentuojamo straipsnio baigtumui užtenka fakto, jog specialus subjektas atliko veiksmus, numatytus straipsnio dispozicijoje nurodytais būdais:

¹²¹ Рапога А. И. Уголовное право. Особенная часть. Москва, 1998. Р. 105.

¹²² Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius, 2008. P. 57.

¹²³ Ten pat.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009. P. 222.

- *fiziškai ar psichiškai gniuždė vaiką* – sistemingai vartojo fizinę ar psichinę prievartą, kuri buvo savitikslių arba nukreipta kaltininko ar trečiųjų asmenų interesams tenkinti;
- *paliko vaiką ilgą laiką be priežiūros* – nepasirūpino, nestebėjo ir nereagavo į jo poreikius ir tai atliko atsižvelgiant į jo tokios priežiūros galimybes, o laiko tarpas, kuomet vaikas buvo vienas, be suaugusiųjų priežiūros, - sukėlė psichologinį nepatogumą, diskomfortą, kėlusį grėsmę jo psichologinei būsenai ar psichinių bei fizinių poreikių patenkinimui;
- *panašiai žiauriai elgėsi su vaiku* – naudojo kitas žiauraus elgesio formas (tyčiojosi iš vaiko, vertė dirbti sunkius, žeminančius darbus, nesirūpino jo sveikata, taikė žiaurias bausmes ir pan.).

Todėl BK 163 str. numatytos veikos – piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis baigtumo momentu derėtų laikyti dispozicijoje numatytų veiksmų atlikimą, - fizinį ar psichinį vaiko gniuždymą, vaiko palikimą ilgą laiką be priežiūros ar kitokį panašų žiaurų elgesį su vaiku, neatsižvelgiant į tai, ar šie veiksmai sukėlė kokius nors padarinius, kadangi nagrinėjamo straipsnio sudėtis yra formali ir nereikalauja padarinių.

2.1.6. Piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis, sukėlusio sveikatos sutrikdymą arba mirtį, kvalifikavimas

Ankstesniame skyriuje buvo prieita prie išvados, kad BK 163 str. sudėtis yra formali ir nereikalauja padarinių nustatymo. Tačiau analizuojant fizinį vaiko gniuždymą, jis turi apimti tokius padarinius, kaip fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas, kadangi nesunkiai ar sunkiai sutrikdžius sveikatą, atėmus gyvybę ar pan., kaltininko veiksmai turėtų būti kvalifikuojami kaip tam tikras kitas nusikaltimas.

Kitokios pozicijos laikosi docentas Fedosiukas O., teigiantis, kad jeigu sistemingais veiksmais, kuriais išreiškiamas žiaurumas vaiko atžvilgiu, padaromi ir kiti nusikaltimai (gyvybei, sveikatai, seksualiniam neliečiamumui ir t.t.), jų normos taikomos kartu su BK 163 str. kaip idealioji nusikaltimų sutaptis.¹²⁵ Darbo autoriaus nuomone, BK 163 str. inkriminavimas kaip idealioji sutaptis, priklauso nuo konkretaus straipsnio, su kuriuo jis sutampa.

Kaip jau buvo pažymėta, BK 163 str. naudojamas terminas „fizinis gniuždymas“ apima smurtavimą tiek sukeliantį fizinį skausmą, tiek ir nežymiai sutrikdantį sveikatą (negilios žaizdos, kraujosruvos, nubrozdinimai). Kadangi BK 140 str. (fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas) sudėtis yra materialioji, todėl reikalauja padarinių. BK 140 str. apima lygiai tuos pačius padarinius, kaip ir BK 163 str. požymis „fizinis gniuždymas“. Apklaustos metu respondentų nuomonės išsiskyrė į dvi grupes. 38 % apklaustųjų (31 spec.) teigė, jog fizinio

¹²⁵ Fedosiuko O. Paskaitų tezės//

http://www.mruni.eu/lt/padaliniai/fakultetai/teises_fakultetas/katedros/ baudziamosios_teises_ir_kriminologijos_katedra/studijos/paskaitos/; prisijungimo laikas: 2010-12-07.

gniuždymo atvejus, sukeliančius fizinį skausmą, derėtų kvalifikuoti pagal BK 163 str. vien dėl tos priežasties, kad šiuos veiksmus atlieka specialus subjektas (tėvai, globėjai ir pan.). Tuo tarpu 37 % apklaustųjų (30 spec.) mano, kad fizinio gniuždymo atvejus, sukėlusius fizinį skausmą derėtų kvalifikuoti kaip idealiąją BK 140 ir 163 str. sutaptį. Ir tik 16 % (13 spec.) įsitikinę, kad tokius veiksmus derėtų kvalifikuoti pagal atsiradusius padarinius, kuriuos numato BK 140 str. Specialistų pozicijos išsiskyrė, nurodant du skirtingus kvalifikavimo būdus, bet abi šios grupės sutinka su tuo, jog fizinės prievartos prieš vaiką atveju, BK 163 str. turi būti inkriminuojamas.

Šioje vietoje susiduriama su normų konkuravimo problema, - nėra pakankamai aišku, kada derėtų inkriminuoti BK 163 str., požymį „fizinis gniuždymas“ o kada BK 140 str. Susidaro įspūdis, kad vieno ar kito straipsnio parinkimas priklauso tik nuo ikiteisminio tyrimo pareigūno, tiriančio veiką, diskrecijos. Autoriaus nuomone, siekiant atriboti BK 140 ir 163 str., požymio – „fizinis gniuždymas“ inkriminavimo galimybę, patartina vadovautis šių kriterijų visuma: a) specialus subjektas ir b) sistemingumas.

Tais atvejais, kai *tėvas, motina, globėjas, rūpintojas ar kitas teisėtas vaiko atstovas*, naudojo *sistemingą* fizinę prievartą prieš vaiką, ir tokiu būdu sukėlė jam fizinį skausmą ar nežymiai sutrikdė sveikatą, - inkriminuoti derėtų ne BK 140 str., o visais atvejais BK 163 str. požymį – „fizinis gniuždymas“, vien dėl to, kad šiuos veiksmus atliko specialus subjektas – tėvas, motina, globėjas, rūpintojas arba kitas teisėtas vaiko atstovas, ir tai darė sistemingai. Tuo tarpu sistemingumo ar specialaus subjekto požymio nebūvimas užtraukia baudžiamąją atsakomybę pagal BK 140 str. Tapatūs veiksmai po nuosprendžio priėmimo, turi būti laikomi pakartotine veika pagal BK 140 str.

Teismai vertindami veikas netiksliai nustato, ar prieš vaiką smurtaujama sistemingai, ar nagrinėjamas atvejis buvo vienkartinė veika. Todėl teismai dažnai neatsižvelgia į šias aplinkybes ir vertina veiką atsietai nuo konteksto. Nekreipiamas dėmesys į specialaus subjekto požymį, dėl ko BK 163 str. inkriminuojamas itin retai, o pati norma tampa užmiršta. Pvz., apklausos metu vienas/-a iš prokurorų/-ių į klausimą, kaip būtų galima tobulinti BK 163 str. normą, atsakė: „Ši norma tampa mirusia, kadangi teismai nežino, kokiais atvejais reikia ją taikyti. Būtina normą taikyti dažniau, o su laiku atsiras ir normos taikymo dvasia.“

Žinoma nederėtų taikyti normos vien dėl dažnesnio jos naudojimo, tačiau respondentas/-ė teisus dėl reto normos taikymo teismuose. Todėl autoriaus nuomone, siekiant atriboti BK 140 nuo 163 str., požymio „fizinis gniuždymas“, derėtų vadovautis minėtais kriterijais – specialaus subjekto požymiu ir fizinės prievartos sistemiškumu.

Kita problema iškyla tais atvejais, kai vaikui yra padaromas nesunkus arba sunkus sveikatos sutrikdymas. Remiantis baudžiamosios teisės doktrina, tokiais atvejais inkriminuojamas straipsnis, numatantis atitinkamą sveikatos sutrikdymą, o BK 163 str., neinkriminuojamas. Respondentų atsakymai į klausimą, ar turi būti inkriminuojamas BK 163 str. kartu su sveikatos sutrikdymu, kaip

idealoji sutaptis, jei fiziškai gniuždant vaiką buvo nesunkiai ar sunkiai sutrikdyta jo sveikata, pasiskirstė taip: 59 % respondentų (48 spec.) teigė, jog jei fiziškai gniuždant vaiką jam buvo nesunkiai ar sunkiai sutrikdyta sveikata, turi būti inkriminuojamas BK 163 str. kartu su sveikatos sutrikdymu, kaip idealioji sutaptis. Respondentai savo poziciją grindė tuo, kad šiuose veiksmuose slypi dviejų nusikalstamų veikų sudėtys, o kaltininkas turi atsakyti už visus veiksmus, kuriuos jis atliko. Pažymėtina, kad tik 11 % (9 spec.) manė priešingai. Šie respondentai teigė, kad nesunkaus ar sunkaus sveikatos sutrikdymo atvejais normos sankcijos yra sunkesnės ir turi apimti BK 163 str. Taip pat nurodė, jog nesunkus ar sunkus sveikatos sutrikdymo normos numato kvalifikuojančius požymius, apimančius specialaus subjekto požymį, todėl BK 163 str. neinkriminuojamas. Net 25 % apklaustųjų (21 spec.) nežinojo, ar reikia taikyti BK 140 ir 163 str. sutaptį.

Remiantis profesoriumi Piesliaku V., nusikalstamų veikų kvalifikavimas yra konkretaus gyvenimo atvejo palyginimo su baudžiamosios teisės norma rezultatas, užfiksuotas tam tikruose procesiniuose dokumentuose formalia skaičių kalba.¹²⁶ Kvalifikacijoje turi atsispindėti veikos, kurias padarė kaltininkas. Todėl kvalifikacijoje, išreikštoje formalia skaičių kalba, negali pradingti faktinės aplinkybės, būdingos konkrečiai veikai. Tad jeigu veiką padarė specialus subjektas, šis požymis turi atsispindėti ir kvalifikacijoje.

Pažymėtina, jog tiek nesunkaus, tiek sunkaus sveikatos sutrikdymo, o taip pat ir nužudymo atvejais, BK 163 str. su jį sudarančiais būdais, neinkriminuojamas, kadangi specialaus subjekto požymis išreikštas kaip kvalifikuojantis požymis – [...] savo artimą giminaitį ar šeimos narį.¹²⁷ Artimais giminaičiais laikomi tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys, seneliai ir vaikaičiai, o šeimos nariais – kartu su kaltininku gyvenę tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo kaltininkas gyveno bendrai neįregistravęs santuokos (partnerystė), sutuoktinio tėvai.¹²⁸ Minėtas kvalifikuojantis požymis identiškas nesunkaus, sunkaus sveikatos sutrikdymo ar nužudymo atvejais.

Kita vertus, BK 163 str. subjektų ratas yra platesnis nei atitinkamo sveikatos sutrikdymo ar nužudymo atveju. Jeigu tėvai (įtėviai) piktnaudžiaudami teisėmis ar pareigomis nesunkiai, sunkiai sutrikdę sveikatą ar nužudę savo vaiką, kaip specialūs subjektai patenka į kvalifikuojančiojo požymio ribas, tai tuo tarpu globėjai, rūpintojai ir kiti teisėti vaiko atstovai nepatenka.

Manytina, kad tais atvejais, kuomet tėvai (įtėviai), piktnaudžiaudami teisėmis ar pareigomis sutrikdo vaikui sveikatą (sunkiai/nesunkiai) ar nužudo jį, BK 163 str. neturėtų būti inkriminuojamas, kadangi jų, kaip specialaus subjekto požymis yra numatytas kvalifikuojančiu požymiu atitinkamame straipsnyje. Tačiau, siekiant formalia skaičių kalba išreikštoje kvalifikacijoje

¹²⁶ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius, 2008. P. 206.

¹²⁷ Žr., Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 1968. 129 str. 3 d.; 135 str. 3 d.; 138 str. 3 d.

¹²⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009. P.115.

atspindėti visas veikas, kurias padarė kaltininkas, - globėjams, rūpintojams ar kitiems teisėtiems vaiko atstovams aktyviais veiksmais ar neveikimu piktnaudžiauvus teisėmis ar pareigomis, kartu su atitinkamu tyčiniu ar neatsargiu sveikatos sutrikdymu, neatsargiu gyvybės atėmimu ar nužudymu, derėtų inkriminuoti ir BK 163 str.

2.2. Vengimas išlaikyti vaiką

2.2.1. BK 164 straipsnio saugoma vertybė

Tarptautiniuose dokumentuose vaiko sąvoka yra apibrėžta. Pagal JT vaiko teisių konvenciją, vaiku laikomas asmuo, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau.¹²⁹ Konvencija pateikia bendrą terminą „vaikas“, kurį vartoja ir mūsų įstatymų leidėjas, formuodamas BK 164 str. (Vengimas išlaikyti vaiką). Todėl baudžiamajai atsakomybei kilti pagal BK 164 str. aktualus yra ne bet koks teismo sprendimas materialiai išlaikyti vaiką, o tik sprendimas, įpareigojantis išlaikyti pilnametystės nesulaukusį vaiką.

Pasak vieno iš baudžiamojo kodekso komentaro autorių, Sakalausko G., BK 164 str. turi apimti tik nepilnametį vaiką.¹³⁰ Tokios nuomonės laikėsi ir 51 % respondentų (42 spec.). Respondentai argumentuoja tuo, kad Vaiko teisių konvencijoje vaiku yra laikomas asmuo iki 18 metų, o pilnametystės sulaukęs asmuo privalo savimi rūpintis pats. Priešingos nuomonės laikėsi 45 % apklaustųjų (37 spec.), kurie teigė, jog ir pilnametystės sulaukusiam asmeniui dar reikalinga parama, o ypač tais atvejais, kai vaikas serga, mokosi ir pan. situacijose.

Baudžiamojo kodekso komentare teigiama, jog sisteminiu, loginiu ir lingvistiniu požiūriu minėtame straipsnyje vaiku yra laikomas tik nepilnametis asmuo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atkreipia dėmesį, jog svarbus yra vaikų amžius trunkamosios veikos darymo metu: „[...] baudžiamajai atsakomybei pagal BK 164 straipsnį reikšmingas yra vaikų amžius nusikaltimo darymo metu, o ne teismo nuosprendžio priėmimo metu. Nuosprendžiu tik konstatuojama, kad nuteistasis vengė pareigos pagal teismo sprendimą išlaikyti nepilnametį vaiką, mokėti lėšas jam išlaikyti ar teikti kitą būtiną materialią paramą vaikui.“¹³¹ Tai reiškia, kad nuosprendžio priėmimo metu vaikai, kurie nebuvo išlaikomi, gali būti jau pilnamečiai.

Remiantis baudžiamosios teisės doktrina, asmenims, tyčia vengusiems išlaikyti paramos pagal teismo sprendimą reikalaujantį pilnametystės sulaukusį asmenį, baudžiamoji atsakomybė pagal BK 164 str. nekyla.

Pagal CK 3.194 str. 3 d. pareiga išlaikyti vaiką gali išlikti ir vaikui sulaukus pilnametystės, jei vaikas yra nedarbingas dėl neįgalumo, kuris jam nepilnamečiui nustatytas, arba kai vaikui būtina

¹²⁹ 1989m. lapkričio 20 d. Vaiko teisių konvencija. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 44/25 rezoliucija pagal Trečiojo komiteto pranešimą. Nr. 60 – 1501.

¹³⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009. P.226.

¹³¹ Ten pat.

parama, jis mokosi vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose ir yra ne vyresnis nei 24 metų.¹³²

BK 164 str. norma yra tampriai susijusi su CK 3.194 str. Šio straipsnio 3 d. (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) yra novela civiliniame kodekse. Būtent šia redakcija buvo sukurtas naujas iki šiol nematytas civilinės teisės institutas, numatęs išlaikymą ir pilnametystės sulaukusiems vaikams. Šios novelos pagrindu yra priimami teismo sprendimai, išlaikyti ir pilnametystės sulaukusį asmenį. BK 245 str. įtvirtinta norma numato teismo sprendimo, nesusijusio su bausme, nevykdymą. Tačiau LR BK 164 str. yra specialioji norma BK 245 str. atžvilgiu, numatanti teismo sprendimo, išlaikyti vaiką, nevykdymą. BK 164 str., kaip specialioji norma apima išskirtinai tuos teismo sprendimų nevykdymo atvejus, kai sprendimo pobūdis atitinka giminystės ryšius tarp tėvų ir vaikų, t. y. sprendimai tėvams išlaikyti savo vaikus. Dauguma respondentų mano, jog numatyti BK 163 str. kaip specialią normą BK 245 str. atžvilgiu yra tikslinga. Nors, anot jų, šeimos teisinių santykių reguliavimas, taikant baudžiamosios teisės priemones, nėra pats teisingiausias sprendimas. Pažymėtina, kad BK 164 str. norma taikoma išskirtinai civilinio kodekso pagrindu priimtų teismo sprendimų nevykdymo atvejais. Todėl manytina, jog BK 164 str. norma turi prisitaikyti prie CK 3.194 str. 3 d., numatančios vaiko išlaikymą iki jam sueis 24 metai.¹³³

Darbo autoriaus nuomone pareigos, išlaikyti pilnametystės sulaukusį vaiką, atsiradimo momentas yra tapatus pilnametystės nesulaukusio vaiko išlaikymo pareigos kilimo momentui (teismo sprendimui), tad normos turėtų būti traktuojamos vienodai. Neįgalūs asmenys net ir būdami pilnamečiai, negali visiškai savarankiškai gyventi, jiems sunkiau susirasti darbą, taigi sunkiau ir pasirūpinti savo gerove. Dėl to tėvų pareiga išlaikyti neįgalų vaiką neišnyksta, kad būtų užtikrinti neįgalaus asmens interesai ir kad jo išlaikymo našta nekristų vien ant valstybės pečių. Vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniame skyriuje gerai besimokantys asmenys lygiai taip pat negali užtikrinti sau lėšų pragyvenimui, kadangi stengdamiesi išlaikyti gerą mokymosi lygį, turi daug laiko skirti studijoms, dėl ko nelieta laiko darbui. Paminėtina Vilniaus miesto 2 apylinkės teismo byla, kurioje teismas nusprendė, kad: „[...] Ieškovei A. K., nors ir sulaukusiai pilnametystės yra reikalinga tėvų parama, nes ji besimokydama Vilniaus kolegijos dieniniame skyriuje, neabejotinai pati negali pasirūpinti lėšomis, reikalingomis jos mokymuisi ir pragyvenimui. Iš ieškovės studijų tvarkaraščio matyti, kad didžiąją savo laiko dalį ji privalo skirti paskaitoms, todėl net ir esanti darbinga, negali savęs išlaikyti.“¹³⁴

Atrodo, jog civilinis kodeksas, numatydamas išlaikymą asmeniui, jau sulaukusiam pilnametystės, lyg ir turėtų praplėsti baudžiamojo įstatymo taikymo sritį, t. y. ši BK norma turėtų apimti ne tik vaiką, bet jau ir suaugusį asmenį, kuriam jau yra 18, bet dar nėra 24 metų. Todėl

¹³² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74.

¹³³ Ten pat. 3.194 str. 3 d.

¹³⁴ Vilniaus miesto 2 apylinkės teismo 2010 m. lapkričio 22 d. sprendimas civilinėje byloje. Nr. 2-10710-863/2010.

neišvengiamai susiformuoja prielaida, jog tai galėtų būti BK 164 str. išimtis. Vienodas normos traktavimas harmonizuotų teismų darbą šios normos taikymo klausimu. Kadangi to pačio straipsnio ir ta pačia dalimi priimto teismo sprendimo nevykdymas (CK 3.194 str. 3 d.) užtraukia baudžiamąją atsakomybę pagal BK 164 str., ir yra traktuotinas kaip nusikaltimas, o kitais – pagal BK 245 str., kaip baudžiamasis nusižengimas. Nebent įstatymų leidėjas mano, jog tyčinis vengimas pareigos, išlaikyti pilnametystės sulaukusį asmenį, nėra toks reikšmingas, kaip vengimas išlaikyti nepilnametį asmenį. Todėl šių teisinių instrumentų naudojimas tampa nepatogus ir nepraktiškas. Tapačių įstatymo normų traktavimas turi būti proporcingai vienodas.

Todėl inkriminuojant BK 164 str., nereikėtų akcentuoti Konstitucinio nepilnamečio išlaikymo trukmės suvokimo. Nors Konstitucija ir nenurodo, kas yra nepilnametis. Kvalifikuojant veikas derėtų akcentuoti teismų sprendimus, kurie yra nevykdomi. Sutinkant su 2007 m. birželio 7 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimu¹³⁵, CK 3.194 str. numato skirtingus subjektus, t. y. nepilnamečius ir pilnamečius asmenis. Tačiau Konstitucinis teismas pabrėžia, kad teismai gali taikyti CK 3.194 str. 3 d. normą ir pilnamečiams, jei mano, jog tam yra pagrindas. Todėl įstatyme įtvirtinta pareiga materialiai išlaikyti vaikus, turi būti siejama ne tik su tam tikru vaiko amžiumi, bet ir su tam tikromis aplinkybėmis, t. y. tėvų ir vaikų statusu. O tokios pareigos nevykdymą specifiskai reglamentuoja BK 164 str., kaip speciali norma BK 245 str. atžvilgiu.

2.2.2. Teisinė pareiga išlaikyti vaiką ir jos turinys

Viena iš pagrindinių vaiko teisių, be kurios tinkamo įgyvendinimo neįmanoma normali vaiko raida, yra jo teisė į materialinį aprūpinimą. Šią vaiko teisę atitinka tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus.¹³⁶ Tokia tėvų prigimtinė pareiga kyla iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 str. 6 d. skelbiančios, jog tėvai turi pareigą auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti.¹³⁷

Tėvai, siekdami garantuoti, jog vaikas turėtų materialines sąlygas fiziškai ir socialiai vystytis, realizuoti ir tenkinti savo įgimtus ir įgytus gebėjimus, privalo šias pareigas vykdyti tinkamai.¹³⁸ Tėvų pareiga išlaikyti vaikus yra prigimtinė. Motinos ir tėvo pareiga rūpintis vaiku, auklėti ir išlaikyti jį, kyla iš tėvų prigimtinės prievolės būti atsakingiems už vaikų padėtį iki jiems sulaukiant pilnametystės. Tėvai privalo iš anksto įvertinti esamą turtinę padėtį, savo pasirengimą tinkamai rūpintis vaiku. Priešingu atveju tėvams neįvertinus savo pasirengimo užauginti vaiką, ugdyti jo

¹³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“

¹³⁶ Mikelėnas V. Šeimos teisė. Vilnius, 2009. P. 393.

¹³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės Žinios. 1992, Nr. 33-1014.

¹³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje. Nr. 3K-3-193/2005.

asmenybę, sudaryti būtinas sąlygas vaikui vystytis, atsakomybė už sąmoningai prisiimtą pernelyg didelę socialinę riziką ir pasekmes tenka patiems tėvams.¹³⁹

Siekiant tinkamai įgyvendinti vaiko teisę į išlaikymą, svarbu nustatyti momentą, nuo kurio atsiranda tėvų pareiga išlaikyti savo vaikus. CK 3.137 straipsnis nustato, jog vaiko kilmė yra grindžiamos vaiko ir tėvų tarpusavio teisės ir pareigos.¹⁴⁰ Vaiko ir tėvų kilmė patvirtinama nuo vaiko gimimo dienos, ir nuo tos dienos sukuria su jais susijusias, įstatymo nustatytas teises ir pareigas. Remiantis šia norma darytina išvada, jog tėvų pareiga išlaikyti vaiką atsiranda nuo vaiko gimimo dienos.

BK 164 str. dispozicijoje naudojamas terminas „išlaikymas“ Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje apibrėžiamas kaip prievolė, atsirandanti tarp asmenų iš giminystės ar santuokos, kai vienas asmuo privalo teikti kitam asmeniui materialinę paramą.¹⁴¹ Tai vieno asmens reikalingų lėšų ar kito turto teikimas kitam asmeniui su tikslu suteikti jam būtinas gyvenimui sąlygas.¹⁴² Išlaikymas - tai prievolė, atsirandanti įstatymo nustatytų juridinių faktų pagrindu, kai vieni šeimos nariai privalo teikti išlaikymą kitiems šeimos nariams, o šie turi teisę reikalauti išlaikymo.¹⁴³

Pabrėžtina, kad pareigos, išlaikyti vaiką nederėtų painioti su prievole išlaikyti vaiką. Anot Mikelėno V., civilinės teisės požiūriu pareigos ir prievolės negalima tapatinti.¹⁴⁴ Tėvų pareiga išlaikyti savo vaikus kur kas platesnė nei prievolė. Prievolė yra viena iš tėvų pareigų vaikui. Pareiga yra prievolės rezultatas. Prievolė yra vienas iš pareigos atsiradimo pagrindų, šaltinių, o ne pati pareiga. Ji gali egzistuoti ir nesant prievolės.¹⁴⁵

Baudžiamojoje teisėje terminas „prievolė“ nėra vartojamas. Šiuo atveju apsiribojama „pareigos“ sąvoka. Analizuojant BK 164 str., aktuali vengimo išlaikyti vaiką pagal teismo sprendimą pareiga. Todėl baudžiamąja prasme išlaikymas yra turtinė pareiga, nes šios pareigos šalių teisės ir pareigos turi tam tikrą ekonominę išraišką ir gali būti įvertintos pinigais, o šios pareigos reikalavimo teisė ir pareiga vykdyti ją, susijusios su tam tikru jų turtinių interesų tenkinimu. Materialinio išlaikymo esmė yra būtinų sąlygų vaikui vystytis ir kitų jo poreikių tenkinimo užtikrinimas.¹⁴⁶

Todėl galima teigti, jog teisinė pareiga išlaikyti vaiką yra vaiko teisė turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi, bei tėvų didžiausia atsakomybė už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal tėvų

¹³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje. Nr. 3K-3-469/2006.

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74.

¹⁴¹ Visuotinė lietuvių enciklopedija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005. T. VIII. P. 346.

¹⁴² Europos teisminis tinklas//http://ec.europa.eu/civiljustice/maintenance_claim/maintenance_claim_lit_lt.htm; prisijungimo laikas: 2010-12-13.

¹⁴³ Антокольская М. В. Семейное право institutiones. Москва: Юрист, 2000. P. 197.

¹⁴⁴ Mikelėnas V. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 17.

¹⁴⁵ Ten pat.

¹⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje. Nr. 3K-3-193/2005.

sugebėjimus ir finansines galimybes. Tokia pareiga atsiranda vaiko gimimo dieną. Tačiau baudžiamojoje teisėje pareiga išlaikyti vaiką yra svarbi tik civilinio kodekso pagrindu priimto teismo sprendimo tyčinio nevykdymo atvejais.

2.2.3. Pareigos materialiai išlaikyti vaiką būdai

Remiantis baudžiamojo kodekso komentaru, išlaikyti vaiką, mokėti lėšas vaikui išlaikyti ar teikti kitą būtiną materialią pagalbą – reiškia, kad asmuo privalo išlaikyti vaiką teismo nurodytais būdais. Šie požymiai yra alternatyvūs – pakanka, kad kaltininkas pažeidžia bent vieną iš teismo nurodytų išlaikymo būdų.¹⁴⁷

Visgi nėra aiškus baudžiamojo įstatymo normoje pateikiamų alternatyvių požymių turinys. Kaip jau buvo minėta, teismo sprendimas, įpareigojantis išlaikyti vaiką yra priimamas civilinėje teisenoje, vadovaujantis civilinio kodekso normomis, o šios normos nenumato baudžiamojoje normoje minimų alternatyvių požymių. CK 3.196 str. 1 d. yra nurodomi trys alternatyvūs vaiko išlaikymo būdai, kuriais teismas gali įpareigoti asmenį išlaikyti vaiką, ir kurie nesutampa su baudžiamajame įstatyme nurodytais būdais. CK 3.196 str. 1 d. nurodo, jog teismas gali priteisti išlaikymą nepilnamečiams vaikams iš jų tėvų, kurie nevykdo pareigos išlaikyti savo vaikus, šiais būdais:

- *Kas mėnesį mokomomis periodinėmis išmokomis.* Priteisus išlaikymą kas mėnesį periodinėmis išmokomis, išlaikymo gavimas priklauso nuo skolininko mokumo – jeigu skolininkas nemokus, vaikas išlaikymo negaus. Kita vertus, periodiniai mokėjimai gali būti koreguojami nuo infliacijos;¹⁴⁸
- *Konkrečia pinigų suma.* Išlaikymą vaikas gauna iškart, todėl vaiko išlaikymas nepriklauso nuo skolininko galimo nemokumo ateityje. Kita vertus vaiko išlaikymas priklauso nuo jo atstovo pagal įstatymą apdairumo ir sąžiningumo, kadangi vaiko atstovas gali neapdairiai ir nesąžiningai panaudoti vienkartinę sumą, vaikas gali netekti išlaikymo;
- *Priteisiant vaikui tam tikrą turtą.* Toks priteisimo būdas galimas tada, kai skolininkas turi turto, kurį naudojant ar realizavus būtų gaunamos pajamos, iš kurių būtų išlaikomas vaikas.¹⁴⁹ (Pvz., nuomojant kilnojamąjį ar nekilnojamąjį daiktą, gaunamą mokestį, būtų galima panaudoti vaiko išlaikymui.).

Tuo tarpu BK 164 str. dispozicijoje nurodomi šie alternatyvūs būdai: *išlaikyti vaiką; mokėti lėšas vaikui išlaikyti; teikti kitą būtiną materialią paramą vaikui.*

¹⁴⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009. P.227.

¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74. 3.208 str.

¹⁴⁹ Mikelėnas V. Šeimos teisė. Vilnius, 2009. P. 399.

Galima manyti, jog įstatymų leidėjas, konstruodamas BK 164 str. dispoziciją, nenorėjo atkartoti civilinio kodekso normų, ir naudojo bendras sąvokas, apimančias periodinių išmokų mokėjimą, konkrečios pinigų sumos perdavimą vaikui ar konkretaus materialaus turto priteisimą. Sakalauskas G. teigia, jog BK 164 str. dispozicijoje nurodyti būdai reiškia, kad asmuo privalo išlaikyti vaiką teismo nurodytais būdais.¹⁵⁰ Tačiau čia ir susiduriama su neaiškumais. Tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus yra civilinės teisės dalies šeimos teisės institutas, todėl be bendrųjų civilinių santykių teisinio reglamentavimo principų (CK 1.2. straipsnis), taikytini šeimos santykių teisinio reglamentavimo (CK 3.3. straipsnis) ir kiti principai, kurie įstatyme atskirai neišskirti, tačiau įtvirtinti atskirose teisės normose.¹⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktikoje randame nutarčių baudžiamosiose bylose, kuriose konstatuojama, kad: „*Nusikalstama veika, numatyta BK 164 straipsnyje, gali būti padaroma nevykdant pareigos pagal teismo sprendimą mokėti kas mėnesį periodines išmokas, konkrečių pinigų sumą, neperduodant vaikui tam tikro turto arba šią pareigą vykdant tik iš dalies.*“¹⁵²

Dėl to baudžiamosios normos dispozicijoje iškyla prieštaravimų, kadangi joje nurodyti alternatyvūs išlaikymo būdai nėra pakankamai pagrįsti ir aiškūs, o ir teismų praktikoje randama prieštaravimų. BK 164 str. dispoziciją būtina koreguoti paliekant tik bendrą terminą – „materialiai išlaikyti vaiką“. Šis terminas apimtų visus CK 3.196 str. 1 d. numatytus būdus. Dispozicija atrodytų taip: „*Tas, kas vengė pareigos pagal teismo sprendimą **materialiai išlaikyti vaiką** [...].*“

Todėl analizuoti būtina ne BK 164 str. dispozicijoje nurodomus būdus, o CK 3.196 str. 1 d. nurodytus vaiko išlaikymo būdus. Tiksliau šie būdai turi būti tapatūs ir baudžiamosios normos dispozicijoje. Pažymėtina, jog asmuo, besikreipiantis į teismą, gali prašyti bet kurio iš paminėtų išlaikymo būdų, t. y. priteisimo išlaikymo forma priklauso nuo išieškotojo reikalavimo. Tačiau teismas savo iniciatyva gali priteisti išlaikymą ir kitokia forma, nei prašo išieškotojas, jeigu teismo nuomone tai labiau atitinka vaiko interesus.¹⁵³ Tačiau teismas priteisdamas išlaikymą kitokia forma nei prašo išieškotojas, renkasi iš CK 3.196 str. 1 d. nurodytų alternatyvių būdų.

Jei asmeniui yra priteistas vaiko išlaikymas konkrečiu būdu, tai pastarasis negali savavališkai keisti išlaikymo vykdymo formos. Tai pažymi ir Lietuvos Aukščiausiasis teismas: „*Asmuo, kuriam teismo sprendimu yra nustatyta pareiga teikti išlaikymą vaikui, privalo ją tiksliai ir be išlygų vykdyti. Kol teismo sprendimas dėl išlaikymo teikimo nėra pakeistas ar panaikintas, rūpinimasis vaiku kitais būdais nei nurodyta teismo sprendime baudžiamosios atsakomybės pagal BK 164 straipsnį nešalina.[...] Asmuo, turintis pareigą teikti teismo sprendimu nustatytos formos išlaikymą,*

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009. P.227.

¹⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimu Nr. 54 patvirtinta „Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalga“ // Teismų praktika. 2005, Nr. 23.

¹⁵² Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2007 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-65/2007.

¹⁵³ Ten pat.

*savavališkai negali pakeisti išlaikymo teikimo formos. [...] argumentai apie vaiko išlaikymą mokant už darželį, pavedant vaiku rūpintis tėvams ir pan. nepaneigia [...] teismo padarytos išvados, jog teismo nustatyta pareiga mokėti lėšas vaikui išlaikyti nebuvo vykdoma.*¹⁵⁴

Kita vertus nepilnamečių vaikų išlaikymo teisiniai santykiai yra tęstinio pobūdžio, todėl iš esmės pasikeitus aplinkybėms teismo sprendimas dėl išlaikymo priteisimo gali būti peržiūrimas.¹⁵⁵ Šios aplinkybės gali būti susijusios su *tėvų turtinės padėties esminiu pasikeitimu*; aplinkybės, susijusios su *vaiko (vaikų) poreikių pasikeitimu* – padidėjimu ar sumažėjimu; specialios išlaikymo dydžio pakeitimo aplinkybės, susijusios su *papildomomis vaiko priežiūros išlaidomis*. Tai reiškia, jog nepilnamečiams vaikams priteistas išlaikymo dydis nėra nuolatinis ir nekintamas.¹⁵⁶

Apibendrinant poskyrį pažymėtina, kad baudžiamojo kodekso 164 str. dispozicijoje minimas įsiteisėjęs teismo sprendimas yra civilinėje byloje teismo priimtas sprendimas dėl vaiko išlaikymo. Baudžiamojo kodekso normoje vardijami alternatyvūs pareigos pagal teismo sprendimą išlaikymo būdai - išlaikyti vaiką, mokėti lėšas vaikui išlaikyti ar teikti kitą būtiną materialią paramą vaikui, - nėra pakankamai tikslūs ir aiškūs. BK 164 str. dispoziciją būtina koreguoti, nurodant bendrą, sprendimo „*materialiai išlaikyti vaiką*“ terminą.

2.2.4. Pareigos išlaikyti vaiką vengimo samprata

BK 164 str. dispozicijoje numatyta veika – „vengė pareigos pagal teismo sprendimą“ reiškia, kad asmuo nevykdo įsiteisėjusio teismo sprendimo visiškai ar iš dalies, tiesiogiai atsisako vykdyti teismo sprendimą arba vykdo nepakankamai, kiek nustatė teismas.¹⁵⁷

Anot Sakalausko G., terminą „vengimas“ derėtų suprasti kaip situaciją, kai asmuo turi turto ar lėšų, tačiau tyčia neteikia išlaikymo vaikui, tyčia nedirba ar dirba nelegaliai, simuliuoja ligą, slepia savo pajamas, jas iššvaisto, panaudoja kitur nevykdydamas teismo sprendimo.¹⁵⁸

Lietuvos Aukščiausias teismas nurodė, jog: „*Atsakomybėn pagal BK 164 straipsnį asmuo negali būti traukiamas tik tuo atveju, kai yra nustatoma, kad pareiga išlaikyti vaiką nėra vykdoma dėl svarbių priežasčių.*“¹⁵⁹ Svarbiomis priežastimis derėtų laikyti bedarbystę, nedarbą dėl ligos, sunkią finansinę padėtį, įkalinimą ir pan. Tai iliustruoja Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis, kurioje buvo nustatyta, kad: *A. G. nereguliariai mokėjo alimentus dėl sunkios finansinės padėties – nepakankamo uždarbio, papildomų išlaidų dėl žmonos ligos, skolų. Pažymėtina, kad apeliacinės instancijos teismas, [...] papildomai tyrė duomenis apie jo gautas pajamas jam dirbant advokatu, užklaudamas Lietuvos advokatūros advokatų tarybą. Byloje iš esmės naujų duomenų apie didesnes*

¹⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2005 m. spalio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-491/2005.

¹⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje. Nr. 3K-7-6/2007.

¹⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje. Nr. 3K-3-574/2007.

¹⁵⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009. P.226.

¹⁵⁸ Ten pat.

¹⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2008 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-124/2008.

*A. G. turėtas pajamas nebuvo gauta. [...] todėl kitaip vertinti byloje surinktus faktinius duomenis apie išteisintojo buvusią materialinę padėtį inkriminuojamos veikos padarymo laikotarpiu neturi pagrindo.*¹⁶⁰

Darbo autoriaus manymu baudžiamojoje byloje teismas nagrinėdamas vengimą vykdyti teismo sprendimą, privalo nustatyti: a) teismo sprendimo nevykdymo faktą, b) faktines aplinkybes, turėjusias tam įtakos ir c) kaltininko tyčią vengti teismo sprendimo vykdymo.

*Sprendimo nevykdymo faktas gali pasireikšti, kaip tiesioginis atsisakymas vykdyti teismo sprendimą išlaikyti vaikus, ir kaip netiesioginis nevykdymas, pasižymintis prisidengimu tam tikromis aplinkybėmis, dėl kurių neva nebuvo galimybės vykdyti teismo sprendimą. Faktinės aplinkybės, turėjusios įtakos sprendimo nevykdymui parodo, asmens turtinę padėtį, ar jis turi/neturi darbą, yra registruotas darbo biržoje, ar turi kitų pajamų, ar išlaiko kitus vaikus, neįgalius asmenis, kali įkalinimo įstaigoje ir pan. Ir pagrindinis klausimas, kurį teismas turi nustatyti yra kaltininko tyčia. Rusų autorė Никулина С. И. teigia, jog teismas turi įvertinti, ar asmuo tyčia vengė vykdyti teismo sprendimą, t. y. asmuo gali turėti lėšų, tačiau tyčia neteikia išlaikymo, tyčia niekur nedirba, nors turi tokią galimybę arba dirba nelegaliai, gaudamas nelegalias pajamas į kurias nėra galimybės nukreipti išieškojimo, simuliuoja ligą, slepia pajamas, jas iššvaisto, panaudoja kitur nevykdydamas teismo sprendimo, ar slepia turtą perrašydamas jį kitų asmenų vardu ir pan.*¹⁶¹

Pažymėtina, kad civilinėje byloje priimtas teismo sprendimas turi prejudicinę galią baudžiamajame procese. Tai reiškia, kad baudžiamojoje byloje teismas negali kvestionuoti civilinėje byloje priimto teismo sprendimo. Baudžiamojoje byloje teismas vertina ir tiria, ar asmuo po to kai civilinėje byloje teismas priėmė sprendimą, nevykdė jo dėl svarbių ir pateisinamų priežasčių, ar visgi jis tai darė tyčia. Kadangi vengimas išlaikyti vaiką yra trunkamoji veika, ji prasideda nuo to momento, kai asmuo turėdamas pareigą pagal teismo sprendimą teikti išlaikymą vaikui, vengė tai daryti.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pažymima, kad „*tėvams į sunkią turtinę padėtį patekus dėl savo nerūpestingo elgesio (nuolatinio girtavimo, turto išvaistymo), jie negali remtis susidariusia sunkia turtine padėtimi, prašydami mažesnio išlaikymo dydžio nustatymo.*“¹⁶² Analogiškas vertinimas turėtų būti naudojamas ir tais atvejais, kuomet asmuo teisinasi neturintis galimybės išlaikyti vaiką nurodytais būdais, nors realiai jis negebėjo to padaryti dėl savo nerūpestingo elgesio.

Todėl teismas baudžiamojoje byloje nerevizuodamas civiline tvarka priimto teismo sprendimo, tiria sprendimo išlaikyti vaiką nevykdymo priežastis. Baudžiamajon atsakomybėn pagal

¹⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. vasario 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-124/2008.

¹⁶¹ Никулина С. И. Комментарий к уголовному кодексу РФ спостатейными материалами и судебной практикой. Москва, Р. 462.

¹⁶² Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje. Nr. 3K-3-259/2004.

BK 164 str. asmuo nėra traukiamas jei yra nustatoma, kad pareigos išlaikyti vaiką asmuo nevykdė dėl svarbių priežasčių – sunki finansinė padėtis, nedarbas liga ir pan. Asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, jei jo finansinė padėtis tapo bloga dėl jo nerūpestingumo. Visais atvejais asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, jei yra nustatoma, kad asmuo turėdamas lėšų, galėdamas dirbti, tyčia to nedaro.

2.2.5. Teismo sprendimas, įpareigojantis materialiai išlaikyti vaiką, kaip būtina baudžiamosios atsakomybės sąlyga

Pareigos, išlaikyti vaiką atsiradimo momentu derėtų laikyti teisėjo ar teismo priimtą įsiteisėjusį sprendimą (dokumentą), įpareigojantį asmenį materialiai išlaikyti vaiką. Lietuvos Aukščiausiasis teismas baudžiamajoje byloje pažymi: „Nusikaltimas numatytas BK 164 str. pagal objektyviusius požymius yra tada, kai asmuo nevykdo teismo sprendimo [...]. Teismo sprendimas BK 164 str. dispozicijos prasme suprantamas, kaip teisėjo ar teismo priimtas aktas (dokumentas).¹⁶³

Kreiptis į teismą baudžiamąja tvarka pakanka įsiteisėjusio teismo sprendimo. Teismo sprendimas įsiteisėja per trisdešimt dienų nuo pirmos instancijos teismo priimto sprendimo. Todėl faktiškai į teismą baudžiamąja tvarka galima kreiptis praėjus vienam mėnesiui (30 dienų) po to, kai pirmos instancijos teismas priėmė sprendimą išlaikyti vaiką, ir jei per tą laikotarpį asmuo nepradėjo vykdyti teismo sprendimo arba vykdė jį iš dalies.

Kita vertus BK 164 str. dispozicijoje nerandame reikalavimo, jog teismo, įpareigojusio asmenį išlaikyti vaiką, sprendimas turi būti įsiteisėjęs. Tokį reikalavimą aptinkame tik baudžiamosios teisės doktrinoje.¹⁶⁴ Remiantis CPK 282 str. 2 d. 1 p., pirmos instancijos teismo sprendimas dėl išlaikymo priteisimo yra priskiriamas skubiai vykdytinų sprendimų kategorijai, kurie pradedami vykdyti dar neįsiteisėjus teismo sprendimui, o jų apskundimas vykdymo nesustabdo. Išlaikymas vaikui dėl įvairių aplinkybių gali tapti būtinas tuoj pat, o trisdešimties dienų laukimas gali būti pražūtingas vaiko sveikatai ar net jo gyvybei. Todėl šioje vietoje lyg ir paliekama diskrecija vaiko teises atstovaujančiam asmeniui nuspręsti, kada būtina kreiptis baudžiamąja tvarka.

Visgi manytina, kad kreipiantis baudžiamąja tvarka įsiteisėjęs teismo sprendimas yra būtinas. Atsiremama į *ultima ratio* principą, nurodantį, jog baudžiamoji atsakomybė taikoma tuomet, kai visos kitos teisės šakos ir jų normos negali išspręsti konkretaus teisinio ginčo. Civilinėje byloje apskundus pirmos instancijos teismo sprendimą, teismas privalo pareikalauti, kad ieškovas užtikrintų sprendimo įvykdymo atgręžimą tam atvejui, jeigu teismo sprendimas, jį įvykdžius, bus panaikintas. Tačiau apeliaciniam teismui panaikinus pirmos instancijos teismo sprendimą,

¹⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004 m. kovo 30 d. baudžiamajoje byloje. Nr. 2K-269/2004.

¹⁶⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009. P.227.

baudžiamojije byloje priimtas nuosprendis dėl vengimo išlaikyti vaiką, būtų neteisėtas, kadangi išnyktų būtina sąlyga kilti baudžiamajai atsakomybei – teismo sprendimas civilinėje byloje.

Todėl skubus teismo sprendimo vykdymas turi būti užtikrinamas tik civilinės teisės priemonėmis. O baudžiamoji atsakomybė tampa galima tik įsiteisėjus civilinėje byloje priimtam teismo sprendimui. Baudžiamąja tvarka asmuo gali kreiptis praėjus 30 (trisdešimt) dienų nuo teismo sprendimo priėmimo civilinėje byloje. Todėl darytina išvada, jog būtina sąlyga kilti baudžiamajai atsakomybei yra įsiteisėjęs teismo sprendimas.

2.2.6. Subjektas, vengiantis išlaikyti vaiką

Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse subjektų, vengiančių išlaikyti vaiką ratas nėra apibrėžtas. BK 164 str. dispozicijoje nurodoma: „Tas, kas vengė pareigos [...]“. Tačiau remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo komentaro autoriais, BK 164 str. subjektu gali būti pakaltinamas, 16 metų sulaukęs vaiko tėvas arba motina (arba abu), taip pat vaiko broliai, seserys ar seneliai, kuriuos teismas įpareigojo išlaikyti vaiką (vaikus).¹⁶⁵

Civilinėje teisėje išlaikymo prievolė visų pirma nukreipiama į tėvus, o šiems negalint išlaikyti savo vaikų – į pilnamečius brolius ar seseris, turinčius galimybę išlaikyti nepilnamečius vaikus.¹⁶⁶ Subjektai baudžiamajame procese yra analogiškai civilinio proceso subjektams. Subjektais, kurie gali būti įpareigoti išlaikyti vaiką, yra:

Tėvas ir motina. Jie yra vaikų atstovai pagal įstatymą. Tėvais laikomi asmenys, kurie yra įrašyti vaiko tėvu, motina vaiko gimimo liudijime (CK 3.138 str.).¹⁶⁷ Gimimo įrašė atspindi *de jure* vaiko padėtis tėvų atžvilgiu jam gimstant, išsprendus ginčą dėl jo kilmės ar nustačius tėvystę arba įvaikinus jį.

Kaip pažymi Mikelėnas V. išlaikymo pareiga atsiranda tėvams, kurių tėvystė (motinystė) vaiko atžvilgiu įforminta. Todėl teisinė (*de jure*) vaiko ir jo biologinio tėvo (motinos) tarpusavio prievolė neatsiranda, jeigu jų giminystės santykiai nėra įteisinti.¹⁶⁸ Pasak Mikelėno, egzistuoja prigimtinė vaiko biologinio tėvo ir motinos prievolė išlaikyti savo vaiką, tačiau negalima priversti vykdyti teismo tvarka.¹⁶⁹ Patėviams taip pat nekyla pareiga, išlaikyti vaiką, nors pastarieji faktiškai ir prižiūri jį. Tiesa, kai kuriose JAV valstijose tokia pareiga patėviams yra numatyta.¹⁷⁰ Subjektais pagal minimą straipsnį gali būti asmenys, sulaukę 16 metų ir vyresni. Todėl remiantis įstatymu, 15 - metei motinai teismo sprendimu galima priteisti vaiko išlaikymą, tačiau jai vengiant tokios pareigos, baudžiamoji atsakomybė negalima.

¹⁶⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009. P.227.

¹⁶⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74.

¹⁶⁷ Ten pat.

¹⁶⁸ Mikelėnas V. Šeimos teisė. Vilnius, 2009. P. 394.

¹⁶⁹ Ten pat.

¹⁷⁰ Kargman W. Stepchild support obligations of stepparents. Family relations, 1983. Vol. 32, No 2. P. 238.

Itėviai, įvaikinę vaiką, laikomi tėvais pagal įstatymą, nuo nutarties, perkelti vaiką į šeimą, įsiteisėjimo (CK 3.222 str. 4 d.), todėl jiems taip pat kyla pareiga išlaikyti vaiką. Pažymėtina, jog asmenys, kuriems vaiko atžvilgiu teisės panaikintos vaiką įvaikinus, nėra BK 164 str. subjektais.

Broliai, seserys. Pilnametis brolis ar sesuo, turintys galimybę, privalo išlaikyti paramos reikalaujantį brolių ar seserį, neturinčius tėvų arba negalinčius gauti iš jų išlaikymo (CK 3.236 str.).

Seneliai. Jei nepilnametis vaikas neturi tėvų arba pilnamečių brolių ir seserų ar negali išieškoti iš jų išlaikymo, tai seneliai, turintys galimybę, privalo išlaikyti paramos reikalaujančius savo nepilnamečius vaikaičius.¹⁷¹ Manytina, jog išlaikymo subjektu seneliai turėtų būti tik tuomet, kai tėvai miršta ar dėl itin prastos materialinės padėties nesugeba išlaikyti savo vaikų, o brolių ir seserų nėra arba jie nepilnamečiai, ar taip pat neturi galimybės teikti būtiną išlaikymą.

Aptariant brolius ir seseris pažymėtina, kad įstatymas numato sąlygas kurioms esant galima reikalauti išlaikymo iš jų:¹⁷²

- 1) Brolis ar sesuo turi būti pilnametis;
- 2) Brolis ar sesuo turi turėti galimybę išlaikyti. „Realioji galimybė teikti išlaikymą reiškia tai, kad jų turtinė padėtis turi būti tokia, kad išieškojus išlaikymą, gerokai nepablogėtų“¹⁷³;
- 3) Brolis ar sesuo turi pareigą išlaikyti tik nepilnametį brolių (seserį), kuriam yra reikalinga parama, t. y. nepilnametis neturi turto ar pajamų savęs išlaikymui;
- 4) Išlaikymo reikalaujantis brolis ar sesuo turi neturėti tėvų ar negalėti gauti iš jų išlaikymo, t. y. ši pareiga – subsidarinė, išlaikymas išieškomas tada, kai nėra tėvų, privalančių pagal įstatymą teikti išlaikymą.

Tik esant šių sąlygų visetui yra priteisiamas išlaikymas iš brolių ar seserų. Nepilnamečiui vaikui neturint brolių ar seserų arba negalint gauti iš jų išlaikymo, ši pareiga nukreipiama į senelius, turinčius galimybę išlaikyti paramos reikalingus nepilnamečius savo vaikaičius.

Paminėtina situacija, kai automobilio avarijos kaltininkui neatsargiai vairavusiam automobilį ir dėl to atėmusiam gyvybę vaiko tėvams, ar juos sužalojus taip, kad šie nebegali dirbti ir dėl to išlaikyti savo vaikų, negali būti priteisiamas nukentėjusiųjų vaiko išlaikymas. Manytina, tokiu atveju rūpinimosi vaiku atsakomybę perimtų pilnamečiai broliai ir seserys ar seneliai, o autoįvykio kaltininko padarytus veiksmus reikėtų traktuoti kaip žalą, kurią derėtų išsireikalauti naudojantis kitais civilinės teisės instrumentais (pvz., reikalaujant konkrečios pinigų sumos turtinei ir neturtinei žalai atlyginti). Kita vertus už neatsargaus vairavimo metu atimtą gyvybę, kaltininkui grėstų baudžiamoji atsakomybė pagal BK 281 str. 5 d., dėl ko, laisvės atėmimo atveju, priteistas

¹⁷¹ Stanislovas Vitkevičius P. Šeimos narių turiniai teisiniai santykiai. Vilnius, 2006. P. 229.

¹⁷² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74. 3.236 str.

¹⁷³ Mikelėnas V., Kaseraskas Š., Smirnovienė Z. ir kiti. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 455.

išlaikymas taptų neefektyvus ir netikslingas, kadangi kaltininkas neturėtų galimybės teikti išlaikymą.

Galima situacija, kai pareiga teikti materialinį išlaikymą vaikams gali atsirasti kitais nei teismo sprendimas pagrindais. Tokia situacija yra turto paveldėjimas. Tais atvejais, kai asmuo, kuriam buvo priteistas vaiko išlaikymas miršta, išlaikymo pareiga pereina jo įpėdiniams, kiek leidžia paveldimas turtas. Tačiau baudžiamajai atsakomybei kilti svarbus civilinėje byloje priimtas teismo sprendimas išlaikyti vaiką. O turto paveldėjimo atveju, asmenų, paveldinčių turtą atžvilgiu teismo sprendimas nėra priimamas. Visgi toks teismo sprendimas egzistuoja, tačiau jis susijęs su turtu, kurį perima asmenys. Remiantis baudžiamojo kodekso komentaro autoriumi – Sakalausku G., asmenys įgiję pareigą materialiai išlaikyti vaiką ir vengiantys tai daryti, taip pat trauktini baudžiamojon atsakomybėn.¹⁷⁴

Apibendrinus galima teigti, jog visų pirma, vaikų išlaikymo pareiga priklauso vaiko tėvams, tačiau jiems dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių negalint išlaikyti savo vaikų, išlaikymo pareiga yra nukreipiama į artimuosius asmenis. Remiantis CK 3.135 straipsniu artimieji giminaičiai – tai tiesiosios linijos giminaičiai iki antrojo laipsnio imtinai (vaikai, seneliai) ir šoninės linijos antrojo laipsnio giminaičiai (broliai ir seserys). Taip pat asmenys paveldėjimu perėmę mirusio asmens, turėjusio pareigą išlaikyti vaiką, turtą. Baudžiamoji atsakomybė paremta civilinėje byloje priimto įsiteisėjusio sprendimo pagrindu, todėl subjektai baudžiamajame procese yra analogiški civilinio proceso subjektams.

2.2.7. Vengimo išlaikyti vaiką kaltės turinys

Nusikaltimas, numatytas BK 164 str., padaromas tyčia, kai kaltininkas žino (suvokia) savo pareigą, pagal teismo sprendimą materialiai išlaikyti vaiką nurodytu būdu, ir galėdamas šią pareigą įvykdyti, sąmoningai jos nevykdo.

Intelektinis tiesioginės tyčios momentas pasižymi kaltininko suvokimu, jog šis vengė pareigos pagal teismo sprendimą materialiai išlaikyti vaiką. Kaltininkas turi suvokti BK 164 str. fakultatyviusius objektyviusius vengimo išlaikyti vaiką požymius, t. y., kad pažeidžia vaiko teisę į jo materialinį išlaikymą, tokiu būdu nevykdo teismo sprendimo, todėl veikia nusikalstamai. Kaip jau buvo minėta tekste – kaltininkui užtenka suvokti, jog jis veikia neteisėtai, ir žinoti, kad įstatymas numato atsakomybę už tokius jo veiksmus. Asmuo suvokia, jog teismo sprendimo nevykdymas užtraukia atsakomybę.

Nusikalstamą veiką darantis asmuo taip pat turi suvokti daromos nusikalstamos veikos faktines aplinkybes ir veikos socialinę reikšmę (pavojingumą visuomenei). Kaltininkas turi suprasti,

¹⁷⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009. P.227.

jog vengia pareigos pagal teismo sprendimą išlaikyti vaiką, mokėti lėšas vaikui išlaikyti ar teikti kitą būtiną materialią pagalbą, ir tokiu būdu daro žala jam apsunkindamas sveiko vystymosi procesą, vaiko integraciją į visuomenę.

Analizuojant valinį tyčios momentą pabrėžiamas norėjimas taip veikti (neveikti). Antai vengdamas pareigos pagal teismo sprendimą išlaikyti vaiką, kaltininkas supranta, kad jis vengia pareigos išlaikyti vaiką numatytais būdais, ir nori taip elgtis.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje galima rasti nutarčių, kuriose išreiškiama pozicija, kad vengimą pareigos išlaikyti vaiką derėtų sieti su piktybiškumu: „*Baudžiamojon atsakomybėn pagal BK 164 [...] straipsnį baudžiamas tik piktybinis vengimas išlaikyti savo vaikus, esant įsigaliojusiam teismo sprendimui ar teisėjo nutarimui mokėti nustatyto dydžio alimentus savo vaikui išlaikyti.*“¹⁷⁵ Visgi manytina, kad nederėtų akcentuoti sąvokos „piktybiškas“, kadangi įstatymiškai toks požymis nėra įtvirtintas. Kitoje byloje išplėstinė septynių teisėjų kolegija nurodė, kad: „*Skirtingai negu 1961 m. BK, 2000 m. BK 164 straipsnyje esanti norma vengimo išlaikyti vaikus tiesiogiai nesieja su pareigos nevykdymo piktybiškumu, tokio neveikimo sistemingumu. Tačiau šio nusikaltimo sudėties veikoje buvimui svarbu nustatyti, kad kaltininkas sąmoningai, būdamas darbingas ar turėdamas kitokias turtines galimybes, be pateisinamų priežasčių vengia išlaikyti vaiką.*“¹⁷⁶ Manytina, kad tokia pozicija yra teisinga.

Kvalifikuojant veiką, svarbu nustatyti tikslų laiko tarpą, kurio metu vaikas nebuvo išlaikomas. Į tai dėmesį atkreipia Lietuvos Aukščiausiasis teismas teigdamas, kad: „*Siekiant išvengti principo non bis in idem pažeidimo tokiose bylose, esminę reikšmę turi tinkamas konkrečios trunkamos nusikalstamos veikos laikotarpio nustatymas, nes du kartus už tą patį laikotarpį asmuo negali būti baudžiamas. EŽTT praktikoje iš esmės laikomasi pozicijos, kad, teisėsaugos institucijoms nutraukus trunkamą nusikalstamą veiką, tolesnis atitinkamos pareigos nevykdymas suponuoja tyčios atsinaujinimą, tad asmuo nauju laikotarpiu daro naują nusikalstamą veiką, kurią sudaro nors ir analogiškas, bet iš esmės kitas nusikalstamas elgesys.*“¹⁷⁷

Visgi manytina, kad tyčia neturėtų atsinaujinti iki kol bus priimtas teismo sprendimas, t. y. veika gali nutrūkti ir anksčiau - iki teismo sprendimo (kaltininkas sumoka įsiskolinimą, po teisėsaugos institucijų įsikišimo ima teikti išlaikymą ir pan.), tačiau net ir po teisėsaugos institucijų įsikišimo, asmuo, neteikiantis vaikui būtino išlaikymo, iki kol yra priimamas teismo sprendimas, - veikia ta pačia tyčia ir ji neatsinaujina.

BK 164 str. sudėtis yra formali, o padarant nusikalstamas veikas, kurių sudėtys yra formalios, tyčia gali būti tik tiesioginė, ir psichinis santykis su padarinių numatymu neįeina į tyčios apibrėžimą. Galima paminėti, jog dėl veikos specifiškumo kaltininkas aiškiai suvokia, jog neteikiant

¹⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-291/2008.

¹⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2009 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-7-68/2009.

¹⁷⁷ Ten pat.

vaikui būtino išlaikymo, vaikas negaus jam reikiamų pajamų, patirs diskomfortą, nepatogumus, dėl ko realiai pasunkės jo vystymosi procesas, ir kaltininkas nori taip veikti.

2.2.8. Nusikaltimo baigtumo momentas

Nusikaltimas laikomas baigtu nuo vengimo pagal teismo sprendimą išlaikyti vaiką, mokėti lėšas ar teikti kitą būtiną materialią paramą vaikui pradžios, t. y. nuo momento, kai asmuo galėdamas mokėti lėšas, teikti išlaikymą ar kitą materialią paramą, to nepadaro.¹⁷⁸

Respondentų buvo klausiama, kada asmuo turėtų būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn pagal BK 164 str.? Daugiausiai specialistų, net 57 % (46 spec.) mano, jog asmuo pagal BK 164 str. baudžiamojon atsakomybėn turėtų būti traukiamas, kai jis turėdamas pareigą pagal įsiteisėjusį teismo sprendimą išlaikyti vaiką ar teikti jam kitą būtiną turtinę paramą, ir galėdamas tą pareigą vykdyti, sąmoningai jos nevykdo pagal priteistą išlaikymo būdą. 19 % apklaustųjų (16 spec.) teigia, kad baudžiamoji atsakomybė kyla, kai kaltininkas vengia išlaikyti vaiką bent vieną mėnesį. 13 % apklaustųjų (11 spec.) mano, kad asmuo baudžiamojon atsakomybėn traukiamas, kai vengiama išlaikyti vaiką daugiau kaip šešis mėnesius. 6 % respondentų (10 spec.) įsitikinę, jog pagrindas traukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn atsiranda, kai kaltininkas vengia išlaikyti vaiką esant didelei priteistai išlaikymo sumai. Ir tik 2 % respondentų (3 spec.) nurodo, jog asmuo turi būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, kai vaiko atstovas nusprendžia, jog tam yra pagrindas. Apibendrinant specialistų atsakymus, baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo, turintis galimybę pagal įsiteisėjusį teismo sprendimą išlaikyti vaiką, tačiau šios pareigos vengiantis bent mėnesį.

Analizuojant BK 164 str. veikos baigtumo momentą, derėtų atkreipti dėmesį, jog nusikaltimas yra padaromas neveikimu (vengė pareigos išlaikyti vaiką) ir yra laikytinas trunkamuoju, o ne tęstine nusikalstama veika. Lietuvos Aukščiausiasis teismas byloje pasisakė: „LR BK 164 straipsnyje numatytas nusikaltimas yra ne tęstinis, o trunkamasis, kuris trunka tol, kol jo nenutraukia pats kaltininkas, kiti asmenys ar teisėsaugos institucijų pareigūnai arba neišnyksta kaltininko pareiga išlaikyti vaiką. Trunkamojo nusikaltimo padarymo laikas yra visas laikas, kai asmuo darė baudžiamajame įstatyme numatytą veiką. Vengimo išlaikyti vaiką laikotarpis kiekvienoje byloje yra nustatomas atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, be kita ko, pašalinant iš kaltinimo tokius laikotarpius, kai vaiko išlaikymo įmokų nemokėjimą pateisino objektyvios aplinkybės. Pažymėtina, kad asmens pareiga išlaikyti savo vaikus išlieka ir tuo metu, kai vykdomas jo baudžiamasis persekiojimas dėl tokios pareigos nevykdymo.“¹⁷⁹ Kitoje byloje teismas laikėsi nuomonės, kad: „[...] nusikaltimas pagal BK 164 straipsnį pripažintas padarytu [...], nes tai yra

¹⁷⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009. P.227.

¹⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2009 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-7-68/2009.

*trunkamoji veika, kuri tęsiasi iki nuosprendžio priėmimo.*¹⁸⁰ Šią nuomonę palaiko ir baudžiamojo kodekso komentaro autoriai.¹⁸¹ Taip pat svarbi jau aptarta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo byla, kurioje remiamasi EŽTT praktika: „[...] laikomasi pozicijos, kad, teisėsaugos institucijoms nutraukus trunkamą nusikalstamą veiką, tolesnis atitinkamos pareigos nevykdymas suponuoja tyčios atsinaujinimą, tad asmuo nauju laikotarpiu daro naują nusikalstamą veiką, kurią sudaro nors ir analogiškas, bet iš esmės kitas nusikalstamas elgesys.“¹⁸²

Darbo autorius manymu veika, numatyta BK 164 str. trunka tol, kol jos nenutraukia pats kaltininkas, kiti asmenys ar teisėsaugos institucijų pareigūnai arba neišnyksta kaltininko pareiga išlaikyti vaiką, dėl visiško pareigos įvykdymo, bet iki tol, kol teismas priima sprendimą. Kadangi kiekvienu konkrečiu atveju baigtumo momentas gali būti skirtingas. Todėl manytina, jog nagrinėjant bylą teisme kiekvienu konkrečiu atveju būtina nustatyti tikslų laiko tarpą, per kurį kaltininkas vengė pareigos teikti išlaikymą vaikui, t. y., kada prasidėjo veika ir kada ji nutrūko. Tačiau manytina, kad tyčia daryti nusikalstamą veiką trunka iki teismas priima sprendimą byloje, nepaisant kiek kartų teisėsaugos pareigūnai nutraukė „vengimą išlaikyti vaiką“.

Respondentų taip pat buvo klausiama, ar baudžiamoji atsakomybė pagal BK 164 str. saugo baudžiamojo kodekso XXIII skyriaus vertybes – vaiką ir šeimą? 38 % respondentų (31 spec.) teigė, jog nagrinėjama baudžiamojo kodekso norma nesaugo vaiko, kaip vertybės, kadangi vaikui reikalingą išlaikymą galima išsiieškoti naudojantis kitomis civilinės teisės priemonėmis. Tuo tarpu 56 % apklaustųjų (46 spec.) mano, kad norma saugo vaiką, kaip vertybę, kadangi baudžiamoji atsakomybė yra paskutinė priemonė, galinti atstatyti teisingumą, kai jokios kitos teisinės priemonės negeba to padaryti.

Apibendrinant galima teigti, jog BK 164 str. sudėtis yra formali, todėl nereikalauja padarinių. Veika laikoma baigta nuo to momento, kai asmuo galėdamas pagal teismo sprendimą teikti materialinį išlaikymą to nepadaro. Pažymėtina, kad atsakomybė pati savaime nekyla. Reikalingas suinteresuoto asmens pareiškimas. Asmuo baudžiamąja tvarka gali kreiptis tik įsiteisėjus civilinėje byloje priimtam teismo sprendimui, t. y. praėjus 30 (trisdešimt) dienų po sprendimo priėmimo.

¹⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2007 m. lapkričio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-695/ 2007.

¹⁸¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009. P.227.

¹⁸² Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2009 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-7-68/2009.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Išnagrinėjus baudžiamosios teisės doktriną, teismų praktiką bei atsižvelgiant į specialistų apklausos rezultatus, darytina išvada, kad kvalifikuojant nusikalstamas veikas, numatytas BK 163 ir 164 str. susiduriama su teorinėmis ir praktinėmis problemomis, kurių sprendimo būdai dažnai prieštaringi vieni kitiems, ir yra sunkiai suderinami. Teorinės nuostatos yra vertinamojo pobūdžio, todėl sunkiai suprantamos ir taikomos praktikoje.
2. Išanalizavus vaiką ir šeimą, kaip baudžiamosios teisės saugomas vertybes matyti, kad valstybės laisvos nusistatyti vaiko ir šeimos gynybos intensyvumą ir reglamentavimą. Vienos jų šeimą numato kaip pagrindinę vertybę, kitos – kaip išvestinę. Lietuvos baudžiamajame kodekse nėra normų, kurios tiesiogiai gintų šeimą, neapimdamos vaiko, kaip pagrindinės baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės. Todėl darbe analizuojamų normų atžvilgiu, šeima yra tik išvestinė vertybė, kuri išplaukia iš konkrečių pažeidimų, nukreiptų prieš vaiką.
3. Praktikoje BK 163 str. norma taikoma retai. Normą sudarančių požymių turinys nėra pakankamai aiškus ir apibrėžtas. 81 % respondentų teisinį-baudžiamąjį piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis reglamentavimą baudžiamajame įstatyme vertina neigiamai, kadangi norma nėra pakankamai aiški ir lengvai pritaikoma. Piktnaudžiavimas turi būti suprantamas, kaip vaiko teisių ir interesų pažeidimai, pasireiškiantys straipsnio dispozicijoje numatytais būdais, ir sukeliantys faktinę arba potencialią žalą vaiko sveikatai, vystymuisi arba orumui.
4. BK 163 str. minimas požymis „vaiko gniuždymas“ nėra aiškiai apibrėžtas. Vertinant respondentų pateiktus atsakymus, praktikoje dažnai kyla sunkumų teisingai suprantant šio požymio turinį. Terminas turėtų būti suprantamas, kaip – *sisteminas fizinis ar psichinis poveikis vaikui, pasireiškiantis įvairaus turinio bauginimais ir grasinimais arba asmenybės žlugdymas, pasireiškiantis erziniu dirginat, kiršinant ar kitaip veikiant vaiko psichiką*.
5. Fizinės bausmės, kuriomis siekiama sumažinti ar panaikinti netinkamą vaiko elgesį, patenka į fizinio gniuždymo sampratą. Kadangi fizinė bausmė yra padaroma žala vaikui, tad fizinės prievartos naudojimo tikslas, t. y. siekis panaikinti netinkamą vaiko elgesį ar pan., nėra svarbus. Respondentų manymu, auklėjimo tikslai nėra atsakomybę šalinanti aplinkybė.
6. Psichinis vaiko gniuždymas yra tyčinis poveikis jo psichikai, bauginant jį, sukeliant baimės ir nesaugumo jausmą, kad dėl tolimesnių kaltininko veiksmų ar neveikimo gali atsirasti tam tikrų neigiamų pasekmių. Psichinė prievarta gali pasireikšti ir fiziniu smurtu, kuris gali būti nukreiptas ne tik į patį vaiką, bet ir į kitus asmenis. Apie psichinę prievartą galima kalbėti tik tuomet, kai daroma išvada, jog vaikas turi būti apsaugotas nuo tokio poveikio psichikai, kad šis poveikis nukreiptas į jo elgesio laisvės apribojimą, ir kuris šiurkščiai pažeidžia visuomenėje priimtas elgesio normas ir yra netoleruotinas.

7. Baudžiamoji atsakomybė pagal BK 163 str. numatytą požymį – „palikimas ilgą laiką be priežiūros“ kyla, atlikus veiksmus (neveikiant), kuriais nustojama rūpintis vaiku, paliekant jį ilgą laiką vieną be priežiūros, paliekant asmenims, neturintiems teisinio pagrindo rūpintis juo, darant jam žala ar sudarant galimybę tokiai grėsmei kilti. Kvalifikuojant veiką svarbus vaiko amžius, jo fizinis, dvasinis išsivystymas bei sveikatos būklė.
8. BK dispozicijoje numatytas požymis „panašus žiaurus elgesys su vaiku“ turėtų būti suprantamas, kaip visuomenei priešingas ir nepateisinamas elgesys ar poveikis vaikui, pasireiškiantis įvairiomis kitomis nei fizinis ar psichinis gniuždymas, galimomis žiauraus elgesio formomis, fiziškai ar psichiškai žlugdant vaiko asmenybę ar iškreipiant jo psichiką. Panašus žiaurus elgesys su vaiku privalo pasižymėti tam tikra ypatybe, dėl kurios, šis būdas negalėtų būti priskirtas fiziniam ar psichiniam gniuždymui. Manytina, kad tai galėtų būti didesnis veikos ar kaltininko žiaurumas. Tokią poziciją palaiko ir dauguma respondentų.
9. Jei tėvai (įtėviai), piktnaudžiaudami teisėmis ar pareigomis sutrikdo vaikui sveikatą (sunkiai/nesunkiai) ar nužudo jį, - BK 163 str. neturėtų būti inkriminuojamas, kadangi jų, kaip specialaus subjekto požymis yra numatytas kvalifikuojančiu požymiu atitinkamame straipsnyje. Tačiau, siekiant formalia skaičių kalba išreikštoje kvalifikacijoje atspindėti visas veikas, kurias padarė kaltininkas, - globėjams, rūpintojams ar kitiems teisėtiems vaiko atstovams aktyviais veiksmais ar neveikimu piktnaudžiautus teisėmis ar pareigomis, kartu su atitinkamu tyčiniu ar neatsargiu sveikatos sutrikdymu, neatsargiu gyvybės atėmimu ar nužudymu, derėtų inkriminuoti ir BK 163 str.
10. Pareiga išlaikyti vaiką yra vaiko teisė turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo visapusiškam vystymuisi, bei tėvų didžiausia atsakomybė už sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal tėvų sugebėjimus ir finansines galimybes. Tokia pareiga tėvams atsiranda vaiko gimimo dieną. Tačiau baudžiamajai teisei pareiga išlaikyti vaiką yra svarbi tik civilinio kodekso pagrindu priimto teismo sprendimo tyčinio nevykdymo atvejais (BK 164 str.).
11. Vaikų išlaikymo pareiga priklauso vaiko tėvams, tačiau jiems dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių negalint to padaryti, ši pareiga yra nukreipiama į artimuosius asmenis – brolius, seseris ar senelius. Baudžiamoji atsakomybė paremta civilinėje byloje teismo priimto sprendimo pagrindu, todėl subjektai baudžiamajame procese yra tapatūs civilinio proceso subjektams.
12. BK 164 str. yra specialioji norma BK 245 str. atžvilgiu, taikoma asmenims, vengiantiems pagal teismo sprendimą išlaikyti vaikus, todėl ji turėtų būti taikoma ir tais atvejais, kai vengiama pareigos pagal teismo sprendimą išlaikyti pilnametystės sulaukusį vaiką.
13. Asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn pagal BK 164 str., jei yra nustatoma, kad jis galėdamas vykdyti teismo sprendimą, tyčia to nedaro. Asmeniui nekyla atsakomybė jei yra

nustatoma, kad pareigos išlaikyti vaiką jis nevykdė dėl svarbių priežasčių. Jei asmuo negali vykdyti teismo sprendimo dėl savo paties nerūpestingumo, tokiu atveju asmuo gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn.

14. Būtina baudžiamosios atsakomybės kilimo sąlyga yra teismo sprendimas. Baudžiamoji atsakomybė galima tik įsiteisėjus civilinėje byloje teismo priimtam sprendimui. Baudžiamąją tvarką asmuo gali kreiptis į teismą praėjus 30 (trisdešimt) dienų nuo teismo sprendimo priėmimo civilinėje byloje.

15. Siekiant užtikrinti tinkamą vaiko teisių ir interesų apsaugą, sklandų BK 163 str. normos praktinį įgyvendinimą bei vieningą jos aiškinimo ir taikymo praktiką, manytina, kad tikslinga išsamiau reglamentuoti asmenų, piktnaudžiaujančių teisėmis ar pareigomis sąrašą, dispoziciją išdėstant taip:

*„Tas, kas piktnaudžiavo tėvų, globėjo, rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų **ar jiems prilygintų asmenų** teisėmis ar pareigomis fiziškai ar psichiškai gniuždydamas vaiką, palikdamas jį ilgą laiką be priežiūros ar panašiai žiauriai elgdamasis su vaiku, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki penkerių metų.“*

16. Siekiant pašalinti magistro baigiamojo darbo metu nustatytus trūkumus, bei siekiant BK 164 str. dispoziciją padaryti kuo paprastesne, aiškesne ir lengviau taikoma praktikoje, siūlytina dispoziciją koreguoti išdėstant ją taip:

*„Tas, kas vengė pareigos pagal teismo sprendimą **materialiai išlaikyti vaiką**, baudžiamas viešaisiais darbais arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.“*

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės Žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 1968.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74.
4. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas//Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3099.
5. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 63-2853.
6. Lietuvos Respublikos Valstybinės šeimos politikos koncepcija. Valstybės žinios. 2008, Nr. X-1569.
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimas Nr. 405 „Dėl vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 35-1275.
8. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija//Valstybės žinios. 1948, Nr. 9-244. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas//Valstybės žinios. 1966, Nr. 3288.
9. Vaiko teisių konvencija//Valstybės žinios. 1989, Nr. 60 – 1501.
10. 1989m. lapkričio 20 d. Vaiko teisių konvencija. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 44/25 rezoliucija pagal Trečiojo komiteto pranešimą. Nr. 60 – 1501.

II. Specialioji literatūra

11. Babachinaitė G., Galinaitytė J. Ir kt. Kriminologija. Vilnius, 2010.
12. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius, 2000.
13. David G. M. Psichologija. Kaunas, 2000.
14. Fedosiukas O. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Vilnius, 2002.
15. Janulaitis A. Napoleono Teisynas. Kaunas, 1930.
16. Kargman W. Stepchild support obligations of stepparents. Family relations, 1983. Vol. 32, No 2.
17. Kavolis M., Bieliackinas S. Baudžiamasis statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais. Kaunas: Gutmano knygynas, 1934.
18. Klimka A. Nusikaltimo sudėtis: (sąvoka ir subjektyvinė pusė). 1968.
19. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009.
20. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius, 2001.
21. Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius, 1989.
22. Mikelėnas V. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2002.
23. Mikelėnas V. Šeimos teisė. Vilnius, 2009.

24. Mikelėnas V., Kaserauskas Š., Smirnovienė Z. ir kiti. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002.
25. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius, 2008.
26. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius, 2009.
27. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius, 2006.
28. Richard A. W., Mitchell M. J. Encyclopedia of criminology. Volume I. London, 2005.
29. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. Vilnius, 2006.
30. Stanislovas Vitkevičius P. Šeimos narių turiniai teisiniai santykiai. Vilnius, 2006.
31. Stankūnienė V. Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai. Socialinių tyrimų institutas, Vilnius, 2003.
32. Uscila R. Viktimologijos pagrindai. Vilnius, 2005.
33. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005. T.VIII.
34. Антокольская М. В. Семейное право institutiones. Москва: Юристъ, 2000.
35. Борисов А. Б. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации. Москва, 2008.
36. Верхоляка В. В. Уголовный кодекс республики Корея. Санкт-Петербург, 2004.
37. Гаухман Л. Д., Колодкин Л. М., Максимова С. В. Уголовное Право. Учебник. Москва, 1999.
38. Даль В. Толковый словарь. Москва, 1989.
39. Красиков А. Н. Уголовно-правовая охрана прав и свобод человека в России. Саратов, 1999.
40. Лукашов А. И., Кузнецова Н. Ф. Уголовный кодекс республики Польша. Санкт - Петербург, 2001.
41. Никулина С. И. Комментарий к уголовному кодексу РФ с постановками материалов и судебной практикой. Москва,
42. Радченко В. И., Михлин А. С. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации. Москва, 2008.
43. Рарога А. И. Уголовное право. Особенная часть. Москва, 1998.
44. Сердюк Л. В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование. Москва, 2002.
45. Серебренников А. В. Уголовный кодекс Швейцарии. Санкт-Петербург, 2002.
46. Четсумова А. Уголовный кодекс Таиланда. Санкт-Петербург, 2005.

III. Moksliniai straipsniai

47. Armstrong H. All in the Family//Canadian Medical Association Journal. 1997, Vol.157.
48. Bikelis S. Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje/ Doktoro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius, 2007.
49. Drakšienė A. Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas nacionalinėje baudžiamojoje teisėje//Teisė. 2005, Nr. 54.
50. Fedosiuk O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje//Jurisprudencija. 2001, Nr. 21(13).
51. Flynn C. P. Exploring the link between corporal punishment and children's cruelty to animals//Journal of marriage & the family. 1999. Vol.61.
52. Grinevičiūtė K. Piktnaudžiavimo tėvų, globėjų (rūpintojų) arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis subjekto samprata//Socialinių mokslų studijos. 2009, Nr. 4(4).
53. Grinevičiūtė K. Vaikas ir šeima kaip baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės//Jurisprudencija 2007, Nr. 8 (98).
54. Grinevičiūtė K. Žiauraus elgesio su vaiku samprata baudžiamojoje teisėje//Jurisprudencija. 2008, Nr. 11(113).
55. Marcinauskaitė R. Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje//Jurisprudencija. 2008, Nr.11(113).
56. Meilius K., Jonaitis M. Alternatyvūs šeimos kūrimo modeliai, dirbtinis apvaisinimas bei vaiko teisės ir interesai//Jurisprudencija. 2008, Nr. 2(104).
57. Mikelėnas V. Trečioji civilinio kodekso knyga „Šeimos teisė“//Teisės problemos.1998,Nr.2.
58. Romeo F. Corporal Punishment is Wrong! Hands are not for Hitting // Journal of Instructional Psychology. 2000. Vol. 23.
59. Sagatys G. Aktualūs vaiko išlaikymo dydžio nustatymo klausimai//Jurisprudencija. 2005, Nr. 71(63).
60. Гаджиева А., Шахшаева А. Систематичность нанесения побоев или иных насильственных действий признаком истязания. Уголовное право. 2008. Но. 1.
61. Гуль Н. В. Уголовная ответственность за неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего. Журнал Российского права. Нр. 3, Москва, 2005.
62. Федотов И. Актуальные вопросы обеспечения безопасности малолетних потерпевших от насильственных преступлений. Уголовное право. Нр. 3. Москва, 2009.

IV. Lietuvos ir užsienio valstybių teismų praktika

- 63.** Panevėžio apygardos teismo 2010 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 1A-491-511/2010.
- 64.** Kauno apygardos teismo 2010 m. balandžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 1A-249-138-2010.
- 65.** Vilniaus miesto 2 apylinkės teismo 2010 m. lapkričio 22 d. sprendimas civilinėje byloje. Nr. 2-10710-863/2010.
- 66.** Kauno apygardos teismo 2010 m. liepos 07 d. nutartis civilinėje byloje. Nr. 2S-1150-527/2010.
- 67.** Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2009 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-7-68/2009.
- 68.** Panevėžio apygardos teismo 2009 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 1-45-1-00689-2009-5.
- 69.** Kauno apygardos teismo 2009 m. balandžio 22 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje. Nr. 1-84-383/2009.
- 70.** Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-291/2008.
- 71.** Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2008 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-124/2008.
- 72.** Panevėžio apygardos teismo 2008 m. rugsėjo 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje. Nr. 1A-414-337-2008.
- 73.** Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2007 m. lapkričio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-695/2007.
- 74.** Vilniaus miesto 1 apylinkės 2007 m. spalio 30 d. teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-512-536/2007.
- 75.** Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“
- 76.** Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2007 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-65/2007.
- 77.** Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinė byloje. Nr. 3K-3-574/2007.
- 78.** Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 7 d. nutartis civilinė byloje. Nr. 3K-7-6/2007.
- 79.** Kauno rajono apylinkės 2007 m. vasario 21 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje. Nr. 1-108-358/2007.

80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje. Nr. 3K-3-469/2006.
81. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2006 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-509/2006.
82. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2006 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-518/2006.
83. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimu Nr. 54 patvirtinta „Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalga“ // Teismų praktika. 2005, Nr. 23.
84. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2005 m. spalio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-491/2005.
85. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje. Nr. 3K-3-193/2005.
86. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje. Nr. 3K-3-259/2004.
87. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004 m. kovo 30 d. baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-269/2004.
88. Europos Žmogaus teisių teismo 2002 m. spalio 10 d. byla. Nr. 38719/97.
89. Постановления Н 10 Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 27 мая 1998 г. "О применении судами законодательства при разрешении споров, связанных с воспитанием детей". Бюллетень Верховного права. 2001 Но. 8.
90. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. balandžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje. Nr. 2K-212/2000.

V. Internetiniai šaltiniai

91. Bein D. A Guide to offences of the threats and blackmail, or „How to see the forest for the trees“. Israel law review 1982. No.17
http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/israel17&id=72&size=2&collection=journals&set_as_cursor=10; prisijungimo laikas: 2010-10-23.
92. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas// <http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/G/gniuzydyti>; prisijungimo laikas: 2010-00-14.
93. Fedosiuko O. Paskaitų tezės//
http://www.mruni.eu/lt/padaliniai/fakultetai/teises_fakultetas/katedros/baudziamosios_teises_ir_kriminologijos_katedra/studijos/paskaitos/; prisijungimo laikas: 2010-11-25.
94. Free Legal Encyclopedia: Hypoxia to Indirect evidence//<http://law.jrank.org/pages/7539/In-LoCo-Parentis.html>; prisijungimo laikas: 2010-11-29.

95. Europos teisminis tinklas// http://ec.europa.eu/civiljustice/maintenance_claim/maintenance_claim_lit_lt.htm; prisijungimo laikas: 2010-12-13.
96. Instrukcija paliekant vaiką vieną namuose// http://www.nspcc-online.org.uk/help-and-advice/for-parents-and-carers/positive-parenting/leaving-children-home-alone/home-alone-pdf_wdf72909.pdf; prisijungimo laikas: 2010-11-14.
97. Internetinis teisinių terminų žodynas// <http://dictionary.law.com/Default.aspx?selected=968>; prisijungimo laikas: 2010-11-29.
98. Jeremy C. Kartertono bendrojo lavinimo mokyklos vadovas. Žmogaus teisės pagrindinėje mokykloje// http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:IKav6Gc0HoYJ:www.etib.lt/site_files/Svietimas%2520apie%2520zm.teises/2%2520dalies%25206%2520skyrius.DOC+in+loco+parentis&cd=6&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&lr=lang_lt; prisijungimo laikas: 2010-11-29.
99. Straipsnis Kauno dienoje// <http://www.diena.lt/dienrastis/uzribis/didziojoje-britanijoje-lietuviai-tevai-rizikuoja-vaikais-227034>; prisijungimo laikas: 2010-11-14.
100. Tarptautinės migracijos organizacijos Migracijos informacijos centro bendradarbiaujant su LR Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga rekomendacijos// <http://infocentras.iom.lt/documents/Vaikai%20ir%20emigracija.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-11-23.

Žalnieriūnas L. Nusikalstamų veikų vaikui ir šeimai kvalifikavimo teorinės ir praktinės problemos/ Baudžiamosios teisės ir kriminologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovė lekt. K. Grinevičiūtė. – Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, Teisės fakultetas, 2010 m. – 66 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuotos ir įvertintos pasirinktos nusikalstamos veikos vaikui ir šeimai bei jų kvalifikavimo teorinės ir praktinės problemos. Pirmajame darbo skyriuje analizuojamas vaikas ir šeima, kaip baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės. Pateikiama vaiko ir šeimos samprata pasirinktų nusikalstamų veikų atžvilgiu. Antrajame darbo skyriuje analizuojamos dvi XXIII skyriaus veikos, - piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis (BK 163 str.), ir vengimas išlaikyti vaiką (BK 164 str.). Skyriuje nagrinėjami pasirinktų nusikalstamų veikų sudėties požymiai, pateikiami kvalifikavimo probleminiai momentai, teisingos kvalifikacijos siūlymai. Naudojami teismų praktikos pavyzdžiai bei aptariamos problemos, su kuriomis susiduriama kvalifikuojant veikas teismuose.

Pagrindiniai žodžiai: Vaikas, piktnaudžiavimas teisėmis ar pareigomis, vengimas išlaikyti vaiką.

Žalnieriūnas L. Theoretical and practical problems of legal qualification of criminal offences to child and family / Master's Thesis in Criminal Law and Criminology. Supervisor assoc. lect. K. Grinevičiūtė. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Law, 2010. – 66 p.

ANNOTATION

This Master's Thesis solely analyzes two types of legal criminal acts chosen by the author. The examined criminal acts are as follow: The Abuse of the Rights and Obligations of Parents, Guardian or Any Other Legal Representative of a Child (LR BK 163 str.) and Child Support Evasion (LR BK 164 str.). The Master's thesis presents the analysis of child and family protection ensured by legal criminal acts. It also provides the concept of the child and family according to the chosen criminal acts. Thus the main Children's Rights and Fundamental Freedoms as well as violation of them are taken into consideration as the main cause of Article incrimination. The paper analyzes in depth the constituent elements of chosen criminal acts as well as enlists problematic points of qualification and suggests right legal qualification. This thesis is based on examples of case law and the results of the research done by the author.

Key words: Child, family, child abuse, parental rights and duties.

Žalnierius L. Nusikalstamų veikų vaikui ir šeimai kvalifikavimo teorinės ir praktinės problemos/ Baudžiamosios teisės ir kriminologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovė lekt. K. Grinevičiūtė. – Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, Teisės fakultetas, 2010 m. – 66 p.

SANTRAUKA

Visuomenės nuomonė dėl tėvų globėjų, rūpintojų ar kitų teisėtų vaiko atstovų piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis bei vengimo išlaikyti vaiką vis dar yra prieštaringa, kadangi didelė jos dalis dar vadovaujasi pasenusiomis dogmomis, kurios numato vaiko auginimą, naudojant neleistinas priemones (smurtas, nepriežiūros formos ir pan.), o priteisiamas išlaikymas - nepageidautina pareiga. Tačiau Vaiko teisių konvencija numato privalomą išlaikymą vaikams bei draudžia bet kokią piktnaudžiavimą tėvų teisėmis ar pareigomis jų atžvilgiu, dėl ko nagrinėjama tema yra itin aktuali ir svarbi.

Magistro baigiamojo darbo tikslas – atliekant baudžiamosios teisės doktrinos bei teismų praktikos analizę, nustatyti ir atskleisti pagrindines LR BK 163 ir 164 straipsnių kvalifikavimo teorines ir praktines problemas, bei atsižvelgiant į atliktą analizę pateikti informatyvias išvadas ir rekomendacijas.

Darbo problematika ir keliama uždaviniai sąlygojo naudotų tyrimo metodus derinį. Moksliniam tyrimui buvo naudojami tiek teoriniai, tiek empiriniai metodai: sisteminės ir dokumentų analizės, lyginamasis, formalusis teisinis, anketinis, loginis bei gramatinis metodai.

Darbą sudaro įvadas, du skyriai, kurie skirstomi į smulkesnius poskyrius bei išvados ir pasiūlymai.

Pirmasis darbo skyrius skirtas vaiko ir šeimos, kaip baudžiamojo įstatymo saugomų vertybių, teoriniams aspektams atskleisti. Jame pateikiama vaiko ir šeimos samprata pasirinktų nusikalstamų veikų (LR BK 163 ir 164 str.) atžvilgiu. Aptariamos pagrindinės vaiko teisės ir laisvės, bei jų pažeidimai, kaip nagrinėjamų straipsnių inkriminavimo priežastys.

Antrajame darbo skyriuje analizuojamos dvi XXIII skyriaus veikos, - piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis (BK 163 str.), ir vengimas išlaikyti vaiką (BK 164 str.). Skyriuje nagrinėjami pasirinktų nusikalstamų veikų sudėties požymiai, pateikiami kvalifikavimo probleminiai momentai, teisingos kvalifikacijos siūlymai. Naudojami teismų praktikos pavyzdžiai bei aptariamos problemos, su kuriomis susiduriama kvalifikuojant veikas teismuose.

Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai, padedantys tobulinti baudžiamojo įstatymo normas, dėl ko įstatymų taikymas tampa tikslesnis ir padedantis sėkmingiau užtikrinti vaiko, kaip baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės apsaugą.

Žalnieriūnas L. Theoretical and practical problems of legal qualification of criminal offences to child and family / Master's Thesis in Criminal Law and Criminology. Supervisor assoc. lect. K. Grinevičiūtė. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Law, 2010. – 66 p.

SUMMARY

Public opinion on parents, foster - parents, guardians or other legal representatives of a child who abuse the rights and duties or avoid to keep the child is still considered to be controversial. This could be reasoned because of their intention to follow the outdated dogmas, which provides child's raising using an unauthorized means (violence, various forms of negligence and etc.) as well as considering the award of child support respectively as undesirable duty. Nevertheless CRC provides the compulsory retention of children and prohibits any abuse of parental rights or responsibilities in their regard. Thus the subject-matter of the Master's Thesis is seen as relevant and important. This Master's Thesis identifies and discloses major theoretical and practical problems of qualifying criminal acts under Art. 163 and 164 of Lithuanian Criminal Code (CC) taking into account the analysis of the informative findings and recommendations and following the doctrine of criminal law and relevant case law. The topic and challenges of the Work determined the use of the special research methods. The scientific research was done using theoretical and empirical methods such as the method of classified and documentary analysis, comparative, formal juridical, logical and grammatical methods. This Master's Thesis consists of an introduction, two chapters which are divided into smaller subdivisions, conclusions and recommendations. The first chapter of the Work is regarded to the child and the family as the values protected by criminal law and deals with theoretical aspects of the disclosure. Also the first chapter provides concept of the child and the family within the context of selected offences (Art. 163 and 164 CC). The chapter discusses the basic child's rights and freedoms and their violations as the incrimination grounds of the articles mentioned. The second chapter of the Work analyzes two criminal acts of Chapter XX III – parents, foster-parents, guardians or other legal representatives who abuse child's rights and obligations (Art. 163 CC) and avoid to maintain a child (Art. 164 CC). The Chapter also analyzes selected characteristics of the composition of the criminal offences, the classification of problematic cases, the offers to fair qualification. Thus the author use the exemplary cases and discusses the problems encountered qualifying offenses in the courts. The Work ends with the conclusions and suggestions that help to improve the standards of criminal law, which become more accurate in order to ensure the protection of child by the just means criminal law.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

A N K E T A

BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS SPECIALISTAMS

NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ, PADARYTŲ PIKTNAUDŽIAUJANT TĖVŲ, GLOBĖJŲ AR RŪPINTOJŲ ARBA KITŲ TEISĖTŲ VAIKO ATSTOVŲ TEISĖMIS AR PAREIGOMIS (LR BK 163 str.), IR VENGIANT IŠLAIKYTI VAIKĄ (LR BK 164 str.), TYRIMAS

Gerb. respondentai, maloniai kviečiame dalyvauti apklausoje. Apklausa anoniminė. Apklausos duomenys bus panaudoti išskirtinai magistrinio darbo tyrimams atlikti. Apklausa organizuojama siekiant apklausti vaiko teises ginančių institucijų atstovus, ikiteisminio tyrimo pareigūnus, prokurorus, advokatus ir teisėjus, susiduriančius su nusikalstamomis veikomis, numatytomis LR BK 163 ir 164 straipsniuose. **Apklausos tikslas** – nustatyti dažniausiai teorijoje ir praktikoje kylančias kvalifikavimo problemas bei atsižvelgus į tyrimo rezultatus pateikti išvadas bei rekomendacijas. Dėkoju už pagalbą ir nuoširdžius atsakymus.

Vartojamas trumpinys :

Piktnaudžiavimas teisėmis ar pareigomis – tai piktnaudžiavimas tėvo, motinos, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis.

Vartojamos sąvokos:

Vengimas išlaikyti vaiką – teismo sprendimo, išlaikyti vaiką, nevykdymas.

Fizinė bausmė – fizinės prievartos naudojimas už nusižengimą, sąlygotas minčių apie auklėjimą bei proporcingas vaiko amžiui ir nusižengimui.

Analizuojami ir minimi straipsniai:

- Baudžiamojo kodekso 163 str. **Piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis.**

Tas, kas piktnaudžiavo tėvo, motinos, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis fiziškai ar psichiškai gniuždydamas vaiką, palikdamas ilgą laiką be priežiūros ar panašiai žiauriai elgdamasis su vaiku,

baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki penkerių metų.

- Baudžiamojo kodekso 164 str. **Vengimas išlaikyti vaiką.**

Tas, kas vengė pareigos pagal teismo sprendimą išlaikyti vaiką, mokėti lėšas vaikui išlaikyti ar teikti kitą būtiną materialią paramą vaikui,

baudžiamas viešaisiais darbais arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.

Kur manote, kad reikia, pažymėkite kelis atsakymų variantus arba įrašykite savo variantą.

1. Jūs esate:

- ☐ Vaiko teises ginančios institucijos atstovas
- ☐ Ikiteisminio tyrimo pareigūnas
- ☐ Prokuroras
- ☐ Advokatas
- ☐ Teisėjas
- ☐ Kita.....

2. Teisinio darbo stažas:

- ☐ iki 5 metų
- ☐ iki 10 metų
- ☐ iki 20 metų
- ☐ 20 ir daugiau metų

3. Kaip Jūs vertinate teisinį-baudžiamąjį piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis reglamentavimą galiojančiame įstatyme?

- ☐ Neigiamai, kadangi norma nėra pakankamai aiški ir lengvai pritaikoma;
- ☐ Teigiamai
- ☐ Teigiamai, tačiau su tam tikrais trūkumais (nurodykite kokiais).....

4. Kokiais kriterijais vadovaujantis, derėtų atriboti administracinę atsakomybę numatančius ATPK 181 ir 181¹ str., nuo BK 163 str.?

- ☐ Dažniausiai, administracinę atsakomybę numatyta už vienkartinio pobūdžio veiksmus, priešingus vaiko interesams, nesant BK 163 str. dispozicijoje numatytų sudėties požymių.
- ☐ Administraciniai pažeidimai nuo BK 163 str. skiriasi veiksmų intensyvumu, atliekamų veiksmų pobūdžiu, jų trukme, t.y. veiksmai ne tokie intensyvūs, trunkantys neilgai, nesukeliantys žalos.
- ☐ Administracinę atsakomybę taikoma tik už vienkartinės ir mažareikšmės veikas, o baudžiamoji atsakomybė taikoma už ilgalaikę ir sistemingą fizinę ar psichinę prievartą, kuri yra savitikslių arba nukreipta kaltininko ar trečiųjų asmenų interesams tenkinti.
- ☐ Kita.....

5. Kaip vertintumėte tai, kad fizinės bausmės naudojimas prieš vaiką auklėjimo tikslais, šalintų tėvų, globėjų, rūpintojų ar kitų teisėtų vaiko atstovų baudžiamąją atsakomybę?

- ☐ Teigiamai
- ☐ Neigiamai
- ☐ Kita.....

6. Kaip manote, ar fizinių bausmių naudojimas, sukeliantis tik fizinį skausmą, gali būti laikomas mažareikšmiu, ir ar asmuo dėl to turėtų būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės?

- ☐ Fizinės bausmės, sukeliančios fizinį skausmą gali būti mažareikšmės, nes saikingai bausti vaiką yra leidžiama, siekiant auklėjimo tikslų. O asmuo, auklėjantis vaiką, siekia teigiamų tikslų, dėl to turėtų būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės;
- ☐ Visos fizinės bausmės yra teisiškai neleistinas elgesys. Fizinio smurto veiksmai, sukeliantys vaikui fizinį skausmą, negali būti laikomi mažareikšmiais, o asmuo turi atsakyti baudžiamąja tvarka.

☐ Kita.....

7. Kaip derėtų kvalifikuoti vienkartinės ir pavienės fizinės bausmės, sukėlusios tik fizinį skausmą?

- ☐ Tai užtraukia baudžiamąją atsakomybę, pagal BK 163 str.;
- ☐ Tai užtraukia administracinę atsakomybę, pagal ATPK 181 arba 181¹ str.;
- ☐ Tai užtraukia baudžiamąją atsakomybę, pagal BK 140 str. (fizinio skausmo sukėlimas);
- ☐ Vienkartinės ir pavienės fizinės bausmės nėra pateisinamos, tačiau atsakomybės neužtraukia;
- ☐ Kita.....

8. Kaip suprantate BK 163 str. naudojamą terminą „gniuždymas“?

☐

.....

9. Terminas „fizinis ar psichinis gniuždymas“ apima:

- ☐ bet kokią fizinę ar psichinę prievartą vartojamą prieš vaiką (tiek vienkartinę, atsitiktinę, tiek sistemingą);
- ☐ tik ilgalaikę ir sistemingai naudojamą fizinę ar psichinę prievartą;
- ☐ Kita.....

10. Jūsų nuomone, kaip derėtų kvalifikuoti fizinio gniuždymo atvejus, sukėlusius fizinį skausmą?

- ☐ Pagal BK 163 str., vien dėl to, kad juos atlieka specialus subjektas (tėvai, globėjai ir pan.);
- ☐ Pagal BK 140 str., kadangi atsiradę padariniai, apima tik fizinį skausmą;
- ☐ Kaip idealioji BK 163 ir 140 str. sutaptis.

11. Ar nemanote, jog fizinis gniuždymas, sukėles fizinį skausmą, turėtų būti kvalifikuojamas, kaip BK 163 ir 140 straipsnių idealioji sutaptis?

- ☐ Turėtų
- ☐ Neturėtų
- ☐ Nežinau
- ☐ Kita.....

12. Kaip manote, jei fiziškai gniuždant vaiką jam buvo nesunkiai ar sunkiai sutrikdyta sveikata, ar turi būti inkriminuojamas BK 163 str. kartu su sveikatos sutrikdymu, kaip idealioji sutaptis?

- ☐ Taip
- ☐ Ne
- ☐ Nežinau

13. Kodėl taip manote?

☐

14. Fizinis vaiko gniuždymas turi apimti tokius padarinius kaip:

- ☐ fizinio skausmo sukėlimą ir nežymų sveikatos sutrikdymą;
- ☐ fizinio skausmo sukėlimą, nežymų sveikatos sutrikdymą, nesunkų sveikatos sutrikdymą, sunkų sveikatos sutrikdymą;
- ☐ fizinio skausmo sukėlimą, nežymų sveikatos sutrikdymą, nesunkų sveikatos sutrikdymą, sunkų sveikatos sutrikdymą, neteisėtą laisvės atėmimą;
- ☐ kita.....

15. Kaip manote, ar piktnaudžiavimo atveju, baudžiamoji atsakomybė turėtų kilti abiemis, - tiek teisėtam vaiko atstovui, palikusiam prižiūrėti vaiką, tiek ir faktiškai prižiūrinčiam bei piktnaudžiaujančiam asmeniui?

- ☐ Atsakyti turi tik teisėtas atstovas, palikęs vaiką, kadangi vaikui padaryta žala, o pagal BK 163 str. subjektu gali būti tik tėvas, motina, globėjas, rūpintojas ar kitas teisėtas vaiko atstovas;
- ☐ Atsakyti turi tik tas, kas faktiškai piktnaudžiauja teisėmis ar pareigomis;
- ☐ Atsakyti turi ir teisėtas vaiko atstovas, ir faktiškai vaiką prižiūrintis asmuo;
- ☐ Kita.....

16. Kaip manote, ar BK 163 str. numatytai veikai, įstatymų leidėjas turėtų įtvirtinti kvalifikuojantį požymį – „nukentėjusiojo mažametystė“?

- ☐ Turėtų, tais atvejais, kai nukentėjusiojo amžius yra jaunesnis nei 14 metų, ir kaltininkas tai žinojo arba galėjo tai numatyti;
- ☐ Neturėtų, kadangi BK 163 str. sankcija yra pakankamai didelė (maksimali bausmė – laisvės atėmimas iki penkerių metų);
- ☐ Kita.....

17. Jūsų nuomone, kokios kvalifikavimo problemos šiuo metu pačios opiausios piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis (BK 163 str), atvejais?

- ☐
- ☐
- ☐

18. Jūsų pastebėjimai ir pasiūlymai BK 163 str. kokybei tobulinti:

- ☐
- ☐
- ☐

19. Konstitucinis Teismas nutarime, „Dėl vaikų išlaikymo“ nustatė, kad CK 3.194 str. 3 d. įtvirtinta norma, jog teismai gali priteisti išlaikymą vaikui, kuris jau sulaukė pilnametystės, - kaip straipsnio išimtis yra galima. Kaip manote, ar BK 164 str. norma turėtų apimti šią išimtį, ir numatyti baudžiamąją atsakomybę už vengimą išlaikyti pilnametystės sulaukusį asmenį?

- ☐ Taip turėtų, kadangi BK 164 str. normos taikymo pagrindas yra ne asmens amžius, o priimto teismo sprendimo, išlaikyti vaiką, faktas;
- ☐ Ne neturėtų, kadangi remiantis sisteminiu, loginiu ir lingvistiniu požiūriu baudžiamajame kodekse vaiku laikomas tik nepilnametis asmuo.
- ☐ Kita.....

20. Kodėl taip manote?

☐

21. Kaip manote, ar BK 164 str. saugo BK XXII skyriaus vertybes – vaiką ir šeimą, kadangi baudžiamoji atsakomybė pagal šį straipsnį neužtikrina vaikui reikiamo išlaikymo?

☐ Taip, saugo, kadangi straipsnis numato baudžiamąją atsakomybę asmeniui, neteikiančiam vaikui reikiamo išlaikymo.

☐ Taip saugo, kadangi šio straipsnio pagrindu yra įvykdomas teisingumas tokiose situacijose, kai nėra galimybių išsiieškoti išlaikymą kitomis teisinėmis priemonėmis.

☐ Ne, nesaugo, kadangi vaikui reikiamą išlaikymą, galima išsiieškoti kitomis priemonėmis, o baudžiamoji atsakomybė tik apsunkintų išsiieškojimo galimybę.

☐ Kita.....

22. Ar tikslinga BK 164 str. numatyti kaip specialią normą – BK 245 str. (teismo sprendimo nevykdymas) atžvilgiu?

☐
.....

23. Kaip manote, pagal galiojanti BK 164 str. asmuo turėtų būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn kai:

☐ vengia išlaikyti vaiką bent mėnesį;

☐ vengia išlaikyti vaiką, daugiau kaip 6 mėnesius;

☐ vengia išlaikyti vaiką, esant didelei priteistai išlaikymo sumai;

☐ vaiko atstovas nusprendžia, jog yra tam pagrindas;

☐ kai kaltininkas turėdamas pareigą pagal įsigaliojusį teismo sprendimą išlaikyti vaiką ar teikti jam kitą būtiną turtinę paramą, ir galėdamas tą pareigą vykdyti, jos sąmoningai nevykdo pagal priteistą mokėjimo periodą, neperduoda priteisto turto ar nesumoka vienkartinės priteistos sumos;

☐ kita.....

24. Jūsų nuomone, kokios kvalifikavimo problemos šiuo metu pačios opiausios vengimo išlaikyti vaiką (BK 164 str.), atvejais?

☐
☐
☐

25. Jūsų pastebėjimai ir pasiūlymai BK 164 str. kokybei tobulinti:

☐
☐
☐

26. Kiti, Jūsų nuomone, svarbūs BK 163 ir 164 str. probleminiai kvalifikavimo teoriniai ir praktiniai aspektai:

.....
.....

Ačiū už paskirtą laiką!

Priedas Nr. 2

Respondentų atsakymai į atvirus anketos klausimus

8. klausimas. Respondentų buvo klausiama, *„Kaip suprantate BK 163 str. naudojamą terminą „gniuždymas“?“* Respondentų atsakymai apibūdinant terminą „gniuždymas“ išsidėstė taip: asmenybės žlugdymas; smurtavimas; psichinis ir fizinis poveikis vaikui; sistemingas fizinis ir psichinis smurtas; sistemingas prievartos naudojimas tyčia; sistemingos psichinės traumos; psichinių ar fizinių priemonių naudojimas, kurios paveikia vaiko psichiką; fizinis skausmas, sukeliantis traumas; straipsnio dispozicijoje labiau suprantamas, kaip smurtas.

Dauguma respondentų analizuojamą terminą supranta kaip fizinę ar psichinę prievartą. Atsakymuose dažnai buvo minimas sistemingumas.

17. klausimas. Tyrime dalyvavusių asmenų buvo klausiama, *„Jūsų nuomone, kokios kvalifikavimo problemos šiuo metu pačios opiausios piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis (BK 163 str), atvejais?“* Respondentų nuomone, nėra pakankamai aiškus atibrėžimas nuo ATPK, trūksta teismų praktikos. Respondentai mano, kad „piktnaudžiavimo“, „fizinio ar psichinio gniuždymo“ sąvokos turėtų būti aiškinamos plačiau, taip pat sunku nustatyti, kas yra „panašus žiaurus elgesys“. Tyrime dalyvavę asmenys teigė, jog visuomenėje yra toleruojamos fizinės bausmės ir tai yra laikoma auklėjimo priemone. Specialistai pabrėžė, kad sunku inkriminuoti straipsnį asmenims, kuriems vaikus išvykdami į užsienį palieka tėvai.

Respondentų atsakymai atspindi tai, kad analizuojamos normos dispozicijoje numatytos veikos ir jos padarymo būdų sąvokos nėra pakankamai aiškios ir lengvai suprantamos. Normą taikyti sunku dėl savito visuomenės požiūrio į vaikų auklėjimą.

18. klausimas. Specialistų buvo klausiama, *„Jūsų pastebėjimai ir pasiūlymai BK 163 str. kokybei tobulinti.“* Respondentai siūlė griežtinti sankciją. Siūlė keisti dispoziciją, keičiant terminą „gniuždymas“ į aiškesnį arba jį tiksliai apibrėžti. Tyrimo dalyvių tarpe buvo nuomonių, jog straipsnis apskritai netaikomas. Specialistai nurodė, kad tobulinant normą, būtinas kvalifikuotų teisininkų ir vaiko teises ginančių atstovų bendradarbiavimas.

Respondentai siūlo tobulinti dispoziciją keičiant arba tikslinant joje naudojamus terminus, kadangi dėl šių ypatumų straipsnis taikomas retai.

22. klausimas. Tyrime dalyvavusių asmenų buvo klausiama, *„Ar tikslinga BK 164 str. numatyti kaip specialią normą – BK 245 str. (teismo sprendimo nevykdymas) atžvilgiu?“* Dauguma respondentų manė, jog numatyti BK 163 str. kaip specialią normą BK 245 str. atžvilgiu yra tikslinga. Tačiau buvo teigiančių, jog toks numatymas nėra tikslingas. Kiti respondentai nurodė, jog

baudžiamosios teisės priemonėmis neįmanoma sureguliuoti šeimos, tėvystės ar motinystės teisinių santykių. Jie mano, kad netgi esant tobulam baudžiamajam įstatymui, tokie santykiai negali būti reguliuojami tinkamai.

Daugumos tyrime dalyvavusių asmenų nuomone numatyti BK 164 str. norma specialia BK 245 str. atžvilgiu yra tikslinga, nors, pasak respondentų, norma negali iki galo padėti sureguliuoti šeimos santykių.

24. klausimas. Apibendrinus klausimo, *„Jūsų nuomone, kokios kvalifikavimo problemos šiuo metu pačios opiausios vengimo išlaikyti vaiką (BK 164 str.), atvejais?“* atsakymus, pasak specialistų viena iš didžiausių praktinių normos kvalifikavimo problemų yra tai, jog sunku įrodyti tikrąją kaltininko finansinę padėtį, kadangi jie dažnai perrašo turtą kitiems asmenims, gauna nelegalias pajamas ir pan. Kita dažna kvalifikavimo problema, pasak respondentų, yra sunkus tyčios įrodinėjimas. Respondentai teigia, jog tai padaryti pavyksta labai retai, tad pagal šį straipsnį nuteisiami tik vienetai. Dar kiti respondentai teigė, jog teismo *res judicata* galios neturėjimas sukelia problemų, kadangi pasikeitus faktinėms aplinkybėms (nauja santuoka, nauji vaikai ir pan.) nulemia kvalifikacijos pasikeitimą. Kiti specialistai teigė, jog norma sukelia problemų, kadangi atliekant ikiteisminį tyrimą, pareigūnai skiria daug laiko ir jėgų, tačiau dažniausiai ikiteisminiai tyrimai nutraukiami, paaiškėjus, jog įtariamieji neturi galimybės teikti išlaikymą vaikui.

Tyrimo rezultatai rodo, kad kvalifikuojant veiką sunku nustatyti tikrąją kaltininko finansinę padėtį bei įrodyti kaltininko tyčią nevykdyti teismo sprendimo.

25. klausimas. Respondentams buvo pateiktas prašymas, *„Jūsų pastebėjimai ir pasiūlymai BK 164 str. kokybei tobulinti.“* Vieni respondentų siūlė terminą „vengė“ keisti į terminą „nevykdė“. Kiti gi, siūlė civilinėje byloje priimtame teismo sprendime, nustatyti tikslų mokėjimo terminą, kurio nesilaikant, būtų nesunku nustatyti momentą, kada asmuo turėtų būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Tyrime dalyvavę asmenys taip pat teigė, jog baudžiamąją atsakomybę būtina sieti tik su įsiteisėjusiu teismo sprendimu, tačiau tuo suabejojama, kadangi asmuo, padavęs prašymą dėl proceso atnaujinimo ar dėl išlaikymo sąlygų pakeitimo, išvengtų baudžiamosios atsakomybės.

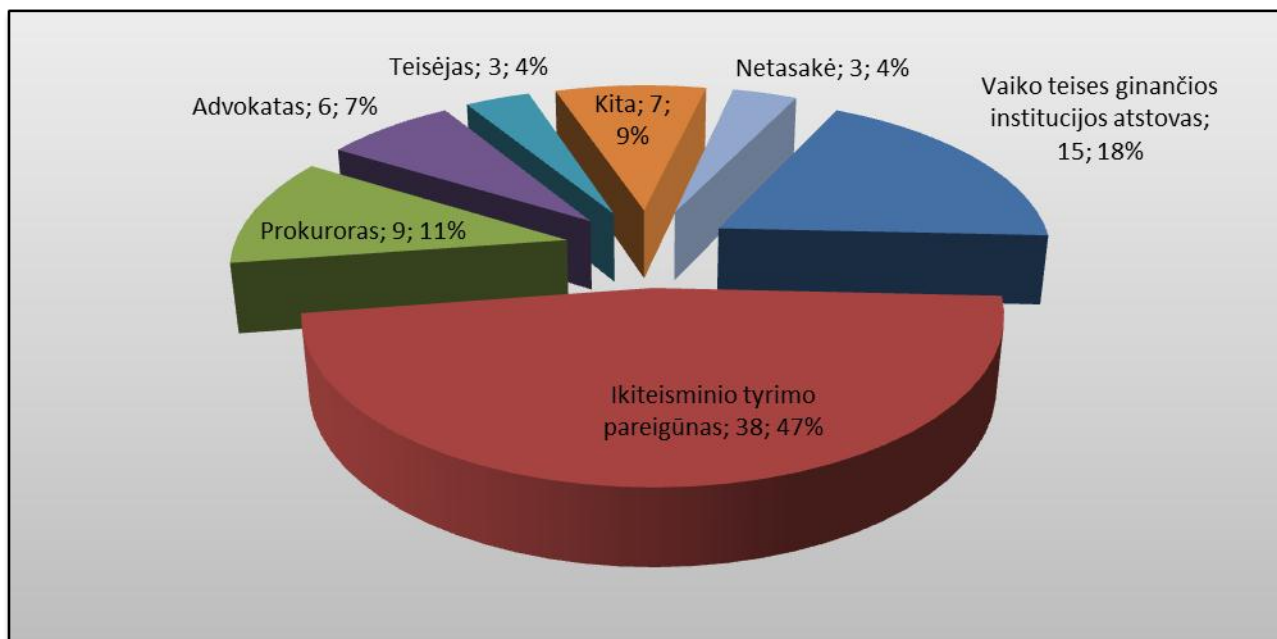
Respondentai siūlė baudžiamąją atsakomybę sieti su įsiteisėjusiu teismo sprendimu, o sprendime nurodyti tikslų terminą, kurio nesilaikymas užtrauktų baudžiamąją atsakomybę.

26. klausimas. Respondentų buvo prašoma nurodyti, *„Kiti, Jūsų nuomone, svarbūs BK 163 ir 164 str. probleminiai kvalifikavimo teoriniai ir praktiniai aspektai“*. Specialistai pasisakė, jog nagrinėjamų straipsnių atžvilgiu, blogiausia yra tai, kad teorija ir praktika skiriasi. Minėdami BK 163 str. respondentai teigė, jog dėl savito visuomenės mentaliteto, vaiko baudimas ir mušimas yra laikomas gero tono požymiu. Pasisakydami dėl BK 164 str. taip pat teigė, kad bandymas

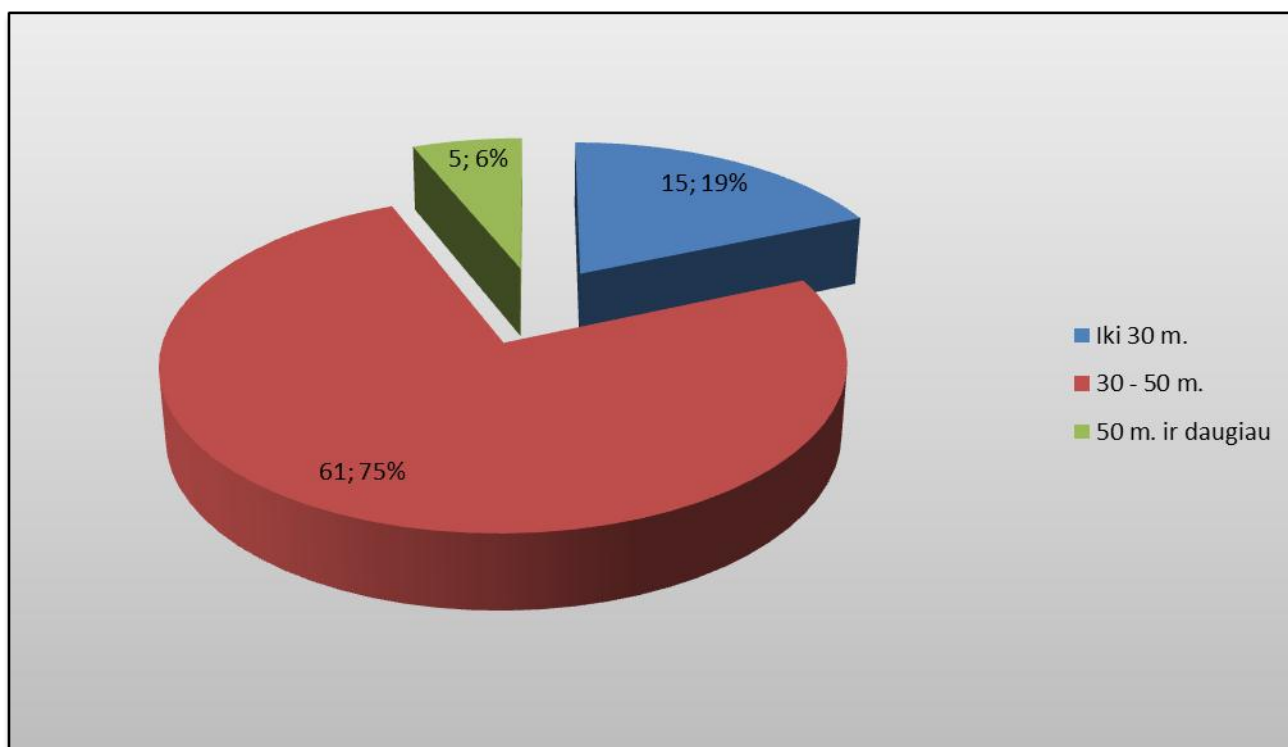
baudžiamosios teisės priemonėmis spręsti klausimus, kurie apskritai teisinėmis priemonėmis yra sunkiai sprendžiami, yra ydingas sovietmečio palikimas. Asmenys specialiai koreguoja savo pajamas, o sovietmečiu taikyta praktika – įdarbinti žmogų prieš jo valią, šiandien yra neįmanoma.

Respondentai sutinka, kad analizuojamos normos yra sunkiai taikomos praktikoje, o jų reglamentavimas teorijoje nėra adekvatus praktikai.

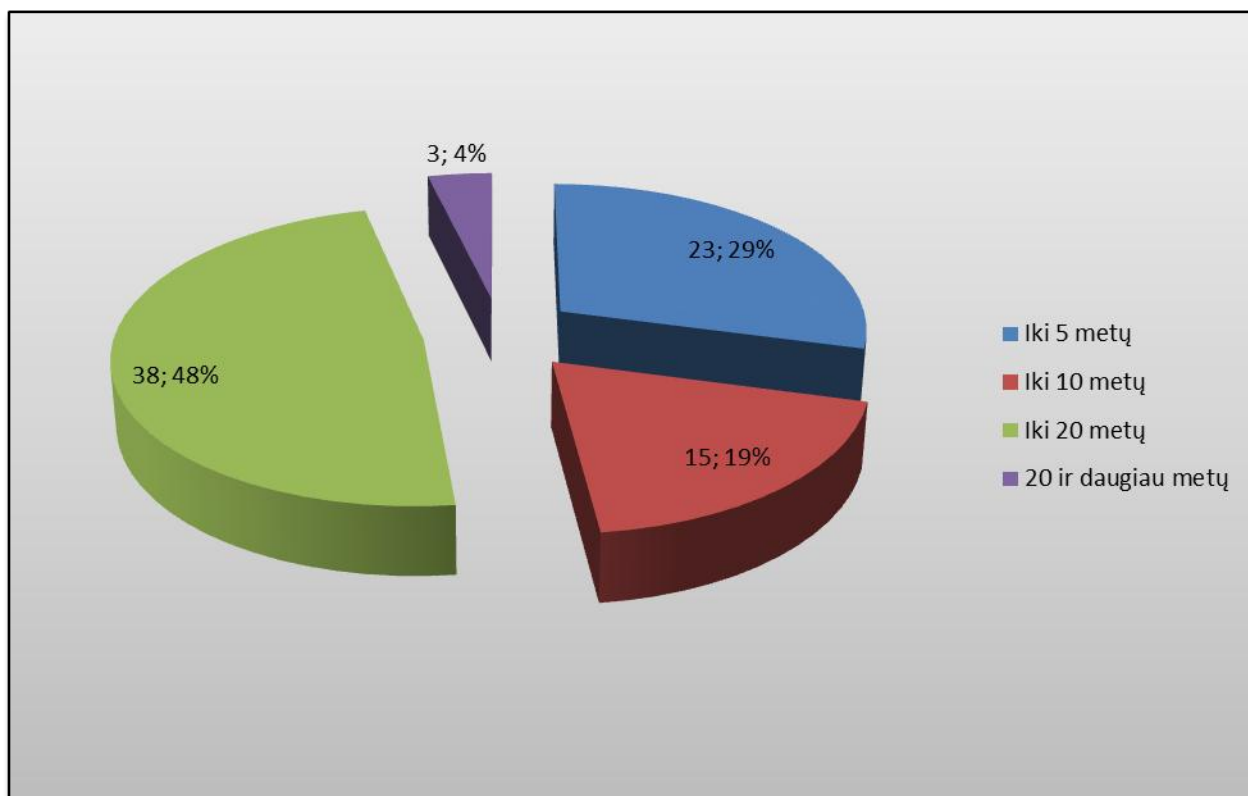
Priedas Nr. 3

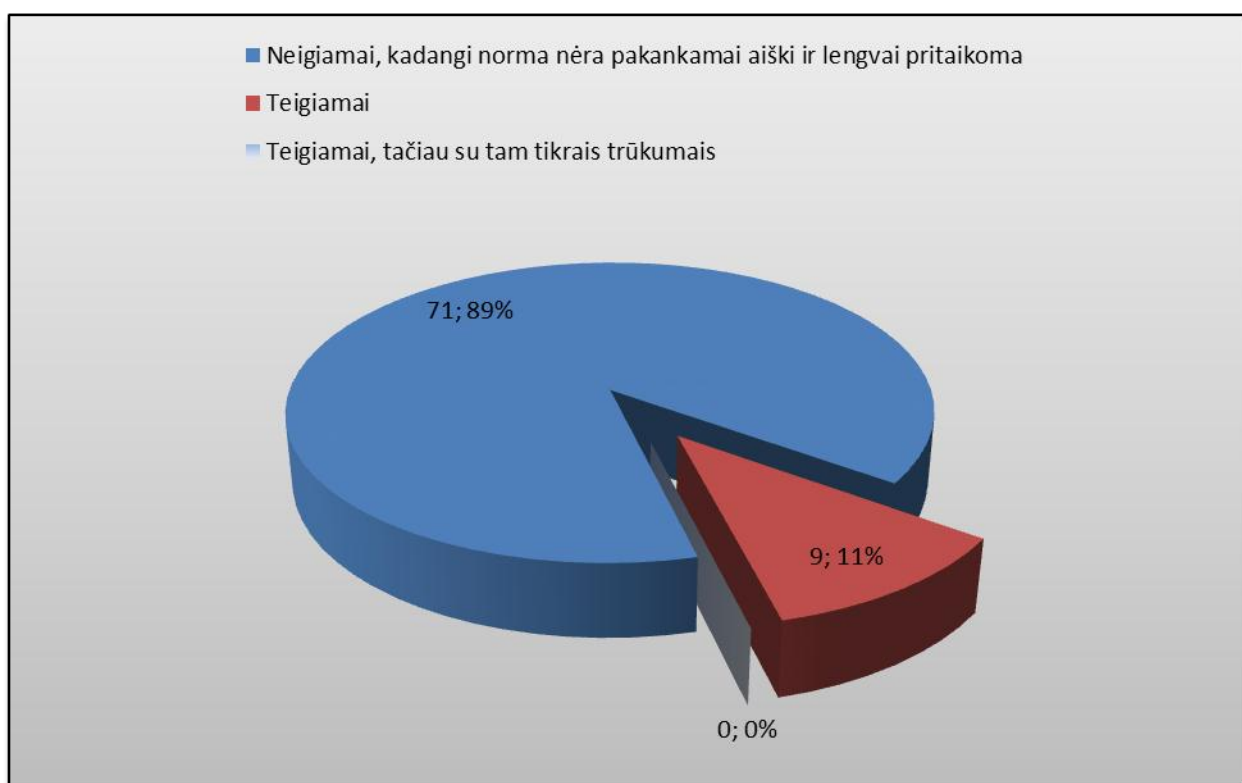
1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal užimamas pareigas (vnt. ; %)

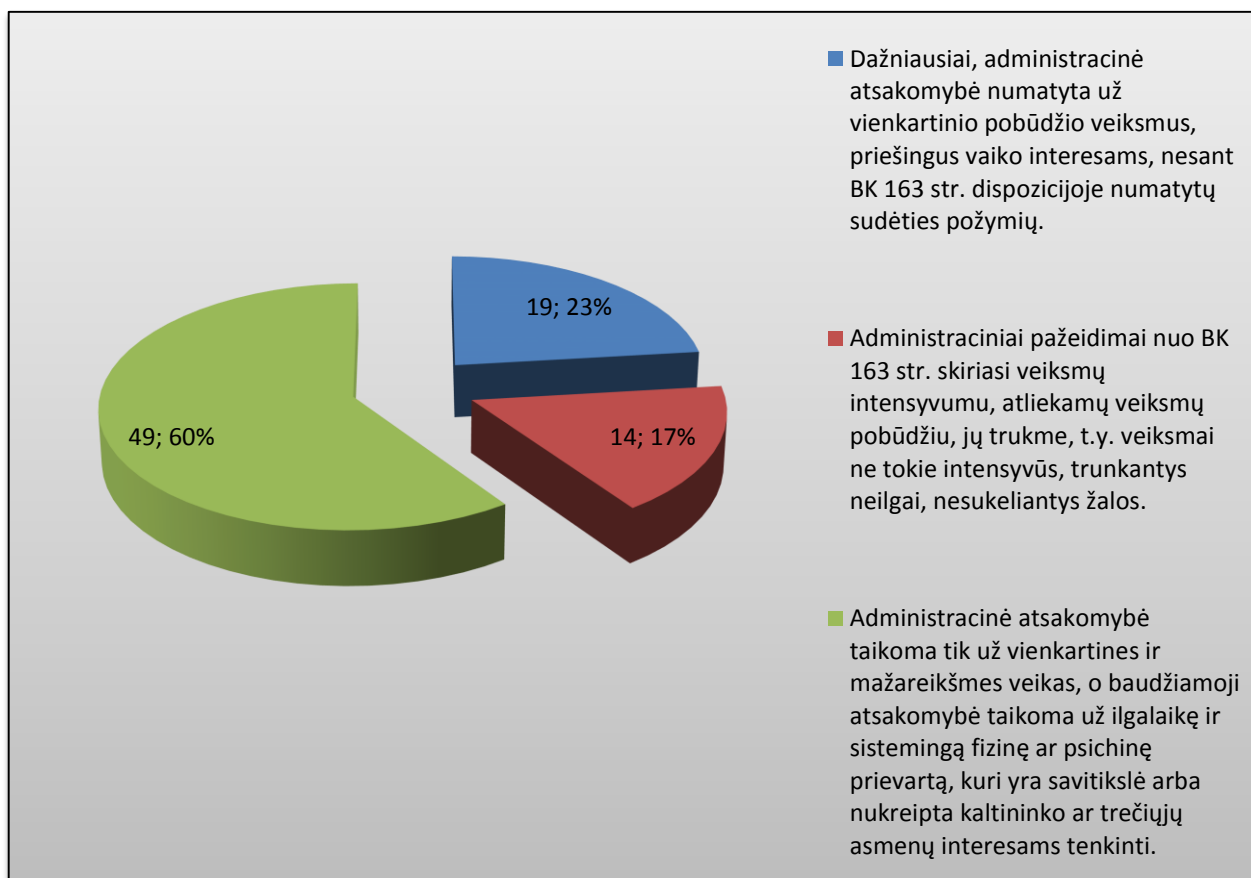
2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių (vnt. ; %)

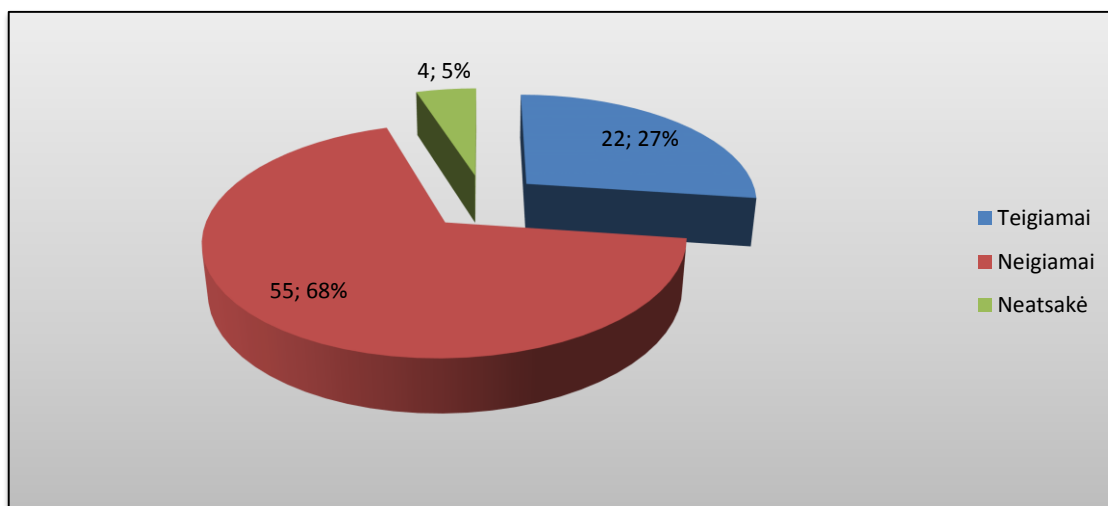
3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo stažą (vnt. ; %)

4 pav. Respondentų atsakymai į klausimą, „Kaip Jūs vertinate teisinį-baudžiamąjį piktnaudžiavimo teisėmis ar pareigomis reglamentavimą galiojančiame įstatyme?“ (vnt. ; %)

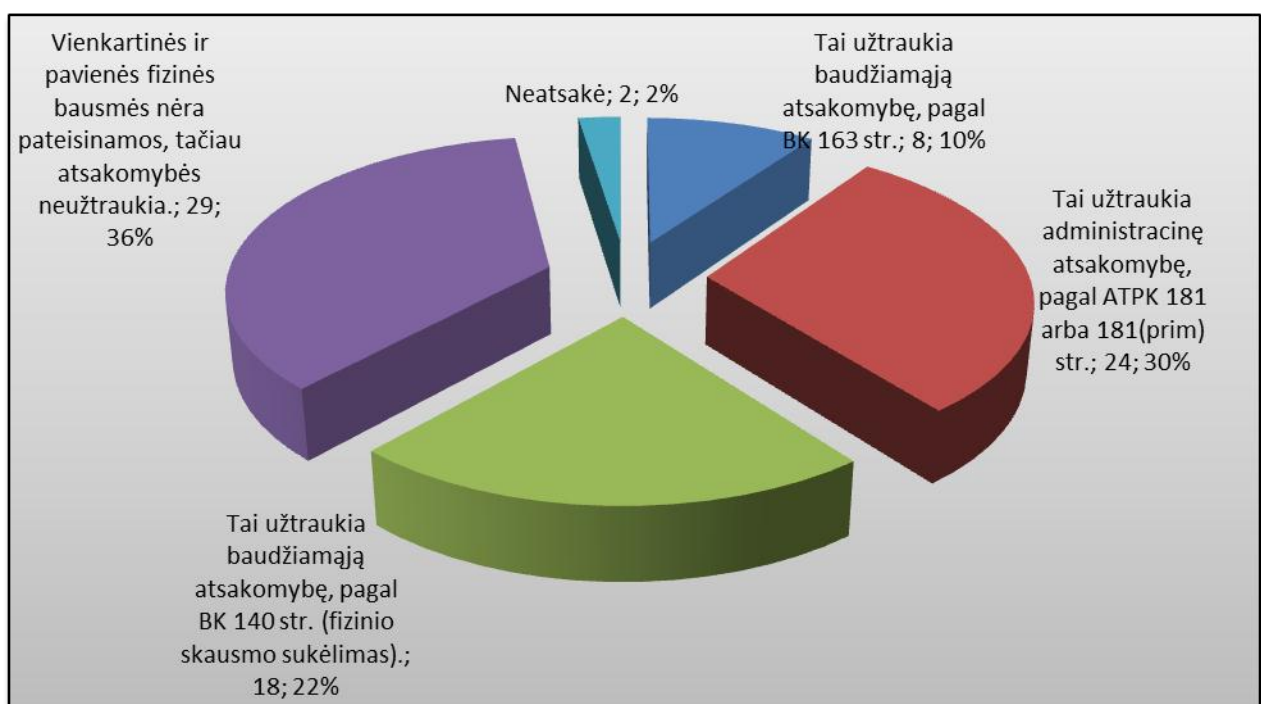
5 pav. Respondentų atsakymai į klausimą, „Kokiais kriterijais vadovaujantis, derėtų atriboti administracinę atsakomybę numatančius ATPK 181 ir 181(prim) str. nuo BK 163 str?“. (vnt ; %)

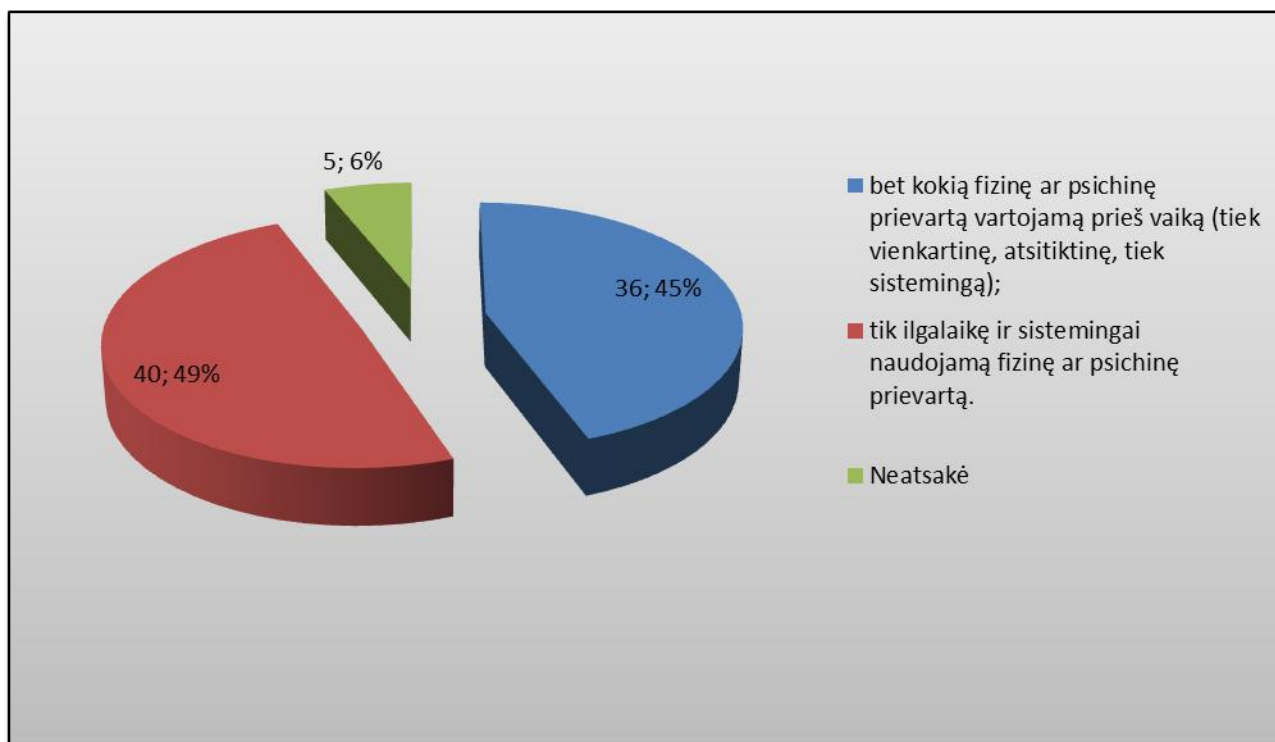
6 pav. Respondentų atsakymai į klausimą, „Kaip vertintumėte tai, kad fizinės bausmės panaudojimas prieš vaiką auklėjimo tikslais, šalintų tėvų, globėjų, rūpintojų ar kitų teisėtų vaiko atstovų baudžiamąją atsakomybę?“. (vnt. ; %)

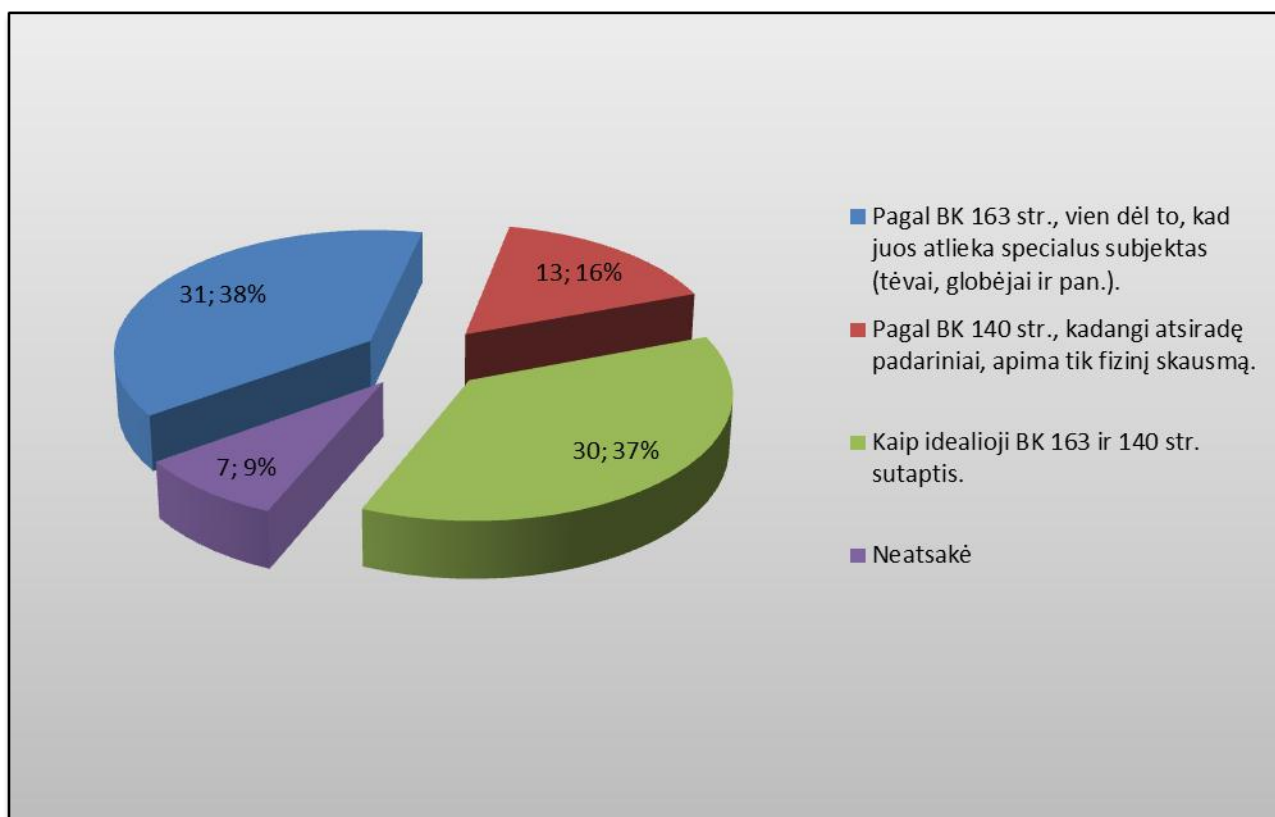
7 pav. Respondentų atsakymai į klausimą, “Ar fizinį bausmių naudojimą, sukeliantį tik fizinį skausmą, gali būti laikomas mažareikšmiu, ir ar asmuo dėl to turėtų būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės?” (vnt. ; %)

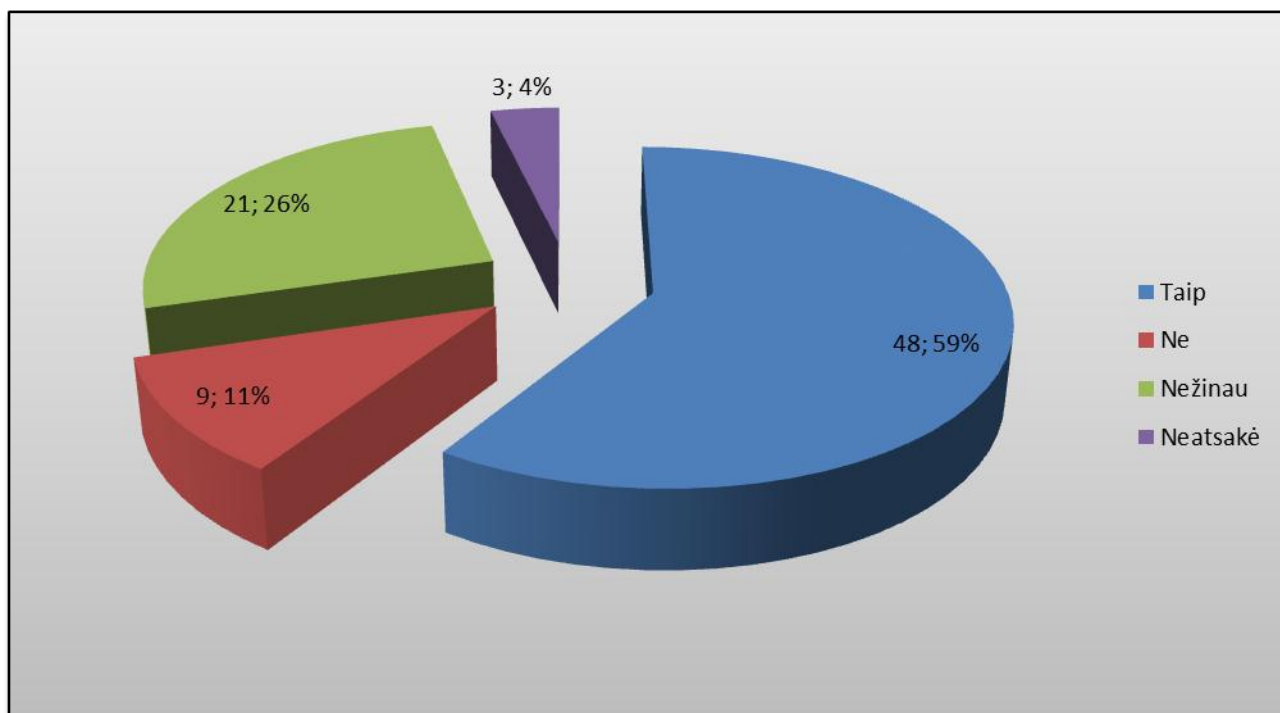
8 pav. Respondentų atsakymai į klausimą, “Kaip derėtų kvalifikuoti vienkartinės ir pavienės fizinės bausmės, sukėlusios tik fizinį skausmą?” (vnt. ; %)

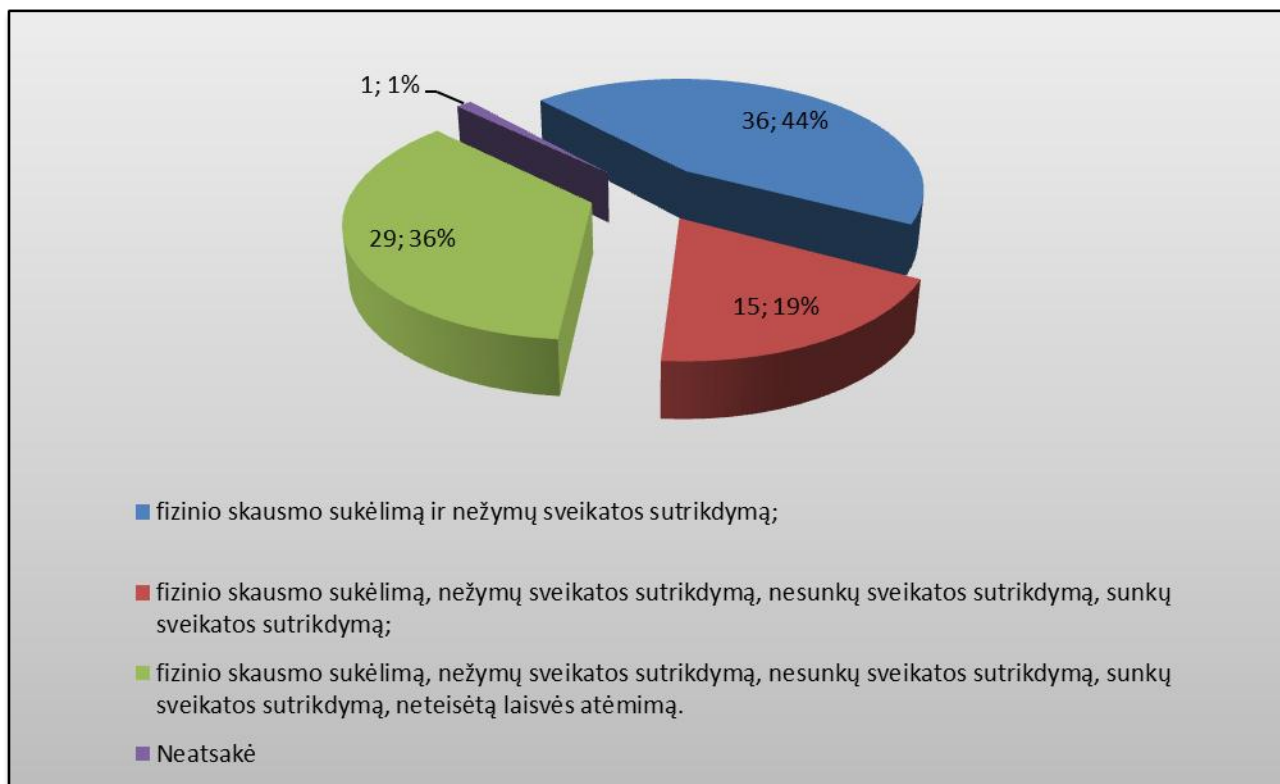
9 pav. Respondentų nuomone terminas „fizinis ar psichinis gniuždymas“ apima (vnt. ; %)

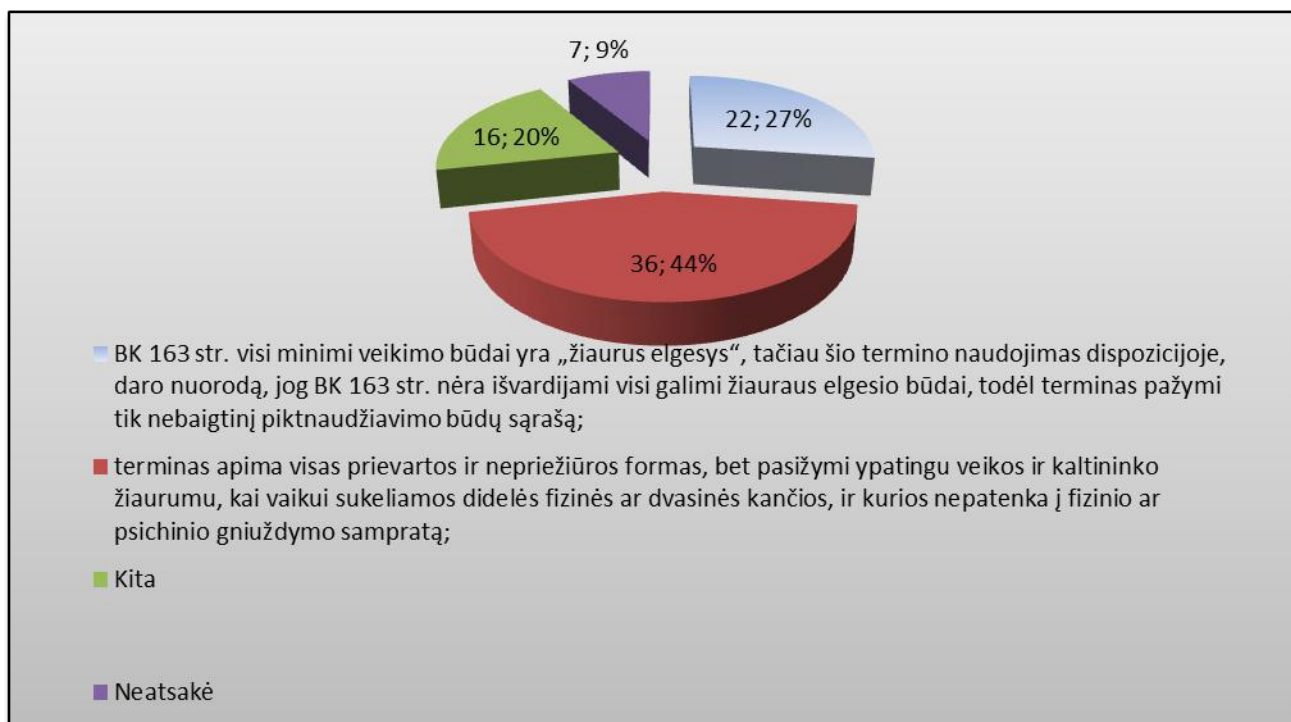
10 pav. Tyrimo dalyvių atsakymai į klausimą, „Jūsų nuomone, kaip derėtų kvalifikuoti fizinio gniuždymo atvejus, sukeliančius fizinį skausmą?“ (vnt. ; %)

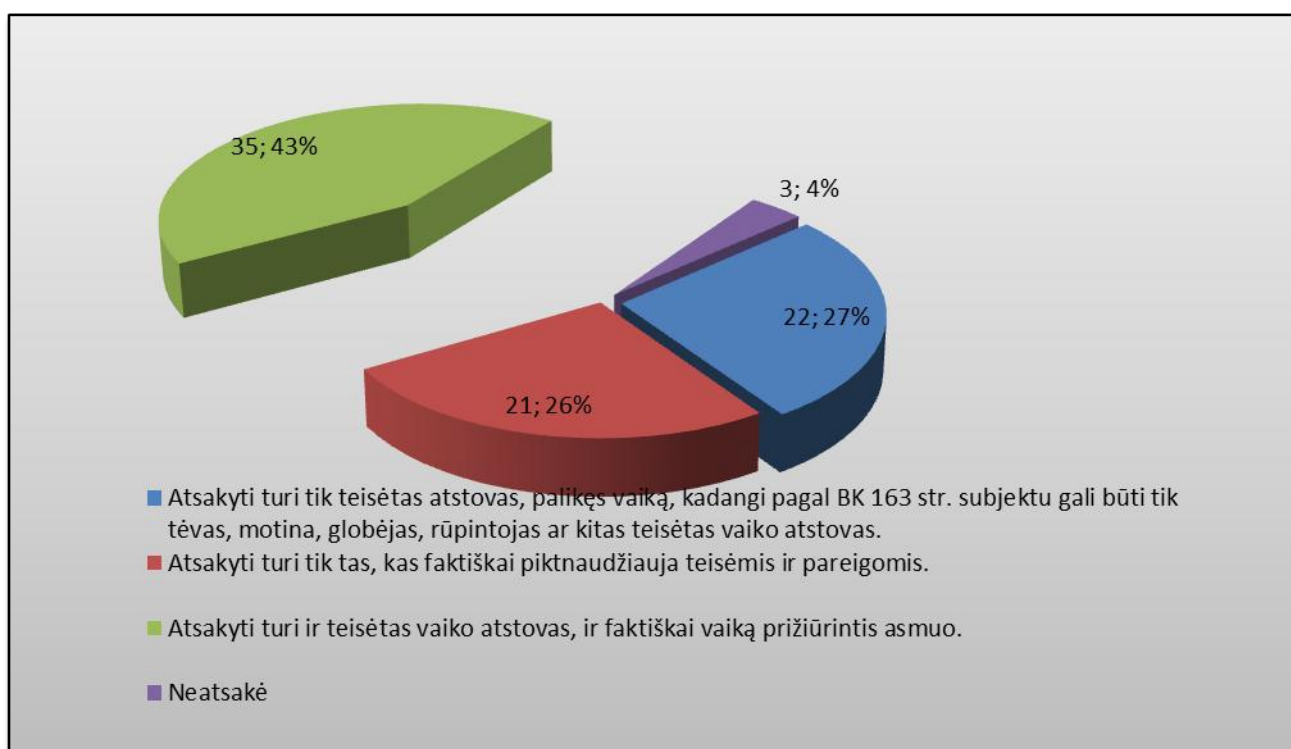
11 pav. Specialistų atsakymai į klausimą, „Kaip manote, jei fiziškai gniuždant vaiką jam buvo nesunkiai ar sunkiai sutrikdyta sveikata, ar turi būti inkriminuojamas BK 163 str. kartu su sveikatos sutrikdymu, kaip idealioji sutaptis?“ (vnt. ; %)

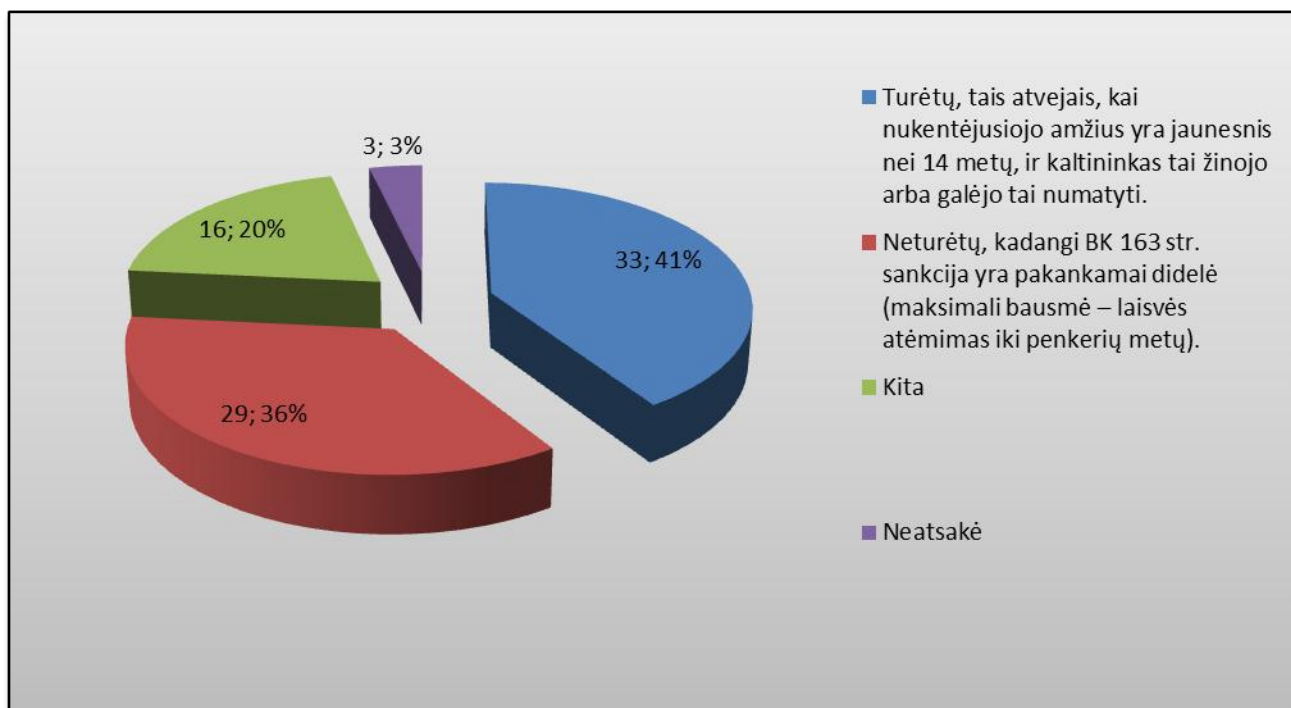
12 pav. Apklaustųjų manymu fizinis vaiko gniuždymas turi apimti tokius padarinius (vnt. ; %)

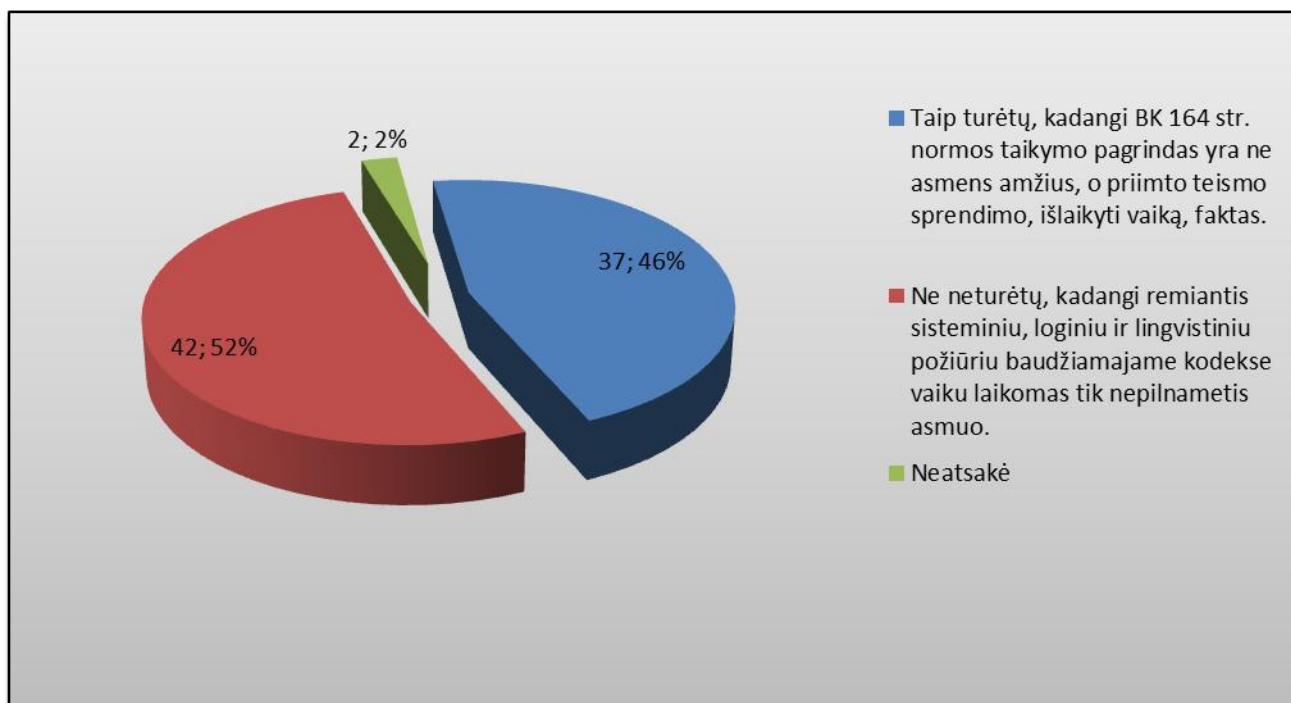
13 pav. Respondentų pasirinkimas BK 163 str. dispozicijoje minimam terminui - „panašus žiaurus elgesys“ apibūdinti (vnt. ; %)

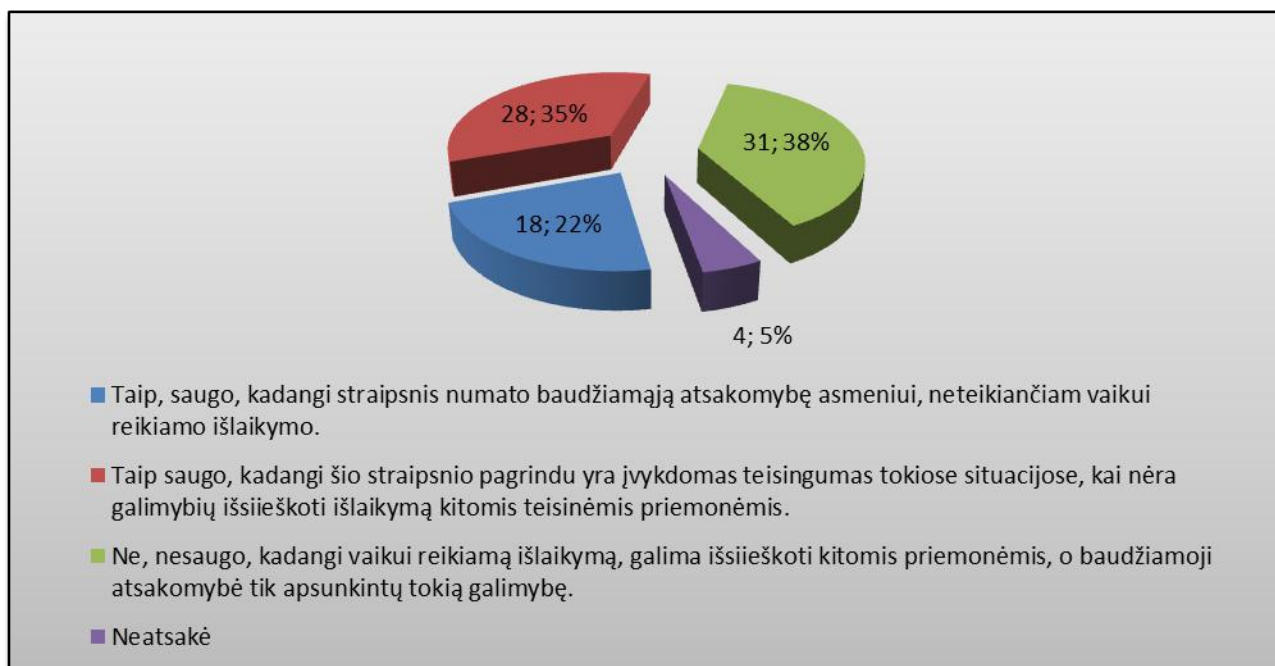
14 pav. Specialistų atsakymai, į klausimą „Kaip manote, ar piktnaudžiavimo atveju, baudžiamoji atsakomybė turėtų kilti abiems, - tiek teisėtam vaiko atstovui, palikusiam prižiūrėti vaiką, tiek ir faktiškai prižiūrinčiam bei piktnaudžiaujančiam asmeniui?“ (vnt. ;%)

15 pav. Respondentų atsakymai į klausimą, „Kaip manote, ar BK 163 str. numatyta veikai, įstatymų leidėjas turėtų įtvirtinti kvalifikuojantį požymį – „nukentėjusiojo mažametystė“? (vnt. ;%)

16 pav. Specialistų atsakymai į klausimą, ar „Kaip manote, ar BK 164 str. norma turėtų apimti išimtį, ir numatyti baudžiamąją atsakomybę už vengimą išlaikyti pilnametystės sulaukusį asmenį?“ (vnt. ;%)

17 pav. Tyrimo dalyvių atsakymai į klausimą, „Kaip manote, ar BK 164 str. saugo BK XXII skyriaus vertybes – vaiką ir šeimą, kadangi baudžiamoji atsakomybė pagal šį straipsnį neužtikrina vaikui reikiamo išlaikymo?“ (vnt.; %)

18 pav. Specialistų atsakymai į klausimą, „Kaip manote, pagal galiojanti BK 164 str. asmuo turėtų būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn kai?“ (vnt. ;%)